

Actuele ontwikkeling van resultaten en inkomens in de land- en tuinbouw, 2008

C.J.A.M. de Bont (red.)
W.H. van Everdingen (red.)
A. van der Knijff (red.)

December 2008
Rapport 2008-072
Projectcode 31249
LEI Wageningen UR, Den Haag

Het LEI kent de werkvelden:

- Internationaal beleid
- Ontwikkelingsvraagstukken
- Consumenten en ketens
- Sectoren en bedrijven
- Milieu, natuur en landschap
- Rurale economie en ruimtegebruik

Dit rapport maakt deel uit van het werkveld Sectoren en bedrijven.

Deze publicatie is tot stand gekomen op basis van activiteiten die behoren tot de Wettelijke Onderzoekstaken. De uitvoering van deze taken wordt gecoördineerd door het 'Centrum voor Economische Informatievoorziening (CEI)'. Het CEI ziet toe op de onafhankelijkheid van de uitvoering en de borging van de kwaliteit.

Actuele ontwikkeling van resultaten en inkomens in de land- en tuinbouw, 2008

Bont, C.J.A.M. de, W.H. van Everdingen en A. van der Knijff

Rapport 2008-072

ISBN/EAN: 978-90-8615-282-7

Prijs € 26,50 (inclusief 6% btw)

165 p., fig., tab., bijl.

Dit rapport geeft zicht op het economisch resultaat van agrarische bedrijfstypen en van de gehele land- en tuinbouw. Voor diverse typen worden ramingen van de resultaten in 2008 gepresenteerd. Daarnaast wordt een analyse gegeven van de uitkomsten van groepen bedrijven uit het Bedrijven-Informatienet tot 2007. Zo worden van bedrijven in de veehouderij, akkerbouw en tuinbouw de opbrengsten, kosten, rentabiliteit en inkomen gepresenteerd. Ook wordt van enkele bedrijfstypen de spreiding in de inkomens en de ontwikkeling van vermogen en investeringen uiteengezet. Voor de gehele land- en tuinbouw wordt voor 2008 de productiewaarde, de netto toegevoegde waarde en het inkomen geraamd.

This report provides an overview of the economic results realised by various types of farms as well as the overall agricultural and horticultural sector. Estimates are presented of the results realised in 2008 for various types of farms. In addition, an analysis is presented of the results realised until 2007 for groups of farms from the Bedrijven-Informatienet (Farm Accountancy Data Network). For example, the production, costs, profitability and income are presented for livestock farms, arable farms and horticultural holdings. For some types of farms, the fluctuations in income and the changes in capital and investments over time are also described. The production value, the net added value, and the income over 2008 are also estimated for the overall agricultural and horticultural sector.

Bestellingen

070-3358330

publicatie.lei@wur.nl

© LEI, 2008

Overname van de inhoud is toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Het LEI is ISO 9000 gecertificeerd.

Inhoud

	Woord vooraf	6
	Inkomensontwikkeling in vogelvlucht	7
	Samenvatting	9
	Summary	16
1	Inleiding	23
	1.1 Doel	23
	1.2 Methoden en resultaten	23
2	Rundveehouderij	25
	2.1 Melkveebedrijven	25
	2.1.1 Actuele ontwikkelingen 2008	25
	2.1.2 Analyse resultaten 2007	31
	2.2 Vleesveehouderij	38
	2.3 Schapehouderij	40
	2.4 Vleeskalverhouderij	42
3	Intensieve veehouderij	47
	3.1 Varkensbedrijven	47
	3.1.1 Actuele ontwikkelingen 2008	47
	3.1.2 Analyse resultaten 2007	54
	3.2 Pluimveebedrijven	60
	3.2.1 Actuele ontwikkelingen 2008	60
	3.2.2 Analyse resultaten 2007	70
4	Akkerbouw	76
	4.1 Actuele ontwikkelingen 2008	76
	4.2 Analyse resultaten 2007	82
5	Glastuinbouw	87
	5.1 Glasgroentebedrijven	87
	5.2 Snijbloemenbedrijven	92
	5.3 Pot- en perkplantenbedrijven	97
	5.4 Totaal glastuinbouw	102

5.5	Analyse resultaten 2007	104
6	Champignons en opengrondstuinbouw	109
6.1	Actuele ontwikkelingen 2008	109
6.1.1	Champignonbedrijven	109
6.1.2	Opengrondsgroentebedrijven	112
6.1.3	Fruitbedrijven	116
6.1.4	Bloembollenbedrijven	118
6.1.5	Boomkwekerijbedrijven	120
6.2	Analyse resultaten 2007	123
6.2.1	Inkomensverschillen bedrijven	123
6.2.2	Balans van bedrijven	126
6.2.3	Investeringen en financiering	127
7	Agrarische sector	129
7.1	Productiewaarde en kosten	129
7.2	Toegevoegde waarde en inkomen	133
7.3	Agrarische sector versus het midden- en kleinbedrijf (mkb)	135
7.4	Landbouw in de EU	137
	Literatuur en websites	141
	Bijlagen	
1	Het Bedrijven-Informatienet van het LEI	143
2	Toelichting op indicatoren	146
3	Invloed van prijswijziging op resultaten van akkerbouw- en veehouderijbedrijven	152
4	Betrouwbaarheid van de steekproefresultaten	154
5	Specificatie opbrengsten en kosten melkveebedrijven	156
6	Specificatie opbrengsten en kosten vleesrundveebedrijven	157
7	Specificatie opbrengsten en kosten fokvarkensbedrijven	158
8	Specificatie opbrengsten en kosten vleesvarkensbedrijven	159
9	Specificatie opbrengsten en kosten varkensbedrijven	160
10	Specificatie opbrengsten en kosten leghennenbedrijven	161
11	Specificatie opbrengsten en kosten vleeskuikenbedrijven	162
12	Specificatie opbrengsten en kosten akkerbouwbedrijven	163
13	Specificatie opbrengsten en kosten zetmeelaardappelbedrijven	164
14	Specificatie opbrengsten en kosten op glastuinbouwbedrijven	165

Woord vooraf

Elk jaar in december geeft het LEI informatie over actuele economische ontwikkelingen in de land- en tuinbouw. Het gaat dan vooral om de financiële resultaten die dat jaar zijn behaald, in vergelijking met eerdere jaren. De informatie betreft de resultaten en inkomens van de verschillende typen land- en tuinbouwbedrijven en van de totale sector land- en tuinbouw. Ook worden de resultaten van de agrarische sector vergeleken met het Midden- en Kleinbedrijf (mkb) in Nederland en met de land- en tuinbouwsector in andere EU-landen.

Dit rapport bevat daarnaast voor het eerst ook een analyse van de bedrijfsresultaten in het voorgaande jaar, in dit geval 2007. Deze analyse werd tot dusverre in het *Landbouw-Economisch Bericht* gepresenteerd.

In deze rapportage is, zoals in eerdere jaren, voor de resultaten per type bedrijf gebruik gemaakt van het Bedrijven-Informatienet van het LEI (het Informatienet). Voor de raming van de uitkomsten per type bedrijf en voor de gehele land- en tuinbouw in 2008 is actuele informatie over prijzen en volumes benut.

De rapportage en berekeningen zijn opgesteld door J.H. Jager (rundveehouderij), J.H. Wisman (intensieve veehouderij), R.W. van der Meer (akkerbouw en fruitteelt), A. van der Knijff en G. Jukema (glastuinbouw en champignons), J. Bremmer en R. Stokkers (tuinbouw open grond) en A.J. de Kleijn en A.D. Verhoog (agrarische sector).

De methodiek van de berekeningen van de resultaten van de bedrijven op basis van de uitgangspunten van het LEI is verzorgd door W.H. van Everdingen. J. Bolhuis leverde een bijdrage door de raming van prijzen. De coördinatie en redactie van dit rapport was in handen van C.J.A.M. de Bont met medewerking van W.H. van Everdingen, A. van der Knijff en H.A.B. van der Meulen.

Bij de berekening van de bedrijfsuitkomsten zijn gegevens benut van de aan het Informatienet deelnemende ondernemers. Ook zijn gegevens benut van onder meer het CBS, de DLV, het EIM, Eurostat, Product- en Bedrijfsschappen en de VBN. Het LEI dankt de betreffende ondernemers en instellingen voor het beschikbaar stellen van de gegevens.

Prof.dr.ir. R.B.M. Huirne
Algemeen Directeur LEI Wageningen UR

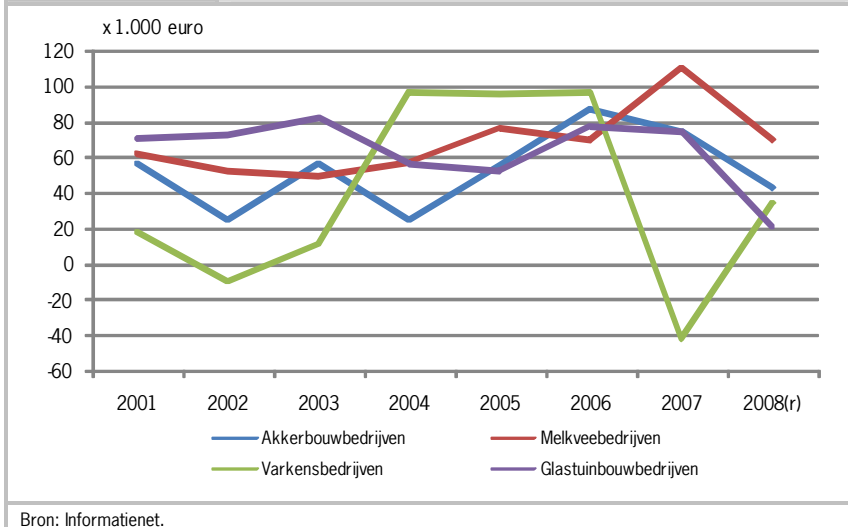
Drs. J.A. Boone
Hoofd CEI

Inkomensontwikkeling in vogelvlucht

Het inkomen in de land- en tuinbouw in 2008 ontwikkelt zich als volgt:

- *Melkveehouderij*
Daalt door daling omzet en aanwas en kostenstijgingen, maar blijft redelijk hoog vooral door de hoge prijzen van melk in de eerste helft van 2008 en de uitbreiding van de melkquota. Evenals in 2007 hebben melkveehouders door het hoge inkomen ruimte voor besparingen.
- *Varkenshouderij*
Stijgt wel, maar is nog laag. De prijzen van biggen en varkens laten in 2008 een verbetering zien, maar ook de voerkosten zijn gestegen. Varkenshouders moeten net als in 2007 interen op hun vermogen.
- *Pluimveehouderij*
Forse daling vooral door stijging van de voerkosten. Zowel voor leghennen- als vleeskuikenhouders resulteert 2008 in een negatief inkomen uit bedrijf.
- *Akkerbouw*
Sterke daling van inkomen van meeste akkerbouwers door lagere prijzen van gewassen en hogere kosten, onder meer van kunstmest. Voor bedrijven met zetmeelaardappelen daalt het inkomen ook sterk.
- *Glastuinbouw*
Het inkomen van glastuinders daalt sterk vooral door tegenvallende opbrengstprijzen van groenten en sierteeltproducten. De glastuinbouw kent het slechtste jaar sinds 2000. Veel glastuinders teren in op het eigen vermogen.
- *Champignonteelt*
Het inkomen daalt doordat de prijzen achterblijven bij de kostenstijging.
- *Tuinbouw opengrond*
Het inkomen van groentetelers en bloembollentelers daalt fors, dat van boomtelers daalt minder sterk, terwijl het inkomen van fruittelers licht stijgt.
- *Gehele land- en tuinbouw*
Het inkomen van de gehele sector daalt zeer sterk in 2008. De prijzen van de producten blijven achter bij de stijging van de kosten. De prijzen van vooral akkerbouwproducten en ook die van de meeste tuinbouwproducten dalen. De kostenstijgingen van veevoer, energie (gas, andere brandstoffen en elektriciteit), lonen en kunstmest wegen zwaar door in de bedrijfsresultaten en inkomens.

Figuur 1 **Ontwikkeling totaalinkomen (x 1.000 euro per bedrijf) op enkele groepen bedrijven**

Samenvatting

Dit rapport geeft aan het eind van 2008 actuele informatie over de inkomenssituatie in de Nederlandse land- en tuinbouw. Naast de ontwikkeling in de gehele sector wordt het reilen en zeilen van de verschillende bedrijfstypen onderbouwd met cijfers. Door het presenteren van ramingen van bedrijfsuitkomsten en sectorresultaten wordt een zo goed mogelijke inschatting van de werkelijke situatie in het jaar 2008 gegeven. Daarnaast geeft het rapport inzicht in de bedrijfsresultaten, de financiële positie van bedrijven en investeringen in vooral het voorgaande jaar. In deze samenvatting wordt het accent gelegd op de voor 2008 geraamde inkomens

Algemeen beeld

De land- en tuinbouw is in 2008 geconfronteerd met sterk uiteenlopende ontwikkelingen. De eerste helft van het jaar stond nog in het teken van de voedselschaarste en hoog oplopende prijzen van producten en diverse grondstoffen, waaronder aardolie. In de tweede helft van het jaar echter trok de kredietcrisis en een dreigende economische recessie veel aandacht. Het jaar 2008 is mede hierdoor ook te kenmerken als een jaar met sterk fluctuerende prijzen van veel agrarische producten, maar ook van bijvoorbeeld aardolie. De sterk veranderende prijzen van veel producten en de sterke stijging van veel kosten bepalen het beeld voor de inkomensontwikkeling in de land- en tuinbouw. Na de relatief gunstige jaren 2006 en 2007 komt het resultaat in 2008 voor de gehele land- en tuinbouw aanzienlijk lager uit.

Binnen de land- en tuinbouw zijn er tussen de sectoren grote verschillen in ontwikkeling vast te stellen (tabel 1). Voor de meeste sectoren dalen de inkomens. De enige uitzondering met een duidelijke verbetering, na een overigens slecht jaar 2007, is de varkenshouderij.

Het inkomen van de land- en tuinbouw is in 2008 sterk gedaald, vooral door een sterke stijging van de productiekosten. De kosten stijgen dit jaar duidelijk meer dan de inflatie. Dit geldt door forse prijsstijgingen vooral voor veevoeders en kunstmest. Ook de kosten van energie (olie, gas en elektra) zijn in 2008 toegenomen. De export van verschillende producten naar landen buiten de eurozone, waaronder het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten, ondervindt problemen door de valutaschommelingen en in de laatste maanden van het jaar ook van de opkomende recessie.

De afgelopen jaren is het aantal land- en tuinbouwbedrijven fors verminderd, met 3 tot 4% per jaar, maar in 2008 is de daling duidelijk minder groot (tabel 2). Wel sterk in aantal afgenomen zijn in 2008 de pluimvee- en de glastuinbouwbedrijven. Bij andere bedrijfstypen kan de vertraging van de afvloeiing mede het gevolg zijn van de hogere prijzen van verschillende producten en de relatief gunstige bedrijfsresultaten in 2006 en 2007. Mede door deze bedrijfsresultaten werd in 2007 relatief veel geïnvesteerd in de meeste sectoren van de land- en tuinbouw. De terugval in de inkomens in 2008 en de in de loop van het jaar toegenomen financiële onzekerheden lijken het investeringsniveau nu negatief te beïnvloeden. De kosten van leningen lopen momenteel op doordat financiers een risico-opslag bij de rente in rekening brengen.

Beeld per bedrijfstype

Rundveehouderij

Voor melkveebedrijven daalt het inkomen in 2008. Naast de stijging van kosten, onder meer door hogere voerprijzen, is vooral de daling van de omzet en aanwas reden voor de inkomensdaling. De melkprijs is in 2008 gemiddeld nog wel hoger. Tot de zomer van 2008 waren de melkprijzen hoger dan in dezelfde periode van 2007. Daarna zijn ze daarbij door een verslechtering van de situatie op de zuivelmarkt achtergebleven. De opbrengsten-kostenverhouding (rentabiliteit) van melkveebedrijven die in 2007 erg hoog was (96) daalt naar 89. Het inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje (arbeidsjaareenheid) daalt van 65.000 naar bijna 40.000 euro. Hierdoor kunnen de bedrijven gemiddeld in 2008 nog wel bijna 25.000 euro besparen. Voor biologische melkveebedrijven daalt het gemiddelde inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje in 2008 met ook met ongeveer 25.000 euro. Het inkomen is wel lager dan van de gangbare melkveebedrijven.

Voor vleesrundveehouders daalt het inkomen in 2008 vooral door hogere kosten van voer en mindere mate door een lagere aanwas (waardeverandering). Voor vleeskalverenhouders levert 2008 een iets hoger inkomen op door hogere contractvergoedingen bij stijgende kosten. Schapenhouders zien in 2008, door hogere prijzen van de afgeleverde dieren, het saldo per ooi toenemen, nadat het in 2006 en 2007 mede door de blauwtongziekte fors was gedaald.

Tabel 1 Gemiddelde rentabiliteit en inkomen (x 1.000 euro) op agrarische bedrijven							
	Opbrengst per 100 euro kosten		Inkomen uit bedrijf, per onbetaalde aje		Totaal inkomen per bedrijf		Mut. a)
	2007	2008 (r)	2007	2008 (r)	2007	2008 (r)	
Melkveebedrijven	96	89	65	39	111	70	--
Vleeskalverbedrijven	83	85	31	35	50	54	0/+
Varkensbedrijven	76	91	-53	12	-42	35	+++
- fokvarkensbedrijven	71	89	-71	7	-79	21	+++
- vleesvarkensbedrijven	80	93	-25	25	0	43	++
- gesloten varkensbedrijven	77	92	-57	19	-51	55	+++
Leghennenbedrijven	97	88	41	-11	72	0	---
Vleeskuikenbedrijven	100	94	61	-5	79	8	---
Akkerbouwbedrijven	91	85	52	23	74	43	--
- zetmeelaardappelbedrijven	97	92	70	40	96	61	--
Glastuinbouwbedrijven,	97	92	39	8	75	21	---
- glasgroentebedrijven	96	90	33	-15	60	-21	---
- snijbloemenbedrijven	96	91	33	6	68	17	---
- pot- en perkplantenbedrijven	100	96	63	23	110	47	---
Champignonbedrijven	100	95	46	28	.	.	-
Opengrondsgroentebedrijven	96	85	41	13	.	.	--
Fruitbedrijven	89	89	36	38	.	.	0/+
Bloembollenbedrijven	95	88	51	10	.	.	--
Boomkwekerijbedrijven	96	95	44	41	.	.	-/0

a) Mutatie totaal inkomen (voor de laatste 5 groepen: mutatie inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje);
-/0/+ = + of - maximaal 5.000 euro; - of + = 5.000-25.000 euro; -- of ++ = 25.000-50.000 euro;
--- of +++ = > 50.000 euro.

Intensieve veehouderij

Voor de intensieve veehouderij zijn de kosten in 2008 evenals in 2007 sterk gestegen in het bijzonder door hogere voerprijzen. Door de lagere graanprijzen is na de oogst van 2008 wel een daling van de voerprijzen ingezet. Per diersoort

is de ontwikkeling van de bedrijfsresultaten ook in 2008 sterk uiteenlopend, afhankelijk van het verloop van de opbrengstprijzen.

De varkenshouderij kwam in 2008 in het traject van de cyclische prijsontwikkeling waarin prijzen stijgen. Nadat de prijzen van biggen en vleesvarkens in 2007 waren gedaald, herstelden deze prijzen in 2008. Ondanks de hogere kosten van veevoer zijn de saldi per zeug en in mindere mate ook per vleesvarken aanzienlijk hoger dan in 2007. Voor alle typen varkensbedrijven is het inkomen in 2008 duidelijk hoger dan in 2007, maar de inkomens uit bedrijf komen nog maar licht positief uit. Door het lage inkomensniveau zal het voor veel varkensbedrijven ook in 2008 nodig zijn om het eigen vermogen aan te spreken.

Voor leghennenhouders levert 2008 een duidelijke inkomensdaling op vooral door de stijging van de voerprijzen. Het inkomen uit bedrijf in 2008 wordt gemiddeld negatief. De meeste leghennenhouders krijgen hierdoor niet de ruimte om de vermogenspositie te versterken. Het inkomen van bedrijven die kooieieren produceren is de afgelopen jaren overigens duidelijk hoger dan van de bedrijven die scharrelhennen houden.

Ook voor vleeskuikenhouders is 2008 een matig tot slecht jaar, na de relatief goede bedrijfsresultaten in 2007. De opbrengstprijzen zijn in 2008 gemiddeld wel hoger dan in 2007, maar de stijging is onvoldoende om de sterke stijging van de voerprijzen te compenseren.

Akkerbouw

Voor het gemiddelde akkerbouwbedrijf daalt in 2008 het inkomen, nadat het ook in 2007 al was gedaald. De lagere prijzen van vooral consumptieaardappelen en uien waren toen de belangrijkste oorzaak van de daling. Nu komt hierbij dat de graanprijs sterk is teruggevallen, na het hoge niveau in 2007/08. Ook van invloed is de lagere prijs van suikerbieten als gevolg van de Europese besluiten. De rentabiliteit van de akkerbouw komt in 2008 weer beneden de 90%. Het gemiddelde inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje daalt met circa 30.000 tot ruim 20.000 euro in 2008. De inkomensdaling in de akkerbouw treft bedrijven in alle gebieden. Op de bedrijven met veel zetmeelaardappelen daalt het inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje ook met circa 30.000 euro, maar blijft het met ongeveer 40.000 euro gemiddeld wel hoger dan voor het gemiddelde akkerbouwbedrijf. Bij het gemiddeld voor de akkerbouw voor 2008 geraamde inkomen van ruim 40.000 euro per bedrijf is er geen ruimte voor besparingen.

Glastuinbouw

In de glastuinbouw als geheel zijn in 2008 de resultaten aanzienlijk slechter dan in 2007. Het inkomen daalt met ruim 50.000 euro per bedrijf en circa 30.000 euro per onbetaalde aje. Sinds de eeuwwisseling is 2008 voor de glastuinbouw het meest negatieve jaar. Dit geldt in het bijzonder voor de glasgroentebedrijven. Hier is de inkomensdaling met bijna 50.000 euro per onbetaalde aje zeer fors. Deze daling is vooral veroorzaakt door lagere prijzen van de belangrijkste producten en hogere kosten. Voor de telers van snijbloemen daalt het inkomen per onbetaalde aje ook sterk, met ruim 25.000 euro. De telers van pot- en perkplanten zien het inkomen eveneens dalen, door een afname van de opbrengsten en een toename van de kosten. Voor de gehele tuinbouw is het hooggebleven niveau van gasprijzen een belangrijke kostenfactor. Binnen de glastuinbouw zijn de verschillen in inkomen groot onder meer door uiteenlopende resultaten per gewas, verschillen in schaalgrootte (van klein tot megabedrijf) en door het al dan niet leveren van elektriciteit. De rentabiliteit van elk onderdeel van de glastuinbouw daalt in 2008 met 4 tot 6 procentpunt. Gemiddeld komt voor de gehele glastuinbouw de rentabiliteit op 92. Veel glastuinbouwbedrijven zullen in 2008 fors moeten ontsparen. Dat geldt zowel voor de groenteteelt als de sierteelt. Bij deze sombere resultaten vallen de investeringen sterk terug.

Champignonteelt

De champignonbedrijven zien in 2008 de resultaten verslechteren. De prijzen van de producten, vooral voor de versmarkt, blijven achter bij de stijging van de kosten. De rentabiliteit komt, na een goed jaar 2007, uit op 95. Het geraamde inkomen uit het bedrijf van 28.000 euro per aje biedt in 2008 geen ruimte voor besparingen.

Tuinbouw open grond

Voor de groenteteelt in de open grond wordt voor 2008 een duidelijk slechter resultaat verwacht dan in de relatief goede jaren 2006 en 2007. De inkomensdaling is vooral het gevolg van het lagere prijsniveau van een aantal gewassen. Ook de bloembollentelers boeken in 2008 door tegenvallende prijzen een duidelijke slechter resultaat dan in voorgaand jaar. Zij zullen gemiddeld in 2008 een gering inkomen uit bedrijf behalen. De fruittelers zien het inkomen in 2008 naar verwachting wel licht toenemen. De prijzen van appels en van peren zijn hoger bij een voor peren kleinere oogstomvang dan vorig jaar. In de boomteelt dalen de inkomens in 2008 door stijgende kosten bij gemiddeld voor de verschillende marktsegmenten gelijkblijvende opbrengsten.

Beeld voor de gehele sector

Voor de gehele agrarische sector levert het jaar 2008 een forse daling van het inkomen op. De omvang van de productie is gestegen met 2,5%, terwijl de prijzen van de producten met ongeveer 1% dalen. De productiewaarde van de gehele sector is hierdoor in 2008 licht gestegen, naar ruim 23 mld. euro inclusief agrarische diensten. Binnen dit totaal daalt de waarde van de plantaardige productie dit jaar met circa 0,5 miljard euro (ruim 4%) en stijgt die van de veehouderijproducten met bijna 8%. De totale productiewaarde van de tuinbouw (bijna 9 mld. euro) in 2008 is dit jaar lager dan van de veehouderij (ruim 9,5 mld. euro), terwijl die van de akkerbouw, inclusief voedergewassen, ongeveer 2,2 mld. euro bedraagt.

De kosten van door de land- en tuinbouw aangekochte goederen en diensten stijgen in 2008 met ruim 8% vooral door een gemiddelde prijsstijging van bijna 7%. De stijging van de veevoerprijzen met 10% is hiervan de belangrijkste oorzaak. Per saldo daalt de netto toegevoegde waarde van de sector met ruim 800 miljoen euro ofwel met 13%. Het inkomen dat voor de agrarische ondernemersgezinnen resteert na de betaalde rente, lonen en pacht in rekening te hebben gebracht, daalt nog sterker, met meer dan 40%. Rekening houdend met de daling van het aantal bedrijven en de inflatie daalt ook de koopkracht per bedrijf in 2008 met ongeveer dat percentage.

Een vergelijking met het midden- en kleinbedrijf (mkb) leert dat de inkomens in de land- en tuinbouw meer schommelen en dat het in 2008 gemiddeld achterblijft. In voorliggende jaren was het inkomen in de landbouw hoger. Het inkomen in het mkb kent een stabiel verloop en is minder dan in de land- en tuinbouw afhankelijk van markt- en prijsontwikkelingen. Door de kredietcrisis kan dit wel veranderen. Het gemiddelde inkomen uit bedrijf van de agrarische ondernemers was de laatste jaren hoger dan van de ondernemers in het mkb. Voor het mkb is van belang dat de loonkosten de afgelopen jaren vrij stabiel zijn gebleven. De verwachtingen over het mkb voor 2008 zijn vrij gunstig (EIM, 2008).

Nederland blijft naar verwachting in 2008, evenals in 2007 achter bij de ontwikkeling van het inkomen van de land- en tuinbouw in andere EU-landen. In 2005 en 2006 kwam Nederland met een stijging van het inkomen nog wel goed uit de bus.

Tabel 2		Ontwikkeling aantal bedrijven per type				
	2000	2005	2007	2008	Mutatie (%)	
Totaal land- en tuinbouw	97.480	81.830	76.740	75.160	-2,1	
Melkveebedrijven	26.820	21.330	18.900	18.590	-1,6	
Vleeskalverenbedrijven	1.280	1.130	1.240	1.240	+0,1	
Varkensbedrijven	6.060	4.290	4.170	4.060	-2,8	
- fokvarkensbedrijven	2.090	1.510	1.430	1.300	-9,0	
- vleesvarkensbedrijven	2.420	1.680	1.740	1.770	+1,8	
- gesloten varkensbedrijven	1.550	1.100	1.000	980	-1,8	
Leghennenbedrijven	660	570	570	520	-8,0	
Vleeskuikenbedrijven	540	370	360	340	-5,0	
Akkerbouwbedrijven	13.750	12.360	11.370	11.180	-1,7	
Glastuinbouwbedrijven	7.910	6.080	5.260	4.840	-8,0	
- glasgroentebedrijven	2.640	1.960	1.710	1.580	-7,5	
- snijbloemenbedrijven	3.610	2.760	2.400	2.130	-11,0	
- pot- en perkplantenbedrijven	1.650	1.360	1.160	1.130	-2,4	
Champignonbedrijven	520	320	240	230	-3,7	
Opengrondsgroentebedrijven	1.460	1.080	1.050	1.040	-1,5	
Bloembollenbedrijven	1.340	1.060	960	950	-1,1	
Fruitbedrijven	2.210	1.810	1.790	1.740	-3,0	
Boomkwekerijbedrijven	2.430	2.210	2.250	2.190	-2,6	

Bron: CBS-Landbouwtelling, gegevens 2008 zijn voorlopig.

Summary

Recent developments in the results and incomes realised in the agricultural and horticultural sectors, 2008

This report provides updated information, as at the end of 2008, regarding the income situation in the Dutch agricultural and horticultural sector. In addition to trends and developments in the sector as a whole, the situation and the results realised in the various types of farms are described with the help of various figures. By presenting estimates of operational results and sector results, an attempt is made to present as accurate an estimate as possible of the actual situation in 2008. In addition, this report provides the reader with insight into the operational results and financial position of the farms concerned as well as the investments made in the previous year in particular. In this report, the emphasis is on the estimated income over 2008.

Overall picture

In 2008, the agricultural and horticultural sector was confronted with a wide variety of developments. The first half of the year was marked by the global food shortage and rapidly increasing prices of various products and materials, including crude oil, whereas the focus in the second half of the year was on the global credit crisis and the fear of an imminent economic recession. As a result of these and other factors, 2008 was characterised by strongly fluctuating prices for a great many agricultural products as well as, for example, crude oil. The large changes in the prices of a great many products and the steep increase in many of the underlying costs had a great impact on the trend seen over time in the incomes realised in the agricultural and horticultural sector. Following the relatively favourable results realised over 2006 and 2007, the result realised over 2008 for the overall agricultural and horticultural sector was significantly less positive.

Within the overall agricultural and horticultural sector, large differences can be seen between trends in the various sectors (table 1). In most sectors, the incomes realised decreased. The only exception is the pig farming sector, which witnessed a clear improvement after going through a bad year in 2007.

The incomes realised in the agricultural and horticultural sector decreased significantly in 2008, primarily as the result of a steep increase in the production costs. In 2008, the increase in these costs clearly exceeded the rate of inflation, in particular due to steep increases in the prices of feeds and fertiliser. The energy costs (oil, gas and electricity) also increased in 2008. The export of various products to countries outside the euro zone, including the United Kingdom and the USA, came under pressure as a result of currency fluctuations and, in the last months of the year, also as a result of the looming recession.

In recent years, the number of farms in the agricultural and horticultural sector decreased quite significantly, at a rate of 3% to 4% per year. However, in 2008, this overall rate of decrease slowed down quite clearly (table 2), although the rate of decrease was quite high in the poultry and greenhouse horticultural sectors. The stabilisation seen in the other sectors may be due to the higher prices obtained for various products and the relatively favourable results realised over 2006 and 2007. These results contributed to the relatively large sums invested in 2007 in most of the agricultural and horticultural subsectors. However, the decrease in the incomes realised over 2008 and the increasing financial uncertainty seen in the course of 2008 now appear to be negatively impacting upon the level of investments. The cost of taking out loans is currently increasing, as lending institutions are adding a risk surcharge to the interest rate being charged.

Picture per type of farm

Cattle farming

The average income in the dairy farm sector decreased in 2008. This decrease was caused by the higher cost of feed and especially by the decrease in revenue and growth. The average milk price over the whole of 2008 was higher than in 2007. Until the summer of 2008, the milk prices were higher than in 2007. After that, the price trend was less favourable due to a deterioration in the overall market for dairy products. The ratio between returns and costs, i.e. the profitability, for dairy farms, which was very high in 2007 (96), decreased to 89 in 2008. The income per unpaid annual work unit (AWU) decreased from €65,000 to almost €40,000. As a result, the farms were able to realise an average saving of almost €25,000 in 2008. For organic dairy farms, the average farm income per unpaid AWU also decreased by almost €25,000 in 2008, although the income level was lower than in conventional dairy farms.

The average income in the beef cattle sector decreased in 2008, primarily due to the higher cost of feed and, to a lesser extent, lower growth (value change). The average income for veal farmers was slightly higher in 2008 due to contractual compensation for increased costs. The revenue realised on balance per ewe by sheep farmers increased in 2008 due to the higher prices obtained for the animals delivered. In 2006 and 2007, the revenue realised had decreased quite sharply as a result of the bluetongue disease.

	Table 1 Profitability and income (x 1,000 Euro) on agricultural holdings						Mut. a)
	Proceeds cost ratio		Farm income per unpaid a.w.u.		Total income per holding		
	2007	2008 (e)	2007	2008 (e)	2007	2008 (e)	
Dairy farms	96	89	65	39	111	70	--
Veal farms	83	85	31	35	50	54	0/+
Pig farms	76	91	-53	12	-42	35	+++
- pig breeding farms	71	89	-71	7	-79	21	+++
- pig fattening farms	80	93	-25	25	0	43	++
- integrated pig farms	77	92	-57	19	-51	55	+++
Laying-hen farms	97	88	41	-11	72	0	---
Broiler farms	100	94	61	-5	79	8	---
Arable farms	91	85	52	23	74	43	--
- starch farms	97	92	70	40	96	61	--
Greenhouse horticultural holdings	97	92	39	8	75	21	---
- vegetable holdings	96	90	33	-15	60	-21	---
- cut flower holdings	96	91	33	6	68	17	---
- pot plant holdings	100	96	63	23	110	47	---
Mushroom farms a)	100	95	46	28	.	.	-
Open-air vegetable holdings	103	85	41	13	.	.	--
Fruit farms	89	89	36	38	.	.	0/+
Bulb growing businesses	95	88	51	10	.	.	--
Tree nurseries	96	95	44	41	.	.	-/0

a) Change of total income; -/0/+ = + of - maximum 5,000 euro; - of + = 5,000-25,000 Euro; -- of ++ = 25,000-50,000 Euro; --- of +++ = > 50,000 Euro.

Intensive livestock farming

As was the case in 2007, the costs in the intensive livestock farming sector increased sharply in 2008 as a result of higher feed prices. However, after the harvest in 2008, the decrease in the price of grain initiated a trend towards lower feed prices. The results realised per type of animal raised also varied greatly in 2008 depending upon the trend in the market price paid per animal.

In 2008, the pig farming sector was affected by the cyclical trend in the market for these products, more specifically by a rising price cycle. After the prices paid for piglets and fattening pigs decreased in 2007, these prices recovered in 2008. In spite of the higher cost of feed, the return realised per sow and, to a lesser extent, per fattening pig was significantly higher than in 2007. For all types of pig farms, the income realised in 2008 was clearly higher than in 2007, but the farm income per unpaid AWU was still only marginally positive, which means that many pig farms will still find it necessary in 2008 to draw down on their net equity.

The income realised by layer farms in 2008 clearly decreased, in particular due to the increased price of feed. The average farm income in 2008 became negative. As a result, most layer farms will not be able to strengthen their equity ratios. It should also be noted that the average income realised in recent years by cage-laying farms is clearly higher than for farms producing free-range eggs.

For broiler farms, 2008 was also a mediocre to poor year, following the relatively favourable results realised in 2007. Although the average price paid for broilers in 2008 was higher than in 2007, the increase was not enough to compensate for the sharp increase in the price of feed.

Arable farming

The average income in the arable farming sector decreased in 2008, after it had already decreased in 2007. In 2007, the decrease was due primarily to the lower prices paid for consumer potatoes and onions. An additional factor in 2008 was the sharp decrease in the grain price following the high level realised in 2007/08. The lower price of sugar beets resulting from European decisions also had an effect. As a result, the profitability realised in the arable farming sector in 2008 again fell to a value below 90%. The average farm income per unpaid AWU fell by approximately €30,000 to a level of just over €20,000 in 2008. This decrease in income affected farms in all areas of arable farming. The average farm income per unpaid AWU for farms with a large percentage of starch potatoes also fell by approximately €30,000 to a level of approximately €40,000, but the latter is still higher than the average figure for the arable

farming sector. The estimated average income of a little over €40,000 per farm for the arable farming sector does not leave any room for savings by the entrepreneur.

Greenhouse horticulture

In the greenhouse horticultural sector as a whole, the results over 2008 were significantly worse than over 2007. Average income fell by over €50,000 per holding and by approximately €30,000 per unpaid AWU. The year 2008 was the worst year for the greenhouse horticultural sector since the turn of the century. This was particularly true for the greenhouse vegetable holdings, where the decrease in farm income of almost €50,000 per unpaid AWU was very steep. This decrease was caused primarily by the lower prices paid for the most important products and the higher cost base. For cut flower holdings, the farm income per unpaid AWU also fell sharply by over €25,000. The growers of pot plants and bedding plants also saw their income fall sharply as a result of lower revenues and a higher cost base. The high level of prices paid for gas was an important cost factor for the entire greenhouse horticultural sector. The large differences in income seen within the greenhouse horticultural sector are also due to the varying results per individual product, differences of scale (from small-scale to very large farms), and the fact that some farms produce electricity whereas others do not. The profitability realised in each subsector of the greenhouse horticultural sector fell in 2008 by 4% to 6%. The average profitability for the entire greenhouse horticultural sector was 92. Many greenhouse horticultural holdings will be forced to significantly draw down on their reserves in 2008. This is true of the vegetable sector as well as the cut flower and ornamental plant sectors. In view of these poor results, the level of investments will decline quite sharply.

Mushroom farms

The results realised by the mushroom farms in 2008 declined. Prices paid for the products, in particular for fresh mushrooms, were not high enough to compensate for the increased costs involved. After experiencing a good year in 2007, the profitability fell to 95. The estimated farm income over 2008 per unpaid AWU of €28,000 does not provide any room for savings.

Open field horticulture

For open-air vegetable production, the results over 2008 are expected to be significantly worse than over the relatively good years of 2006 and 2007. The

decrease in income is primarily due to the lower prices paid for several crops. The bulb-growing businesses will also realise significantly worse results in 2008 than over the previous year due to disappointing price levels. In 2008, their individual farm income will be quite low. Fruit farms are expected to see their income in 2008 rise slightly. The prices paid for apples and pears are higher, whereby the volume of pears harvested is less than in the previous year. Incomes in the tree nursery sector will decrease in 2008 due to increased costs in combination with relatively unchanged turnover levels in the various market segments.

Picture for the overall sector

For the overall agricultural sector, incomes are expected to decrease sharply in 2008. The volume of overall production is expected to increase by 2.5%, whereas the prices paid for the products are expected to decrease by 1%. As a result, the value of the production for the entire sector in 2008 is expected to increase slightly to somewhat over €23 billion, including agricultural services. Within this overall figure, the value of plant products is expected to decrease in 2008 by approximately €0.5 billion (a little over 4%), whereas the value of live-stock products is expected to increase by almost 8%. The total production value of the horticultural sector (almost €9 billion) is expected to be less than the livestock production value (a bit over €9.5 billion) in 2008. The production value for arable farming is expected to be approximately €2.2 billion.

The total cost of goods and services purchased by the agricultural and horticultural sector is expected to increase in 2008 by over 8%, primarily due to an average increase in price of almost 7%. The increase in the price of feed by 10% is the most important factor in this regard. On balance, the net added value generated by the entire sector is expected to decrease by over €800 million or 13%. The farm income that remains for the family of the farmers or horticulturalists - after taking into account payments of interest, wages and long-term lease - is expected to fall even more sharply, by more than 40%. After correcting for the decrease in the number of farms and for inflation, the purchasing power per farm in 2008 is also expected to fall by this same percentage.

A comparison over 2008 with the small and medium-sized enterprises sector (SME) shows that incomes in the agricultural and horticultural sector are subject to greater fluctuations and are expected to lag behind on average. In previous years, the income level in the agricultural and horticultural sector was actually higher. The level of income realised in the SME sector is more stable over time and is less sensitive to market and price fluctuations than in the agri-

cultural and horticultural sector. This picture may change as a result of the credit crisis. Over the last several years, the average farm income realised by entrepreneurs in the agricultural and horticultural sector was higher than for entrepreneurs in the SME sector. An important factor for the SME sector is that wage costs have remained relatively stable over the last several years. The perspectives for the SME sector are quite favourable for 2008 (EIM, 2008). As was the case in 2007, the overall picture with regard to the incomes realised over 2008 in the agricultural and horticultural sector in the Netherlands is expected to be less favourable than in the other EU countries. In 2005 and 2006, the increase in income realised in this sector in the Netherlands presented a more favourable picture relative to the other countries.

Table 2 Development of number of holdings per farm type					
	2000	2005	2007	2008 (e)	Change (%)
Total agriculture and horticulture	97,480	81,830	76,740	75,160	-2.1
Dairy farms	26,820	21,330	18,900	18,590	-1.6
Veal farms	1,280	1,130	1,240	1,240	+0.1
Pig farms	6,060	4,290	4,170	4,060	-2.8
- pig breeding farms	2,090	1,510	1,430	1,300	-9.0
- porker farms	2,420	1,680	1,740	1,770	+1.8
- closed pig farms	1,550	1,100	1,000	980	-1.8
Laying-hen farms	660	570	570	520	-8.0
Broiler farms	540	370	360	340	-5.0
Arable farms	13,750	12,360	11,370	11,180	-1.7
Greenhouse horticultural holdings	7,910	6,080	5,260	4,840	-8.0
- vegetable holdings	2,640	1,960	1,710	1,580	-7.5
- cut flower holdings	3,610	2,760	2,400	2,130	-11.0
- pot plant holdings	1,650	1,360	1,160	1,130	-2.4
Mushroom holdings	520	320	240	230	-3.7
Open-air vegetable holdings	1,460	1,080	1,050	1,040	-1.5
Bulb growing businesses	1,340	1,060	960	950	-1.1
Fruit farms	2,210	1,810	1,790	1,740	-3.0
Tree nurseries	2,430	2,210	2,250	2,190	-2.6

Source: CBS (Statistics Netherlands) agricultural census, provisional data for 2008.

1 Inleiding

1.1 Doel

Het LEI rapporteert met regelmaat over bedrijfsuitkomsten in de land- en tuinbouw en over de ontwikkeling van het inkomen van de agrarische sector. Elk jaar wordt in december een raming gepresenteerd. De raming geeft een actueel beeld van de te verwachten bedrijfsresultaten en inkomens in het lopende, bijna afgesloten jaar 2008.

Dit rapport is een nieuwe editie in deze reeks. In de hoofdstukken 2 tot en met 6 wordt per bedrijfstype inzicht geboden in de ontwikkeling op bedrijfsniveau op basis van gegevens uit het Bedrijven-Informatienet van het LEI (het Informatienet, zie bijlage 1). Het gaat bij de resultaten van de groepen bedrijven vooral om opbrengsten, kosten en inkomen. Centrale kengetallen zijn de opbrengst per 100 euro kosten (rentabiliteit), het inkomen uit bedrijf per onbetaalde arbeidsjaareenheid (aje) en het totaalinkomen per bedrijf. In bijlage 2 worden de uitgangspunten en definities van de kengetallen weergegeven.

In hoofdstuk 7 wordt een beeld geschetst van de ontwikkeling van productie, prijzen en inkomen van de totale land- en tuinbouwsector in 2008. De opzet van de sectorraming stemt overeen met de op EU-niveau geharmoniseerde landbouwrekeningen die voor Nederland door het CBS worden opgesteld. De gegevens voor de jaren tot en met 2007 zijn afkomstig van het CBS. De raming voor 2008 is, in overleg met het CBS en het CPB, opgesteld door het LEI. Door de in EU-verband geharmoniseerde methode voor de raming voor de sector kunnen de uitkomsten voor Nederland worden vergeleken met die van andere EU-landen. In hoofdstuk 7 wordt hier kort op ingegaan.

Dit rapport is anders van opzet dan in eerdere jaren. Er is meer analyse opgenomen van de resultaten van bedrijven in voorgaande jaren.

1.2 Methoden en resultaten

In dit rapport staan de raming van het resultaat in 2008 en de analyse van uitkomsten in 2007 centraal. De resultaten per bedrijf in de jaren tot en met 2007 zijn gebaseerd op de gegevens van de bedrijven die deelnemen aan het Informatienet. De resultaten voor 2007 hebben nog een voorlopig karakter (v), om-

dat nog niet alle bedrijven volledig zijn verwerkt. Overigens kunnen de voor het jaar 2006 in dit rapport opgenomen resultaten ook nog wel afwijken van de gegevens die eerder zijn gepubliceerd.

Er wordt voor alle groepen gerapporteerd over een kalenderjaar. Bij de vaststelling van prijzen van de bewaarproducten, zoals aardappelen, wordt wel rekening gehouden met de te verwachten verkoopresultaten na 31 december 2008. Dit wijkt af van de systematiek van de EU in de landbouwrekeningen, die in hoofdstuk 7 wordt gevolgd. Hierdoor treden er in het rapport voor deze producten verschillen op in prijsontwikkelingen.

Van het lopende jaar 2008 zijn nog geen bedrijfsgegevens beschikbaar, maar worden opbrengsten- en kostenontwikkelingen geraamd op basis van volume- en prijsgegevens uit externe bronnen, zoals het CBS, Productschappen, VBN en bedrijven in de agrarische toelevering, verwerking en afzet en de agrarische prijzen die het LEI verzamelt. Ook wordt prijsinformatie van de agrariërs benut. De in rekening gebrachte prijzen van de verschillende producten en productiemiddelen zijn door het LEI afgestemd op het prijspeil zoals dat thans bekend is en voor de akkerbouw en opengrondsteelten voor de resterende maanden van het oogst- en afzetjaar 2008/2009 te verwachten is. Gezien het moment van presentatie hebben de gegevens van het jaar 2008 het karakter van een raming (r).

Naast de gemiddelde resultaten per bedrijfstype wordt voor enkele groepen ook de spreiding in het inkomen uit bedrijf gepresenteerd. Bij de gepresenteerde resultaten geldt per bedrijfstype een bepaalde standaardfout (bijlage 4). Dit wijst erop dat de nu gepresenteerde gemiddelde resultaten voor het jaar 2007 in een per bedrijfstype uiteenlopende mate kunnen afwijken van de werkelijke situatie.

De in deze publicatie gepresenteerde resultaten worden in de loop van 2009 aangepast met de dan beschikbare nadere informatie en gepubliceerd op de website van het LEI (Binternet) en in het *Landbouw-Economisch Bericht*. In *Agri-Monitor* wordt met regelmaat verslag gedaan van onder meer de ontwikkeling van opbrengsten, kosten, inkomen en financiële positie van bedrijven. Voor een aantal bedrijfstypen worden hierin kwartaalrapportages gepresenteerd.

2 Rundveehouderij

Kernpunten

- Minder sterke daling aantal melkveebedrijven.
- Melkprijzen nog hoger dan in 2007.
- Wederom sterke stijging voerkosten en andere kosten.
- Inkomen minder hoog dan in 2007.
- Melkveebedrijven ontvingen ruim € 20.000 aan Europese premies.
- Premies voor veel bedrijven van belang voor inkomen.
- Inkomen vleesveebedrijven daalt.
- Saldo schapen stijgt.
- Inkomen van vleeskalverbedrijven stijgt.

2.1 Melkveebedrijven

2.1.1 Actuele ontwikkelingen 2008

Structuur

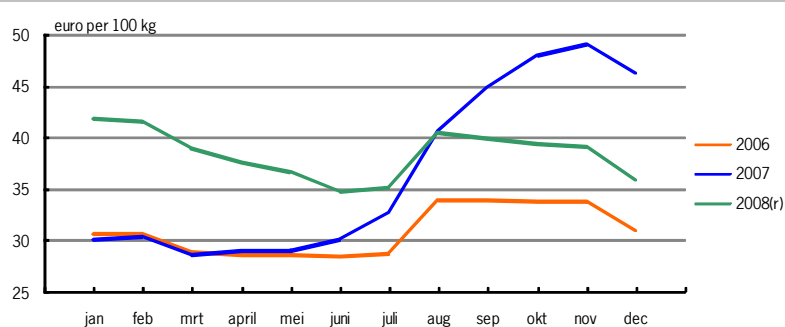
De afname van het aantal melkveebedrijven in Nederland is in 2008 kleiner dan in de voorliggende periode. In 2000 waren er nog bijna 27.000 melkveebedrijven (tabel 2.1) en gemiddeld nam dat aantal met 5% per jaar af. In 2008 liep het aantal bedrijven slechts 1,5% terug. De minder sterke daling wordt waarschijnlijk mede veroorzaakt door de hoge melkprijs en de lagere quotumprijzen.

Door schaalvergroting nam het aantal koeien per bedrijf toe van 52 in 2000 naar ruim 74 in 2008. Daarnaast neemt de melkproductie per koe toe. Het melkquotum is vanaf 2004 jaarlijks met 0,5% verruimd, in 2008 (en ook in 2009) met 2,5%. Door deze ontwikkelingen is het aantal koeien in Nederland tussen 2000 en 2008 slechts met 2,5% afgenomen.

Tabel 2.1		Ontwikkeling aantal melkveebedrijven en aantal melk- koeien				
	2000	2005	2007	2008	Mutatie (%)	
Aantal bedrijven met melkkoeien	29.470	23.530	21.310	20.750	-2,7	
Aantal melkveebedrijven	26.820	21.330	18.900	18.590	-1,6	
Aantal melkkoeien (x 1.000)	1.504	1.433	1.413	1.466	+3,7	
w.v. op melkveebedrijven (%)	93	94	94	94		
Koeien/bedrijf op melkveebedr.	51,9	63,1	70,3	74,5	+6,0	
Bron: CBS-Landbouwtelling, gegevens 2008 zijn voorlopig.						

Opbrengsten en kosten

De melkprijs komt naar verwachting in 2008 gemiddeld uit op ongeveer 39,50 euro per 100 kg. Dit is bijna 4% hoger dan in 2007 (tabel 2.2). De stijging werd vooral in de eerste helft van het jaar behaald (figuur 2.1). De hogere prijs is mede het gevolg van een mondiaal tekort van 0,5% in het aanbod van de melk (Hemme et al., 2008). Dit speelde zich af in 2007 maar werkte nog door in de prijsontwikkeling in 2008. In de loop van 2008 nam het exportvolume van met name boter af, over de eerste 8 maanden met 20%. In waarde was dit met slechts 3%. De export van kaas nam met 2% af maar de waarde steeg nog met 16%. De uitvoer hiervan naar buiten de EU nam met 14% af tot en met augustus; binnen de EU bleef deze onveranderd. Van gecondenseerde melk nam de uitvoer met 5% af. De waarde hiervan nam met 8% toe. Ongeveer 12% van de melk komt in de consumptie terecht als melk of als melkproduct (yoghurt, kaas, room of dessert). De prijzen hiervan namen in 2008 fors toe met soms wel 15%, maar gemiddeld met ruim 10%. De prijs van melk zal in 2008 naar verwachting ongeveer 1,50 euro per 100 kg melk hoger uitvallen (tabel 2.2). Dit komt deels doordat de prijzen van bijna alle melkproducten (behalve mager melkpoeder) over de eerste 8 maanden van 2008 een stijging vertonen van 13% tot 24%. De vertraging van de internationale economische groei heeft de laatste maanden een negatieve invloed op de afzetperspectieven van de zuivel. Door de lage koers van de dollar ten opzichte van onder meer de euro is de Verenigde Staten een belangrijke concurrent geworden op de wereldmarkt. In bijlage B3.1 is weergegeven hoeveel het inkomen per bedrijf verandert bij een verandering van de prijzen.

Figuur 2.1 **Ontwikkeling van de melkprijs (inclusief btw)**

Bron: LEI, Prijs-Informatie-Desk.

Per bedrijf is in 2008 6% meer geproduceerd dan in 2007. Daarbij is rekening gehouden met het feit dat per 1 april 2008 het quotum met 2,5% is verruimd en dat volgens gegevens van het Productschap Zuivel de melkaanvoer in 2008 tot en met september circa 2% hoger is dan in dezelfde periode van 2007.

Tabel 2.2 **Ontwikkeling van prijzen en hoeveelheden in de melkveehouderij, gemiddeld per jaar**

	2006	2007	2008 (r)	Mutatie (%)
<i>Hoeveelheden</i>				
Melkproductie per koe	7.910	7.940	7.990	+0,7
Melkkoeien per ha	1,61	1,64	1,66	+1,3
Krachtvoergift per koe	2.145	2.120	2.080	-2,0
<i>Prijzen</i>				
Melk (per 100 kg)	31,60	38,00	39,45	+3,8
Biologische melk (per 100 kg)	37,70	43,85	45,60	+4,0
Nuchtere kalveren (per stuk)	137,25	100,00	80,50	-19,5
Slachtvee (per kg)	2,15	2,05	2,30	+12,2
Krachtvoer (per 100 kg)	17,65	21,55	25,60	+18,8
Biologisch krachtvoer (per 100 kg)	25,24	30,62	36,00	+17,6
Kunstmest-N (per 100 kg)	0,60	0,70	1,59	+127,1

Bron: Informatienet en Prijs-Informatie-Desk.

De opbrengst van verkocht rundvee is per saldo ongeveer gelijk gebleven. Slachtkoeien brengen bij verkoop gemiddeld ruim 60 euro meer op. De opbrengstprijs van nuchtere kalveren ligt in 2008 circa 20% lager dan in 2007 en bedraagt ruim 80 euro. Door de fors lagere waardering van het gebruiksvee op de eindbalans van 2008 komt de totale omzet en aanwas van het vee uit op -12 euro per koe, dit is -900 euro per bedrijf. In totaal zijn deze opbrengsten daarmee 36.000 euro lager dan in 2007, wat dus zeer sterk bijdraagt in de ontwikkeling van opbrengsten en inkomen. De opbrengsten op melkveebedrijven uit de varkenshouderij nemen in 2008 toe. Bovenstaande ontwikkelingen resulteren in een daling van de totale geldopbrengsten per bedrijf met 13.000 euro tot circa 286.000 euro (tabel 2.3).

Het voorjaar kwam pas laat op gang omdat de temperatuur pas half april boven de 15 graden uitkwam. Eind april en in de maand mei lag de temperatuur zeer hoog. Uiteindelijk konden er negen zomerse dagen worden geregistreerd tegenover drie normaal. Door de hoge temperatuur en veel zon had de eerste snede, volgens het Bedrijfslaboratorium voor Grond- en Gewasonderzoek in Oosterbeek, een hoge VEM en een hoog suikergehalte. De zomerkuilen hadden ook een hoog suikergehalte en VEM maar weinig structuur. De maïskuil bevat veel zetmeel maar de verschillen zijn groot, afhankelijk van het zaai- en oogstmoment en het weer dat op sommige plaatsen in het late voorjaar erg droog was vooral in het noordwesten van het land.

De voerkosten nemen op bedrijfsniveau met 9.000 euro opnieuw fors toe door een prijsstijging van het krachtvoer met 19% (tabel 2.2). De krachtvoergift zal hierdoor naar verwachting iets afnemen. Ook de goede kwaliteit van het ruwvoer in 2008 zal hierin nog een kleine rol spelen. De totale krachtvoerkosten per koe zijn dan ook met ruim 16% toegenomen. De prijzen van het ruwvoer zijn over geheel 2008 gestegen nadat ze begin 2007 waren. Aan het eind van 2008 staan de prijzen onder druk door het grote aanbod en de lagere graanprijzen.

De kosten van grond, gebouwen en werktuigen zijn op bedrijfsniveau 11% hoger. Ook de kosten van betaalde arbeid en loonwerk nemen met meer dan 10% fors toe; door hun geringe aandeel in de totale kosten zijn de effecten gering. De melkveehouders kopen in 2008 tot en met oktober eenderde minder quotum dan in dezelfde maanden van 2007 en tegen 20% lagere prijzen. Hierdoor is het aantal leasetransacties toegenomen met 20% bij een daling van de leaseprijzen (-15%). De leaseprijzen zijn dus iets minder gedaald dan de aankooprijzen van melkquotum. Dit is ook de trend in voorgaande jaren. De kosten voor mestafzet zullen met 8% dalen bij gelijkblijvende mineralenoverschotten.

De totale betaalde kosten nemen met 13% toe tot 230.000 euro per bedrijf (tabel 2.3).

Resultaten en inkomen

Het inkomen uit het bedrijf neemt met 39.000 euro fors af en komt uit op 58.000 euro. Dit wordt grotendeels veroorzaakt door hogere kosten en de negatieve aanwas door de forse lagere waardering van het gebruiksvet op de eindbalans. Per saldo dalen de opbrengsten met 13.000 euro. De kosten nemen vooral toe door hogere voerkosten en hogere kosten van machines en gebouwen en in mindere mate door hogere kosten van loonwerk. Op het gemiddelde melkveebedrijf zijn 1,5 onbetaalde aje aanwezig. Per onbetaalde aje is het inkomen met 26.000 euro gedaald. Het inkomen uit het bedrijf per onbetaalde aje ligt in 2008 volgens raming iets boven het langjarig gemiddelde van 38.000 euro en ook boven het niveau van 2006 (tabel 2.3 en figuur 2.2). De spreiding in het inkomen uit bedrijf is groot. Door het veel lagere inkomen in 2008 zal een klein deel van de bedrijven een inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje boven de 100.000 euro hebben.

Tabel 2.3	Resultaten en inkomens van melkveebedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2006	2007	2008 (r)
Aantal bedrijven	19.520	18.760	18.470
Aantal melkkoeien	69	71	75
Aantal onbetaalde aje	1,47	1,48	1,48
Opbrengsten	230,6	299,7	286,5
Betaalde kosten en afschrijvingen	180,9	203,7	229,7
Inkomen uit bedrijf	51,8	97,1	58,0
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	35,2	65,6	39,2
Inkomsten buiten bedrijf	18,7	14,5	12,2
<i>Totaal inkomen</i>	70,4	111,6	70,2
Besparingen	27,5	67,7	23,3
Opbrengst per 100 € kosten	78	96	89
Bron: Informatienet.			

In 2007 zijn de inkomsten buiten het bedrijf door een daling van het inkomen uit vermogen gedaald; deze ontwikkeling gaat in 2008 nog verder door (tabel

2.3). Gemiddeld betalen melkveebedrijven de laatste jaren nauwelijks inkomstenbelasting. In 2007 zijn de belastingafdrachten met circa 1.000 euro toegenomen. In 2008 wordt geen verdere stijging voorzien omdat hogere inkomens uit het verleden worden gecompenseerd door afschrijvingen op extra investeringen in nieuwe stallen en dergelijke waardoor het belastbaar inkomen niet verder toeneemt (zie ook paragraaf investeringen). In combinatie met toenemende privébestedingen zullen de besparingen gemiddeld met 44.000 euro afnemen tot ruim 23.000 euro per bedrijf.

Resultaten biologische melkveebedrijven

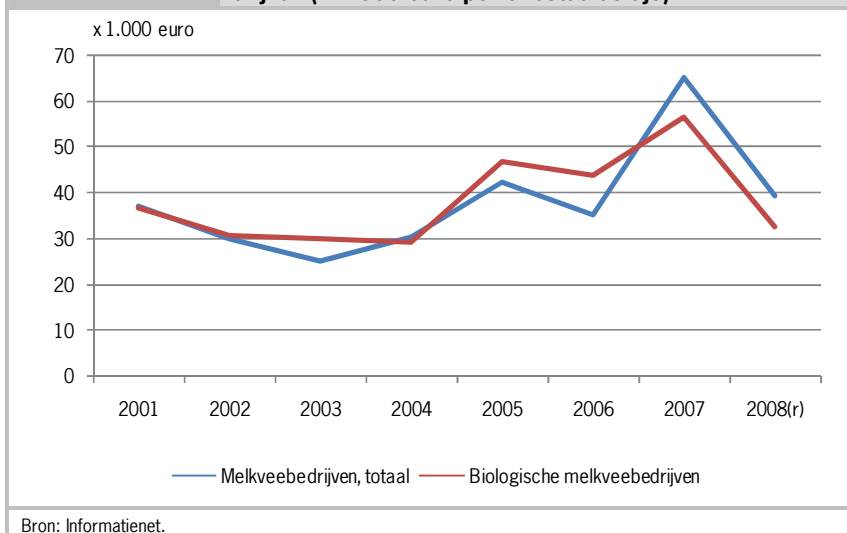
Ook op de biologische melkveebedrijven nemen de opbrengsten in 2008 af ten opzichte van 2007, hoewel de gemiddelde melkprijs voor deze bedrijven nog met bijna 1,5 euro per 100 kg stijgt (tabel 2.4). Gemiddeld produceren de biologische bedrijven in 2008 3% meer melk dan in het voorgaande jaar.

Tabel 2.4	Resultaten en inkomens van biologische melkveebedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2006	2007	2008 (r)
Aantal bedrijven	323	297	297
Aantal melkkoeien	60	64	66
Aantal onbetaalde aje	1,22	1,34	1,34
Opbrengsten	199,1	258,7	243,9
Betaalde kosten en afschrijvingen	154,9	184,5	200,2
Inkomen uit bedrijf	53,5	75,9	43,7
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	43,9	56,6	32,6
Inkomsten buiten bedrijf	16,2	15,8	16,0
<i>Totaal inkomen</i>	69,8	91,7	59,7
Besparingen	19,4	34,9	3,5
Opbrengst per 100 € kosten	78	89	84
Bron: Informatienet.			

De meerprijs van biologische melk is 5,50 tot 6,00 euro per 100 kg melk. Deze meerprijs is deels noodzakelijk omdat de melkproductie per koe van bijna 6.150 kg achterblijft bij die op de gangbare bedrijven (8.000 kg). Daarnaast is aangekocht krachtvoer duurder en is de bedrijfsvoering extensiever, zodat de

vaste lasten per kg melk hoger zijn dan op de gangbare bedrijven. In 2008 zal het inkomen uit bedrijf naar verwachting met 32.000 euro afnemen. De besparingen zijn met 3.500 euro laag. De besparingen zijn hiermee 20.000 euro lager dan op de gangbare bedrijven.

Figuur 2.2 **Ontwikkeling van het inkomen uit bedrijf op melkveebedrijven (x 1.000 euro per onbetaalde aje)**

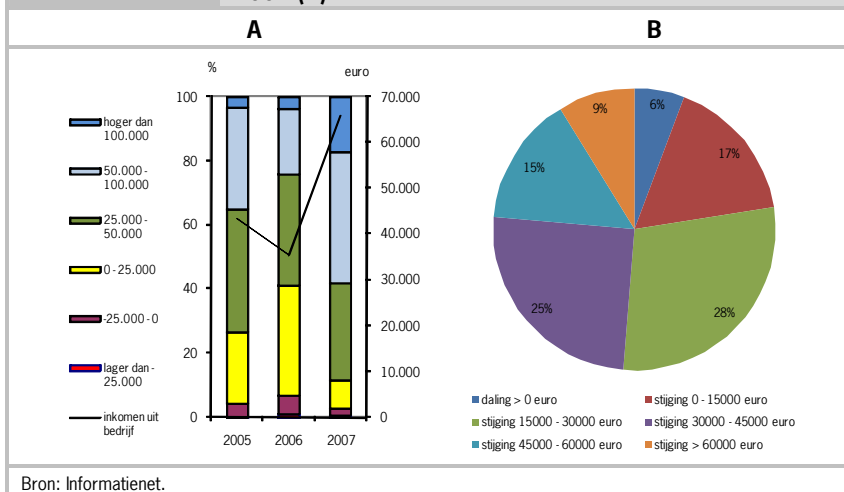
2.1.2 Analyse resultaten 2007

Inkomensverschillen tussen bedrijven

Het inkomen per onbetaalde arbeidskracht heeft zich in 2007 gemiddeld 30.000 euro verbeterd ten opzichte van 2006 (figuur 2.3A). Rond het gemiddelde inkomen is er een grote spreiding. Circa 10% van de onbetaalde arbeidskrachten behaalde in 2007 een inkomen van minder dan 25.000 euro, terwijl voor ongeveer 15% van de onbetaalde arbeidskrachten het inkomen de 100.000 euro oversteeg. De gemiddelde verbetering deed zich niet overal in gelijke mate voor. Een klein deel van de arbeidskrachten had te maken met een teruggang van het inkomen en ongeveer 1 op de 10 onbetaalde aje met een verbetering van meer dan 60.000 euro (figuur 2.3B).

Figuur 2.3

Verdeling van onbetaalde aje op melkveebedrijven naar inkomen uit bedrijf (A, euro per onbetaalde aje) en naar verandering van het inkomen uit bedrijf tussen 2006 en 2007 (B)

Balans

Door de waardedaling van het quotum met 30% in 2007 is de totale balanswaarde van het gemiddeld melkveebedrijf per saldo tussen 2006 en 2007 niet gestegen. De waarde van grond is met 13% gestegen, voor een deel door prijsstijging. Het eigen vermogen blijft onveranderd, mede omdat bij de waardedaling van het quotum ook de belastinglatentie afneemt (de reservering van af te dragen belastingen bij verkoop quotum). Doordat deze op het balanstotaal in mindering wordt gebracht bij de berekening van de solvabiliteit, daalt deze met 2%. De schulden nemen gemiddeld met 60.000 euro toe. Op de grotere bedrijven zijn de schulden naar verhouding groter dan op de kleine bedrijven. Dit verklaart de verschillen in solvabiliteit.

Investerings

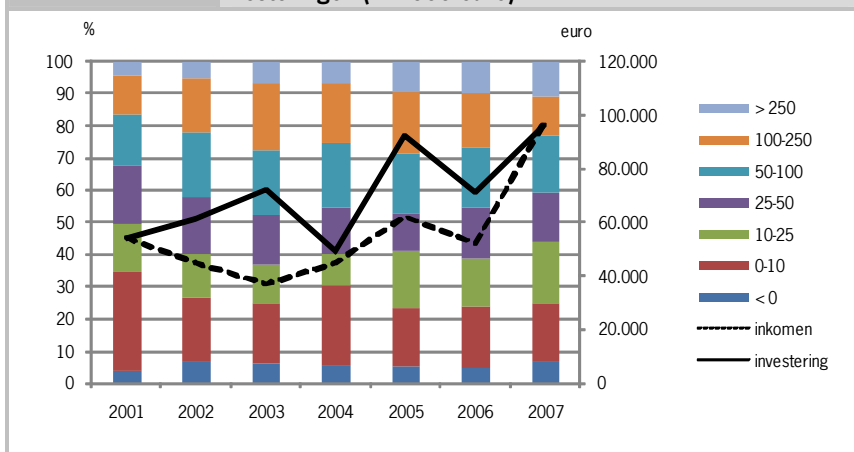
In 2007 is er fors meer geïnvesteerd op de melkveebedrijven dan in 2006 (figuur 2.4). Gemiddeld liggen de investeringen sinds 2001 op 70.000 euro per bedrijf. In 2005 en nu dus ook in 2007 gaat het niveau naar 100.000 euro. Dit wordt in beide jaren veroorzaakt door bedrijven die worden verplaatst waarbij forse investeringen zijn gemoeid. Ook de investeringen in gebouwen en ma-

Tabel 2.5 Balans van melkveebedrijven, per einde boekjaar
(x 1.000 euro per bedrijf)

	2006		2007	
	gemiddeld	gemiddeld	kleinere bedr. a)	grotere bedr. b)
Grond	850	960	490	1.810
Gebouwen en glasopstanden	150	170	80	330
Overige materiële vaste activa	270	290	180	490
Immateriële vaste activa c)	820	600	260	1.260
Overige activa	290	340	220	610
<i>Balanstotaal</i>	<i>2.380</i>	<i>2.360</i>	<i>1.230</i>	<i>4.500</i>
Eigen vermogen	1.520	1.500	930	2.470
Langlopende leningen	580	640	200	1.560
Ander vreemd vermogen	280	220	100	470
w.v. belastinglatentie	246	180	79	378
<i>Solvabiliteit (%)</i>	<i>71,0</i>	<i>68,8</i>	<i>80,7</i>	<i>59,9</i>

a) Bedrijven <70 nge; b) Bedrijven >150 nge; c) Onder andere productierechten.
Bron: Informatienet.

Figuur 2.4 Verdeling van melkveebedrijven (%) naar hoogte van investeringen (x 1.000 euro)

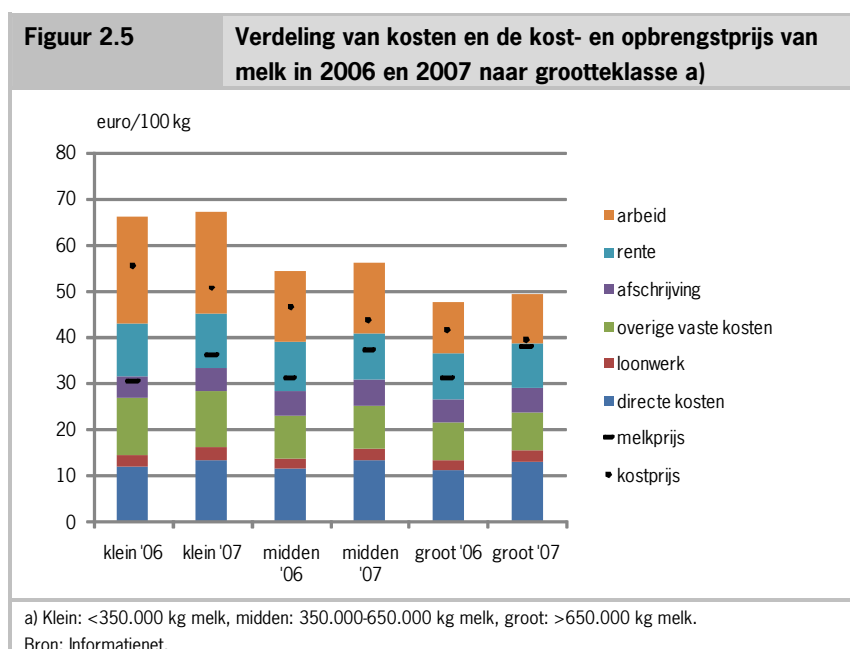

Bron: Informatienet.

chines stijgen hierdoor. Door de waardedaling van het quotum en de quotaveruiming zijn de investeringen hierin in 2007 met 10.000 euro afgenomen. Op de grotere bedrijven wordt naar verhouding veel meer in quotum dan in grond geïnvesteerd. Op de kleine bedrijven wordt relatief veel in machines en installaties geïnvesteerd. Uit cijfers van het CBS blijkt dat in 2007 voor 786 miljoen euro aan vergunningen is verstrekt voor de bouw van schuren en stallen, dit is 140 miljoen hoger dan in 2006 (+20%). Een groot deel van deze stijging zal toevalen aan de melkveehouderij. In 2007 is iets minder geld geleend dan in 2006. Op de kleinere bedrijven is gemiddeld in 2007 meer vreemd vermogen afgelost dan aangetrokken.

Kostprijs van melk

In 2007 is de kostprijs van de melk gedaald (figuur 2.5). De oorzaak is dat de waarde van het gebruiksvet op de eindbalans sterk in waarde steeg. Hierdoor namen de 'niet-melkopbrengsten' sterk toe. Aan deze 'opbrengsten' worden naar verhouding evenveel kosten toegekend als aan de melkopbrengsten. Hierdoor daalden de melk gerelateerde kosten en hiermee de kostprijs. De bruto-

kosten namen in 2007 nog wel toe. Door de geringe omvang is de kostprijs op de kleine bedrijven het hoogst en lag beduidend boven de opbrengstprijis. Op de grotere bedrijven ligt de kostprijs in 2007 door de sterk gestegen melkprijs bijna op het niveau van de melkprijs.

Subsidies

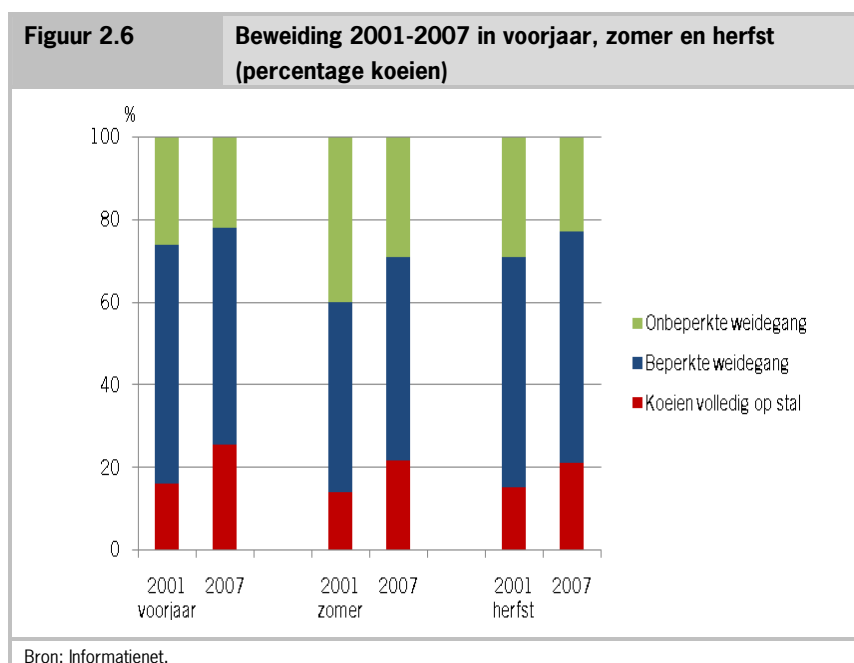
De afhankelijkheid van de Europese subsidies in de melkveehouderij is groot. Op ruim 80% van de melkveebedrijven wordt over de periode 2005-2007 per jaar meer dan 10.000 euro ontvangen (tabel 2.6). Op 3% van de bedrijven is dat zelfs meer dan 50.000 euro. Deze 3% van de bedrijven ontvangen 11% van alle Europese subsidies in de melkveehouderij. Omdat de subsidie gerelateerd is aan de melkproductie, is de spreiding in afhankelijkheid hiervan niet zo groot. Op de meeste bedrijven ligt het aandeel rond de 8-10% van de opbrengsten.

	Ontvangen toeslagen en subsidies (x 1.000)				Totaal
	< 10	10-25	25-50	>50	
Verdeling (%) bedrijven	18	57	22	3	100
Verdeling (%) toeslagen	6	48	35	11	100
Totaal opbrengsten	91.200	210.100	383.400	728.900	242.000
w.v. toeslagen	7.200	17.500	33.700	74.500	20.900
Inkomen uit bedrijf	16.700	58.300	107.800	217.400	66.400
<i>Aandeel (%) van toeslagen en subsidies</i>					
- in de totale opbrengsten	8	8	9	10	9
- in het inkomen uit bedrijf	43	30	31	34	31
<i>Aandeel bedrijven per inkomensklasse</i>					
<25.000 euro	70	13	4	0	21
25.000-50.000 euro	14	29	10	0	21
50.000-75.000 euro	15	26	15	7	21
75.000-100.000 euro	0	21	20	13	17
>100.000 euro	0	12	52	80	20
Bron: Informatienet.					

De bedrijven die weinig subsidie krijgen, zijn hier relatief wel het meest van afhankelijk. Ruim 40% van het inkomen bestaat hieruit. Dit wordt meer veroorzaakt door de vaste kosten van het bedrijf dan door de opbrengsten. Dit is ook te zien doordat 70% van de bedrijven die minder dan 10.000 euro aan EU-subsidies ontvangen een inkomen uit bedrijf genereren dat lager is dan 25.000 euro. Daartegenover staat dat 80% van de bedrijven die meer dan 50.000 euro aan EU-subsidie ontvangen (gemiddeld 75.000 euro) een inkomen uit bedrijf hebben van boven een ton (gemiddeld 217.000 euro). Uit nader onderzoek blijkt dat een klein deel van de bedrijven een negatief inkomen heeft. Deze bedrijven krijgen weinig subsidie omdat ze erg klein zijn (opbrengsten circa 100.000 euro). Veelal zijn dit jonge ondernemers die relatief veel aan natuurbeheer doen, soms op een biologisch bedrijf.

Beweidings

Uit figuur 2.6 valt op te maken dat het aandeel van de koeien die het hele jaar door op stal worden gehouden toeneemt. Dit gaat ten koste van de onbeperkte

weidegang. In het voorjaar is aandeel het grootst. De beperkte weidegang vindt vooral plaats in het voorjaar en de herfst en de onbeperkte weidegang vooral in de zomer. De beperkte weidegang neemt alleen af in het voorjaar omdat dan de koeien het meest op stal worden gehouden.

Invloed afschaffing van melkquotering op schaalvergroting

Uit diverse studies (Zijlstra, 2008; Daatselaar, 2007) blijkt dat een forse groei van het bedrijf met grondaankoop en quotum voor 2015 in veel gevallen moeilijk te financieren is. Ook leidt het vaak niet tot een toename van het inkomen, al is dat wel sterk afhankelijk van de uitgangspunten en prijsverhoudingen. In feite zijn alleen bedrijven met een goede rentabiliteit in staat tot forse groei. Door lagere aflossingen of pachten in plaats van kopen, kan het voor veel bedrijven financieel wel mogelijk zijn om uit te breiden.

Vanaf 2000 neemt het melkquotum per hectare voedergewassen niet toe. Vergroting van de melkproductie gaat dus gemiddeld gepaard met evenredige uitbreiding van het bedrijfsareaal. Ook de verhouding tussen pacht en eigendom is gemiddeld niet veranderd, wel is er op de grotere bedrijven relatief meer grond gepacht dan aangekocht. Tussen 2001 en 2007 is het aandeel pacht op deze bedrijven toegenomen van bijna 30 tot bijna 35% van de cultuurgrond.

Invloed afschaffing van melkquotering op grondprijs

Nadat de quotering werd ingevoerd is door het LEI becijferd (Luijt, 1994) dat een beperking van het melkquotum met 1% ongeveer een negatieve invloed had op de grondprijs van 200 euro per hectare. Immers, bedrijfsvergroting kon nu alleen maar plaatsvinden door quotum aan te kopen. Deze extra uitgaven gingen ten koste van de grondprijs. Deze studie had betrekking op de eerste 10 jaren van het quotumsysteem. Belangrijke verklarende variabelen waren destijds het inkomen uit bedrijf per hectare, de mestwetgeving en de melkquotering. In genoemde periode werd de melkproductie sterk verkleind door de quotering.

Als gevolg van de 'Health Check'-besluiten in de EU geldt voor de komende jaren een andere situatie. De melkproductie kan uitbreiden, zowel voor als na 2015, wanneer de quota worden afgeschaft. Hierbij is het niet uitgesloten dat, door een prijsdaling van de melk, het inkomen en hiermee de leencapaciteit onder druk komen te staan. Dit kan gevolgen hebben voor de grondprijs. Daarnaast speelt onder meer ook het beleid ten aanzien van mest en de bedrijfs-toeslagen een rol. Nader onderzoek is nodig om onder de huidige situatie het effect van afschaffing van de quotering te verduidelijken.

2.2 Vleesveehouderij

Structuur

Het aantal bedrijven met vleesvee (exclusief vleeskalveren op melkbasis) is vanaf 2000 met bijna een kwart afgenomen (tabel 2.7). Het aantal bedrijven met stieren liep iets sterker terug. Het totaal aantal vleesrunderen is ook met bijna een kwart gedaald, zodat het gemiddelde aantal vleesrunderen per bedrijf tussen 2000 en 2008 niet is veranderd. Wel is de samenstelling veranderd.

Het aantal stieren nam sterker af (-37%) terwijl het aantal stuks overig vrouwelijk vleesvee is gestegen (+2%). De bedrijven met vleesrundvee hebben veelal een gemengd karakter. Naast vleesrunderen wordt op een aantal ervan ook melkvee, varkens en/of pluimvee gehouden. Ook komt vleesrundvee voor in combinatie met akkerbouw.

Tabel 2.7		Ontwikkeling aantal vleesrunderen naar soort en aantal bedrijven (x 1.000)				
	2000	2005	2007	2008	Mutatie (%)	
Aantal bedrijven met vleesvee	18,9	16,0	16,1	14,6	-9,0	
w.v. met stieren	9,7	8,1	7,2	7,1	-2,6	
met zoogkoeien en overig weidevee	14,2	13,2	13,6	12,5	-8,6	
met overig vrouwelijk vleesvee	8,9	8,4	7,5	7,6	+2,1	
Aantal stuks vleesvee	448	383	360	347	-3,4	
w.v. stieren	182	129	114	115	+1,1	
zoogkoeien en overig weidevee	163	152	144	127	-11,8	
overig vrouwelijk vleesvee	103	102	102	105	+3,5	
Dieren per bedrijf op bedrijven met betreffende diersoort						
Totaal	23,7	23,9	22,4	23,8	+3,5	
w.v. stieren	18,8	15,9	15,7	16,3	+3,7	
zoogkoeien en overig weidevee	11,5	11,5	10,6	10,2	-3,5	
overig vrouwelijk vleesvee	11,6	12,2	13,7	13,9	+1,4	

Bron: CBS-Landbouwteiling, gegevens 2008 zijn voorlopig.

Opbrengsten, kosten en inkomen

Deze paragraaf gaat in op het bedrijfsresultaat van bedrijven die vleesrunderen houden (voor de precieze selectie criteria zie rapport vorig jaar). Hiervoor is aangegeven, dat vleesrunderen veelal op bedrijven met andere takken worden gehouden. Dit blijkt ook uit tabel B6: de omzet en aanwas maakt maar een beperkt deel (circa 20%) uit van de totale opbrengsten. In 2008 stijgt de prijs van de verkochte stieren en zoogkoeien/vrouwelijk weidevee met respectievelijk 6 en 12% (tabel 2.8). De totale uitvoer van levende runderen over de eerste 8 maanden van 2008 is 40% afgenomen. De invoer is met 40% gestegen. Dit komt omdat de melkveehouders minder dieren afstoten omdat het quotum met 2,5% is verruimd. Hierdoor moeten er meer dieren uit het buitenland worden aangevoerd. Het aantal runderslachtingen is volgens de PVE over de eerste 10 maanden van 2008 met 1% afgenomen.

Tabel 2.8	Ontwikkeling van prijzen in de vleesveehouderij, gemiddeld per bedrijf per jaar			
	2006	2007	2008 (r)	Mutatie (%)
<i>Prijzen</i>				
Vee <1 jaar	373	342	275	-19,5
Mannelijk vee 1-2 jaar	1.232	1.272	1.344	5,7
Overige koeien	1.357	1.314	1.474	12,2
Aantal verkochte dieren per bedrijf				
Vee <1 jaar	7	7	7	
Mannelijk vee 1-2 jaar	28	22	22	
Overige koeien	12	12	12	

Bron: Informatienet en Prijs-Informatie-Desk.

De totale omzet uit de rundveehouderij (verkopen minus aankopen) van de groep bedrijven met overwegend vleesvee komt uit op 31.000 euro, dit is een afname van 6.000 euro. Door de lagere prijzen van bijna alle vleesvee (behalve de stieren) neemt de aanwas af met ruim 4.000 euro. De opbrengsten uit de akkerbouw en varkenshouderij nemen af en die van de melkveehouderij nemen toe. De totale opbrengsten blijven onveranderd op ruim 150.000 euro.

De krachtvoerprijzen zijn in 2008 wederom fors gestegen (+19%). Het ruwvoer is beter van kwaliteit met een lager drogestofgehalte. Door het gunstige groeiseizoen is er genoeg ruwvoer. De prijzen van de oogst 2008 zijn een stuk

lager maar door de lage prijzen aan het begin van 2007 is het prijsniveau in 2008 gemiddeld toch hoger en nemen de totale voerkosten met 3.000 euro toe. Daarnaast zorgen stijgende kosten van onder meer machines en gebouwen ervoor dat de betaalde kosten met ruim 15.000 euro toenemen.

Voorgaande ontwikkelingen van de opbrengsten en kosten, resulteren uiteindelijk in een inkomen dat 14.000 euro lager is (tabel 2.9).

Tabel 2.9	Resultaten en inkomens van vleesveebedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2006	2007	2008 (r)
Aantal bedrijven	3.350	4.360	4.190
Aantal onbetaalde aje	1,17	1,18	1,18
Opbrengsten	133,4	151,0	151,6
Betaalde kosten en afschrijvingen	119,1	127,3	142,1
Inkomen uit bedrijf	15,5	22,8	8,5
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	13,3	19,3	7,2
Inkomsten buiten bedrijf	39,6	33,9	34,5
<i>Totaal inkomen</i>	52,9	53,2	41,7
Besparingen	24,8	3,5	-12,5
Opbrengst per 100 € kosten	66	72	71
Bron: Informatienet.			

2.3 Schapenhouderij

De bedrijven met schapen hebben vaak een gemengd karakter. De schapenhouderij maakt dan vaak maar een klein deel uit van het totale bedrijf. Om die reden wordt de weergave van de resultaten beperkt tot de opbrengsten, toegerekende kosten en het saldo per gemiddeld aanwezige ooi. De voerkosten betreffen uitsluitend de betaalde kosten. Het gras of hooi van eigen bedrijf wordt niet gewaardeerd, terwijl het meeste opgenomen voer wel uit deze eigen producten bestaat. De bedrijfsresultaten worden besproken aan de hand van bedrijven met meer dan 25 ooiën. De resultaten voor 2008 zijn berekend aan de hand van externe prijs- en volumeontwikkelingen. Door de invoering van de toelagerechten is de ooi-premie uit de opbrengsten en hiermee ook uit de saldoberekening gehaald.

Structuur

Het aantal bedrijven met oien blijft teruglopen. In 2000 waren er volgens de CBS-Landbouwtelling ruim 17.000 bedrijven met schapen in Nederland (tabel 2.10). In 2008 waren dit er nog bijna 13.500. Dit is 1,5% minder dan in 2007. Deze daling valt mee gezien de aanwezigheid van blauwtong in 2007. Over een langere periode is de gemiddelde afname circa 3,5% per jaar. Van de bedrijven met oien heeft 56% minder dan 25 oien per bedrijf. De 5.960 bedrijven in 2008 met meer dan 25 oien hebben gezamenlijk 86% van de oien. Het aantal oien per bedrijf is in 2008 door de blauwtongziekte afgenomen.

Tabel 2.10	Ontwikkeling aantal schapen en aantal bedrijven met oien				
	2000	2005	2007	2008	Mutatie (%)
<i>Alle bedrijven</i>					
Bedrijven met schapen	17.350	13.880	13.670	13.460	-1,5
Bedrijven met oien	17.270	13.710	13.570	13.410	-1,1
Aantal schapen, inclusief oien a)	1.308	1.363	1.369	1.213	-11,4
Aantal oien a)	681	648	645	583	-9,5
Oien per bedrijf	40	47	48	44	-8,5
<i>Bedrijven met meer dan 25 oien</i>					
Bedrijven met meer dan 25 oien	7.500	6.550	6.410	5.960	-7,1
Aantal schapen, inclusief oien a)	1.070	1.146	1.185	1.032	-12,9
Aantal oien op deze bedrijven a)	570	568	564	499	-11,6
Oien per bedrijf	76	87	88	84	-4,9
a) x 1.000.					
Bron: CBS-Landbouwtelling, gegevens 2008 zijn voorlopig.					

Opbrengsten, toegerekende kosten en saldo

In 2007 had de dierziekte blauwtong een grote invloed op het saldo. De kosten van voer en diergezondheid (inclusief bijdrage diergezondheidsfonds) namen 18% toe. De prijzen bleven redelijk op peil mede door een MKZ-uitbraak in Engeland. In 2008 is het saldo hoger door aantrekkelijke prijzen van zowel de lammeren als de oien (tabel 2.11). Door het grote aanbod in de herfst stonden de prijzen enigszins onder druk; dit is in de meeste jaren het geval.

De export van schapen (inclusief geiten) is in 2008 tot en met augustus circa 20% hoger dan in 2007. Het aantal slachtingen is tot en met september 2008 28% lager dan in 2007. Toen werden de dieren vanwege blauwtong niet

levend geëxporteerd. Door de hoge kosten van de test werden ze geslacht in Nederland. Later breidde het gebied waar de ziekte voorkwam verder uit naar België en Noord-Frankrijk waardoor levende export naar deze gebieden weer mogelijk werd. De totale opbrengsten per ooi zullen door deze ontwikkelingen 8% hoger uitkomen. De kosten van voer nemen met 32% verder toe. De totale toegerekende kosten per ooi stijgen met bijna 4 euro. Het saldo per ooi is in 2008 hoger, maar blijft net als in 2007 en 2006 lager dan in de jaren voorafgaand aan de blauwtong.

Tabel 2.11		Ontwikkeling van prijzen, hoeveelheden en saldo in de schapenhouderij (inclusief btw)			
	2006	2007	2008 (r)	Mutatie (%)	
<i>Prijzen</i>					
Ooien, uitstoot (per stuk)	64	68	79	16	
overige schapen (per stuk)	72	72	81	12	
Krachtvoer (per 100 kg)	20,55	23,95	28,50	19	
<i>Saldo per ooi</i>					
Opbrengsten	81	93	101	8	
Voerkosten	15	17	22	32	
Overige toegerekende kosten	19	23	21	-7	
Saldo	47	54	58	7	

Bron: Informatienet en Prijs-Informatie-Desk.

2.4 Vleeskalverhouderij

Nederland is een belangrijke producent van kalfsvlees, zowel van blank als van rosé vlees. Meer dan 90% van de kalfsvleesproductie wordt uitgevoerd. Italië, Frankrijk en Duitsland importeren samen meer dan 80% van de Nederlandse export. Hiervan is Italië belangrijkste afnemer. In Nederland is de consumptie van kalfsvlees erg laag.

Structuur

Het totaal aantal vleeskalveren nam in 2008 met 4,5% toe tot bijna 900.000 stuks, terwijl het aantal bedrijven met vleeskalveren bijna is gehalveerd tot 2.250 stuks in 2008 (tabel 2.12). Oorzaak van die sterke daling is vooral dat in

2008 veel minder bedrijven met 1 tot 3 kalveren zijn geteld dan in voorgaande jaren. Die (melkvee)bedrijven hebben in voorgaande jaren de nuchtere kalveren, die voor aflevering nog een aantal dagen op het bedrijf aanwezig zijn, waarschijnlijk opgegeven als witveeskalveren. De verplichte certificering van bedrijven met vleeskalveren voor IKB 2008 is van grote invloed geweest op de daling van het aantal bedrijven. Voor die certificering hebben zich ruim 2.000 bedrijven opgegeven. Het aantal vleeskalveren op gespecialiseerde bedrijven is sterk toegenomen (+6,6%). Hierdoor is het productieaandeel van die bedrijven gestegen tot 83%, terwijl het aantal gespecialiseerde bedrijven vrijwel gelijk bleef.

Tabel 2.12	Ontwikkeling aantal bedrijven met vleeskalveren en aantal vleeskalveren				
	2000	2005	2007	2008	Mutatie (%)
Aantal bedrijven met vleeskalveren	2.890	3.330	3.670	2.250	-39
Aantal vleeskalverenbedrijven	1.280	1.130	1.240	1.240	+0,0
Vleeskalveren op vleeskalverenbedrijven (x 1.000)	599	653	699	745	+6,6
Gemiddeld aantal per bedrijf	467	576	564	601	+6,5
Totaal vleeskalveren (x 1.000)	783	829	860	899	+4,5
w.v. wit	637	625	598	627	+4,7
rosé	146	204	262	272	+4,0

Bron: CBS-Landbouwtelling, gegevens 2008 zijn voorlopig.

Circa 70% van de vleeskalveren is bestemd voor de productie van witvees en ruim 270.000 kalveren zijn bestemd voor de roséveesproductie. In tegenstelling tot voorgaande jaren is in 2008 het aantal witveeskalveren toegenomen. In de afgelopen jaren werden jaarlijks ongeveer 1,4 miljoen vleeskalveren geslacht, waarvan circa 1 miljoen witveeskalveren. Het aantal vleeskalveren dat in 2008 voor de slachtpremie in aanmerking komt, zal iets boven de 1 miljoen stuks liggen. Vanwege het financiële plafond van 40,3 miljoen euro, zal het premiebedrag in 2008 tussen 37 en 38 euro per kalf liggen (2007: 39,97 euro). De modulatiekorting zal net als in 2007 5% bedragen.

De basispremie voor roséveeskalveren ligt, evenals voor volwassen runderen, op 80 euro per premiewaardig dier. De markt voor rosévees is duidelijk anders dan voor witvees. Sinds per 1 juli 2008 de kalfsveesdefinitie is aangepast, reageren de prijzen van rosévees nog sterker dan voorheen op de prijs-

ontwikkeling van rundvlees. Op jaarbasis zijn de prijzen van rosé vlees 6% hoger dan in 2007 (tabel 2.13).

Markt en prijzen

Verreweg het grootste deel van het witvleeskalveren wordt in Nederland op contractbasis geproduceerd. De kalverhouders ontvangen op basis van afgesloten contracten een vergoeding voor de geleverde arbeid, gebouwen en overige kosten. De contractgever levert de nuchtere kalveren en het voer aan de kalverhouders en bepaalt het tijdstip van afleveren van de slachtrijpe kalveren. De verdere verwerking en vermarkting wordt verzorgd door de contractgevers c.q. integraties.

De opbrengstprijzen van witvleeskalveren zijn in 2008 fors lager dan in voorgaande jaren. Gemiddeld zijn de prijzen 15% lager dan in 2007 (tabel 2.13). In het eerste kwartaal van 2008 lagen de prijzen nog boven het niveau van 2007, maar in het tweede kwartaal gingen de prijzen flink onderuit. Het herstel was moeizaam door het grote aanbod. Veel nuchtere kalveren voor de vleeskalversector zijn in 2008 ingevoerd uit Duitsland en Oost-Europa. Het inkrimpen van een groot aantal kalverplaatsen in de laatste jaren door de grootste Nederlandse integratie heeft per saldo weinig effect gehad omdat de leeggevallen plaatsen werden overgenomen door vrije handelaren. Het grote aanbod kon niet worden opgevangen door meer consumptie. Integendeel, de consumptie in Frankrijk is met circa 10% teruggelopen. Fransen eten per inwoner het meeste kalfsvlees. Ook in Italië staat de consumptie onder druk.

Tabel 2.13		Ontwikkeling van prijzen in de vleeskalverenhouderij inclusief btw			
	2006	2007	2008 (r)	Mutatie (%)	
Nuchtere kalveren a)	154	109	88	-19	
Vleeskalveren wit b)	4,70	4,95	4,20	-15	
Vleeskalveren rosé c)	3,05	2,70	2,85	+6	
Contractvergoeding d)	176	174	190	+9	
Melkpoeder (index 2000=100)	105	129	101	-22	

a) Stierkalveren per stuk, 1e kwaliteit, van Nederlandse afkomst; b) Euro per kg geslacht gewicht, 2e kwaliteit; c) Euro per kg levend gewicht; d) euro per kalverplaats, voor nieuw afgesloten contracten.
Bron: LEI, Prijs-Informatie-Desk.

Aan de andere kant zijn de prijzen van nuchtere kalveren en melkpoeder in 2008 ook veel lager dan in 2007. Mede dankzij de grote invoer zijn de nuchtere kalveren vooral in het tweede halfjaar sterk in prijs gedaald. Op jaarbasis zijn de zwartbonte stierkalveren bijna 20% goedkoper dan in 2007. De melkpoederprijzen zijn nog iets sterker gedaald, na de extreem hoge prijzen in 2007. Het aanbod en de voorraad van melkpoeder is groter geworden terwijl de vraag is gedaald. Melkpoederfabrikanten hebben meer gekozen voor alternatieve eiwitbronnen, zoals weipoeder en weipoederconcentraten.

Resultaat en inkomen

Omdat in Nederland de meeste witveeskalveren op contractbasis worden gehouden, is de ontwikkeling van de contractvergoedingen sterk bepalend voor de opbrengsten per kalverplaats. Volgens de jaarlijkse enquête kwam in 2007 de gemiddelde vergoeding voor de nieuw afgesloten contracten met witveeskalveren uit op 174 euro per kalverplaats. Indicaties voor 2008 zijn dat de contractvergoedingen rond 190 euro per kalverplaats liggen. Voor de bedrijfsresultaten van 2008 wordt vanwege de vertraagde doorwerking gerekend met een kleinere stijging van de contractvergoeding per kalverplaats, omdat de meeste contracten worden afgesloten voor meerdere ronden.

Tabel 2.14	Resultaten en inkomens van vleeskalverbedrijven met contractproductie, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2006	2007 (v)	2008 (r)
Aantal bedrijven	1.070	1.130	1.160
Aantal vleeskalveren	693	624	660
Aantal onbetaalde aje	1,2	1,2	1,2
Opbrengsten	173	149	162
Betaalde kosten en afschrijvingen	117	111	121
Inkomen uit bedrijf	56	38	42
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	49	31	35
Inkomsten buiten bedrijf	11	12	12
<i>Totaal inkomen</i>	67	50	54
Besparingen	3	-6	0
Opbrengst per 100 € kosten	95	83	85
Bron: Informatienet.			

De gepresenteerde bedrijfsresultaten en inkomens van de gespecialiseerde vleeskalverenbedrijven gelden alleen voor bedrijven die vleeskalveren op contract houden (tabel 2.14). Bedrijven die kalveren voor eigen rekening houden zijn dus niet opgenomen in genoemde cijfers.

De opbrengsten-kostenverhouding zal naar verwachting iets stijgen naar 85% in 2008. De opbrengsten per bedrijf zullen iets meer toenemen dan de kosten. Dat is het gevolg van 6% meer vleeskalveren per bedrijf en een hogere contractvergoeding per vleeskalf. De stijging van de contractvergoeding wordt geraamd op 5%, zijnde het voortschrijdend gemiddelde van de afgelopen twee jaren. In de totale opbrengsten zijn ook de ontvangen slachtpremies opgenomen. Die slachtpremies worden ontvangen door de kalverhouders (producenten), maar daarna direct verrekend met de uitbetaalde bruto-contractvergoedingen door contractgevers.

Aan de kostenkant zijn voor de kalverhouders slechts enkele posten van belang, omdat de nuchtere kalveren en het voer worden betaald door de contractgevers. In 2008 zullen naar verwachting de afzetkosten van kalvergier stijgen met circa 25%. Ook de kosten voor huisvesting en energie worden hoger geraamd. De totale kosten stijgen daardoor met 10.000 euro per bedrijf; dat is 3.000 euro minder dan de toename van opbrengsten per bedrijf. Het inkomen uit het bedrijf wordt voor 2008 uiteindelijk 4.000 euro hoger geraamd op 42.000 euro per bedrijf. Het inkomen uit bedrijf plus het inkomen van buiten het bedrijf geeft het totale inkomen, dat in 2008 eveneens met 4.000 euro per bedrijf zal toenemen tot 54.000 euro per bedrijf. Nadat het totaal inkomen is verminderd met de belastingen en gezinsbestedingen zijn in 2008 geen besparingen gerealiseerd op het gemiddelde bedrijf. Dat is beter dan in 2007 toen sprake was van ontsparringen ter grootte van 6.000 euro per bedrijf. Vergeleken met veel andere sectoren zijn de inkomensschommelingen in de vleeskalversector relatief klein, vooral dankzij de integratiestructuur.

3 Intensieve veehouderij

Kernpunten

- Hogere voerprijzen drukken inkomensverbetering intensieve veehouderij.
- Verbetering, maar nog lage inkomens varkenshouderij.
- Forse daling, naar negatief inkomen leghennenhouders.
- Nog sterkere daling, naar zeer negatief inkomen vleeskuikenhouders.
- Geen besparingen in 2008 bij varkens- en pluimveehouders.
- Grote inkomensverschillen tussen bedrijven.
- Voerkosten domineren kostprijs varkens- en pluimveevlees.

3.1 Varkensbedrijven

3.1.1 Actuele ontwikkelingen 2008

Structuur

Het aantal bedrijven met varkens neemt verder af. In de Landbouwtelling van 2008 zijn er circa 8.250 bedrijven geteld, een daling van ruim 400 bedrijven ten opzichte van 2007 (tabel 3.1). Zoals gebruikelijk daalde ook in 2008 het aantal bedrijven met een neventak varkenshouderij het sterkst. Het aantal gespecialiseerde varkensbedrijven nam in 2008 bijna 3% af. Dat kwam grotendeels voor rekening van de fokvarkensbedrijven. In de zeugenhouderij is de schaalvergroting duidelijker waar te nemen dan bij de vleesvarkenshouderij. Schaalvergroting leidt op fokvarkensbedrijven sneller tot efficiencyvoordelen.

Het totaal aantal varkens is in 2008 toegenomen tot 12 miljoen stuks. Dat is het tweede achtereenvolgende jaar met een stijging van 3%. Nadat vanaf 2001 opkoopregelingen (RBV) ervoor zorgden dat het aantal varkens flink daalde, varieerde in de periode 2002-2007 de varkensstapel tussen de 11 en 12 miljoen stuks. Ondanks sterk wisselende economische resultaten zien varkenshouders toch perspectieven en vergroten de blijvers het aantal varkens op hun bedrijven. Zolang het huidige stelsel van verhandelbare varkensrechten blijft bestaan, is het in de meeste gevallen aantrekkelijk om deze rechten zoveel mogelijk te benutten. Stoppende bedrijven kunnen hun varkensrechten verkopen aan bedrijven die willen groeien. Daardoor blijft de varkensstapel op peil, ondanks tussentijdse schommelingen.

Tabel 3.1		Ontwikkeling aantal varkensbedrijven en aantal varkens (x 1.000 stuks)				
	2000	2005	2007	2008	Mutatie (%)	
Aantal bedrijven met varkens	14.520	9.690	8.690	8.250	-5,1	
Aantal varkensbedrijven, w.v.	6.060	4.290	4.170	4.060	-2,8	
- fokvarkensbedrijven	2.090	1.510	1.430	1.300	-9,0	
- vleesvarkensbedrijven	2.420	1.680	1.740	1.770	+1,8	
- gesloten varkensbedrijven	1.550	1.100	1.000	980	-1,8	
Aantal varkens (incl. biggen)	13.118	11.312	11.663	12.026	+3,1	
Aantal zeugen, w.v.	1.129	946	966	978	+1,2	
- op fokvarkensbedrijven (%)	51	54	56	56		
- op gesloten varkensbedr. (%)	28	27	27	28		
Aantal vleesvarkens, w.v.	6.505	5.504	5.559	5.839	+5	
- op vleesvarkensbedrijven (%)	33	35	39	40		
- op gesloten varkensbedr. (%)	25	26	27	27		

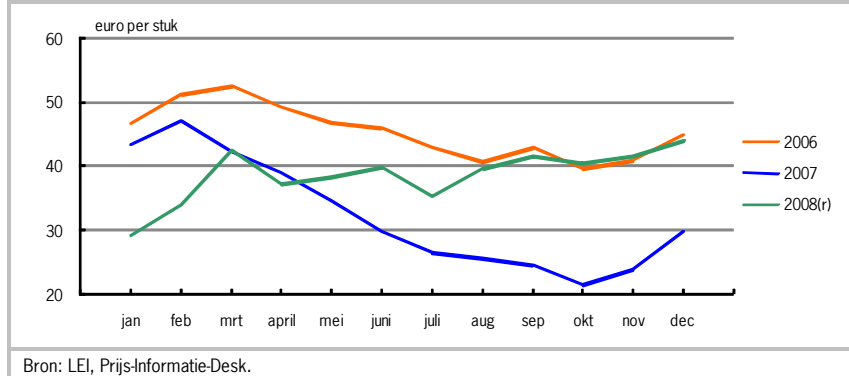
Bron: CBS-Landbouwteiling, gegevens 2008 zijn voorlopig.

In de loop van de tijd zijn de overgebleven bedrijven gemiddeld groter en gespecialiseerder geworden. Circa 56% van de zeugen wordt gehouden op gespecialiseerde fokvarkensbedrijven. Van de vleesvarkenstapel echter wordt niet meer dan 40% gehouden op gespecialiseerde vleesvarkensbedrijven. Daarnaast wordt bijna 30% van de varkens gehouden op gesloten varkensbedrijven. De gemiddelde bedrijfsomvang is sterk toegenomen, vooral door de daling van het aantal bedrijven. Het gemiddelde fokvarkensbedrijf heeft in 2008 ruim 420 zeugen tegenover 170 zeugen in 1990. De gemiddelde bedrijfsomvang van de gespecialiseerde vleesvarkensbedrijven is sinds 1990 verdubbeld tot ruim 1.300 vleesvarkens in 2008. Opvallend is wel dat het aantal vleesvarkens op het gesloten varkensbedrijf sneller is gegroeid dan op de vleesvarkensbedrijven; van gemiddeld 660 in 1990 naar 1.610 vleesvarkens in 2008. De gesloten varkensbedrijven houden daarnaast ook 280 zeugen voor de eigen biggenproductie.

Markt en prijzen

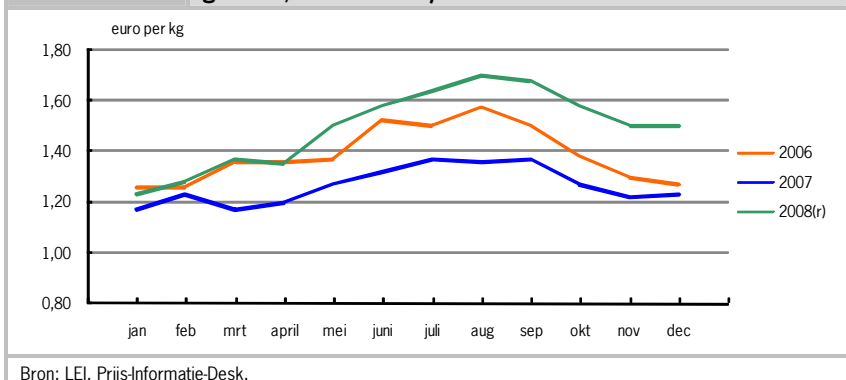
Na het slechte jaar 2007 is 2008 iets beter verlopen voor de varkenssector. Dat geldt vooral voor de vleesvarkenshouders die gedurende het jaar redelijk gunstige prijzen ontvingen voor de vleesvarkens. Het seizoenspatroon van de vleesvarkensprijzen verliep gedurende het jaar redelijk vergelijkbaar met andere jaren, maar dan wel op een hoger niveau (figuur 3.2). Binnen de langer durende varkenscyclus (globaal tussen 5 tot 7 jaar) is deze fase een voorzichtig herstel naar betere tijden. De huidige economische teruggang kan echter negatieve gevolgen hebben voor de afzet van biggen en varkensvlees. Voor landen zoals Hongarije is door de verslechtering van de wisselkoers de import van bijvoorbeeld biggen uit de Eurozone veel duurder geworden. De prijsontwikkeling van de biggen was aanvankelijk vrij zwak, maar vanaf het tweede kwartaal handhaafden de biggenprijzen zich op circa 40 euro per stuk (figuur 3.1). Op jaarbasis zijn de biggen circa 15% duurder dan in 2007.

Figuur 3.1 **Ontwikkeling van de biggenprijs (euro per stuk, inclusief btw)**

Het geraamde varkensaanbod neemt in ons land met 1,6% toe tot 22,4 miljoen stuks in 2008, maar voor de EU wordt een kleiner aanbod verwacht (-1,5%). De daling doet zich vooral voor in het vierde kwartaal van 2008 (ruim 4%) en met name in Polen en Denemarken. In Polen is de varkensproductie al het gehele jaar ruim onder het niveau van 2007. Verwacht wordt dat ook in het eerste halfjaar van 2009 de Poolse productie verder zal dalen. In Denemarken zal op jaarbasis het varkensaanbod wel iets hoger zijn dan in 2007, evenals in Italië en Nederland.

Figuur 3.2 **Ontwikkeling van de prijs van vleesvarkens (per kg geslacht gewicht, inclusief btw)**

Opbrengsten en kosten zeugenhouderij

Dankzij de hogere biggenprijzen is het saldo van de zeugenhouderij in 2008 iets hersteld van het magere resultaat van voorgaand jaar. De toename van de verkopen uit biggen was meer dan voldoende om de stijging van de toegerekende kosten goed te maken (tabel 3.2). De biggenprijs wordt voor 2008 16% hoger geraamd en zal uitkomen op ruim 41 euro per stuk. Een gunstige bijdrage komt ook van de waardetoeename van biggen en zeugen die tegen hogere prijzen zijn gewaardeerd op de eindbalans. Die opbrengsten zijn weliswaar nog niet gerealiseerd maar wel onderdeel van de resultatenrekening.

In 2008 zal de gemiddelde voerprijs voor de zeugenhouderij (zeugenbrok en biggenkorrel) naar verwachting met circa 18% stijgen. Vooral in de eerste helft van het jaar was het voer erg duur. Door de goede oogst zijn vanaf augustus de graanprijzen flink gedaald. Met enige vertraging (door eerdere termijn aankopen) zijn die prijsdalingen in het vierde kwartaal ook doorberekend in lagere mengvoerprijzen. Niettemin nemen in 2008 de voerkosten op jaarbasis toe met ruim 100 euro per zeug per jaar. Ook energie is in 2008 duurder geworden. Aan de andere kant zijn de opbrengsten van slachtzeugen gestegen en de biggenproductie per zeug wordt hoger geraamd. Het saldo is weliswaar met bijna 180 euro per zeug per jaar gestegen, maar toch komt het inkomen per bedrijf daardoor nauwelijks uit de rode cijfers (bijlage 7).

Tabel 3.2		Resultaten van bedrijven met zeugen (bedragen in euro inclusief btw)		
	2006	2007 (v)	2008 (r)	
<i>Omzet en aanwas per zeug per jaar</i>	1.282	901	1.194	
w.v. verkoop biggen	1.153	876	1.040	
verkoop overige dieren	221	171	195	
aankoop dieren	-95	-90	-91	
waardeverandering veestapel	4	-56	50	
<i>Toegerekende kosten per zeug per jaar</i>	665	759	874	
w.v. voer	481	578	682	
gezondheidszorg	74	67	68	
energie	56	57	65	
KI, dekgelden, fokvereniging	32	33	34	
<i>Saldo per zeug per jaar</i>	618	142	319	
Aantal grootgebrachte biggen/zeug/jaar	24,4	25,1	25,4	
Gewicht per big (kg)	25,1	24,9	25,1	
Opbrengstprijis (euro/big)	48,50	35,80	41,50	
Prijis biggenvoer (euro/100 kg)	28,20	32,00	38,70	
Prijis zeugenvoer (euro/100 kg)	18,70	23,00	26,80	

Bron: Informatienet.

Opbrengsten en kosten vleesvarkenshouderij

Het saldo van de vleesvarkenshouderij zal in 2008 verbeteren, ondanks de hogere kosten, door vooral de hogere opbrengstprijzen (figuur 3.2 en tabel 3.3).

Met name vanaf het tweede kwartaal zijn de prijzen duidelijk hoger dan vorig jaar, hoewel de prijzen in het vierde kwartaal wat inzakten door een kleinere vraag. Op jaarbasis worden de opbrengstprijzen circa 18% hoger geraamd dan in 2007. Ook de waardetoeename van vleesvarkens draagt bij aan de hogere omzet en aanwas, want de aanwezige vleesvarkens zijn op de eindbalans tegen 16% hogere prijzen gewaardeerd. Die opbrengsten zijn weliswaar nog niet gerealiseerd, maar zijn wel onderdeel van de resultatenrekening. Daar staat tegenover dat ook de biggen duurder zijn geworden (+16%). De voerkosten zijn in 2008 met 32 euro per dier per jaar gestegen door de 20% hogere voerprijzen. Door genoemde ontwikkelingen wordt het saldo van vleesvarkens geraamd op 77 euro per vleesvarken per jaar, dat is 31 euro hoger dan vorig jaar. Evenals

bij zeugenhouderij is de saldoverbetering net voldoende om het inkomen per bedrijf uit de rode cijfers te halen (bijlage 8). Overigens zijn belangrijke kostenposten zoals van mestafzet, huisvesting en algemene kosten niet in het saldo opgenomen, maar deze tellen wel mee voor het inkomen per bedrijf.

Tabel 3.3	Resultaten van bedrijven met vleesvarkens (bedragen in euro inclusief btw)		
	2006	2007 (v)	2008 (r)
<i>Omzet en aanwas/vleesvarken/jaar</i>	219	220	283
w.v. verkoop vleesvarkens	377	335	399
aankoop biggen	-150	-113	-129
waardeverandering veestapel	-8	-4	11
<i>Toegerekende kosten/vleesvarken/jaar</i>	140	174	205
w.v. voer	127	161	193
gezondheidszorg	4	4	4
energie	5	5	5
<i>Saldo per vleesvarken per jaar</i>	80	46	77
Opbrengstprijis (euro/kg gesl. gew.)	1,40	1,26	1,49
Voerprijs (euro/100 kg)	17,30	21,10	25,30
Kg voer per kg groei	2,73	2,82	2,79
Groei per dier per dag (gram)	736	743	745
Bron: Informatienet.			

Resultaat en inkomen

Tot de groep varkensbedrijven behoren bedrijven die ten minste twee derde van de productie (gemeten in nge) in de varkenshouderij hebben. In tegenstelling tot voorgaande jaren worden hierna hoofdzakelijk de inkomens van totale groep gespecialiseerde varkensbedrijven beschreven. De inkomens van de subtypen fokvarkensbedrijven, vleesvarkensbedrijven en gesloten varkensbedrijven zijn wel afzonderlijk opgenomen in de bijlagen 7, 8 en 9.

De opbrengsten-kostenverhouding van de gespecialiseerde varkensbedrijven is in 2008 verbeterd ten opzichte van het bijzonder slechte jaar 2007 (tabel 3.4). De totale opbrengsten (vooral omzet en aanwas varkens) zijn gemiddeld met 35% gestegen, maar bijna de helft van dat voordeel is afgeroomd door hogere voerkosten. Hierdoor neemt het inkomen uit bedrijf met 75.000 euro toe tot gemiddeld 14.000 euro per bedrijf. Bij de vleesvarkensbedrijven (bijlage 8)

gaat het inkomen duidelijk minder omhoog. Dat komt vooral doordat de aankooprijzen van biggen ook flink hoger zijn. Overigens was het inkomen van de vleesvarkensbedrijven in 2007 ook minder slecht omdat de biggenprijzen toen juist erg laag waren.

Tabel 3.4	Resultaten en inkomens van varkensbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2006	2007 (v)	2008 (r)
Aantal bedrijven	3.890	3.950	3.840
Aantal zeugen	215	215	225
Aantal vleesvarkens	1.040	1.060	1.110
Aantal onbetaalde aje	1,2	1,2	1,2
Opbrengsten	492	420	565
Betaalde kosten en afschrijvingen	411	479	551
Inkomen uit bedrijf	81	-61	14
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	70	-53	12
Inkomsten buiten bedrijf	15	20	21
<i>Totaal inkomen</i>	97	-42	35
Besparingen	38	-102	-19
Opbrengst per 100 € kosten	100	76	91
Bron: Informatienet.			

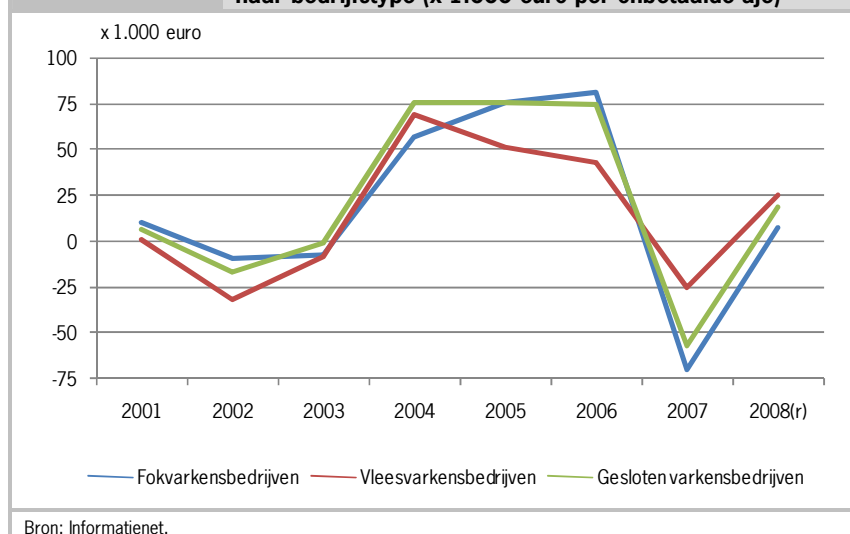
Na bijtelling van het inkomen van buiten bedrijf realiseert het gemiddelde varkensbedrijf een totaal inkomen van 35.000 euro. Daarvan moeten nog belastingen en gezinsbestedingen worden betaald, waardoor de ontsparingen naar verwachting bijna 20.000 euro per bedrijf zullen bedragen. Dat is weliswaar minder slecht dan in 2007, maar het is nog steeds verder interen op het eigen vermogen. Bedrijven moeten dan veelal meer vreemd vermogen aantrekken, waardoor de financieringslasten in de komende jaren hoger zullen worden.

Bij genoemde cijfers over bedrijfsresultaten en inkomens gaat het om ramingen die grotendeels zijn gebaseerd op externe prijzen. Gezien de smalle marges in de bedrijfstak kunnen vooral kleine afwijkingen in de prijzen grote gevolgen voor het inkomen (bijlage 3). Als bijvoorbeeld de vleesvarkenprijs 1% hoger uitvalt dan geraamd, heeft dat een positieve invloed van 3.800 euro op het inkomen per bedrijf. Een hogere voerprijs van 1% heeft een 3.300 euro lager

inkomen per gemiddeld varkensbedrijf tot gevolg. Voor de drie onderscheiden subtypen kunnen de gevolgen uiteraard verschillend uitpakken.

Uit figuur 3.3 blijkt duidelijk dat het inkomen per onbetaalde arbeidskracht voor de drie onderscheiden groepen varkensbedrijven zich over een langere periode in dezelfde richting beweegt. De fluctuaties van de inkomens op de gesloten bedrijven zijn wel forser (in euro gemeten), vooral door de veel grotere bedrijfsomvang. De fokvarkensbedrijven zullen in 2008 opnieuw het laagste inkomen per onbetaalde arbeidskracht behalen. In voorgaande jaren waren inkomens op de vleesvarkensbedrijven vaak het laagst. Duidelijk blijkt ook dat de inkomensschommelingen vleesvarkensbedrijven kleiner zijn. Dat hangt deels samen met de kleinere bedrijfsomvang. Belangrijker is echter dat de aankooprijzen van biggen een dempende invloed hebben op de inkomens, want de prijzen van biggen en vleesvarkens volgen in grote lijnen dezelfde ontwikkeling.

Figuur 3.3 **Ontwikkeling inkomen uit bedrijf van varkensbedrijven naar bedrijfstype (x 1.000 euro per onbetaalde aje)**

3.1.2 Analyse resultaten 2007

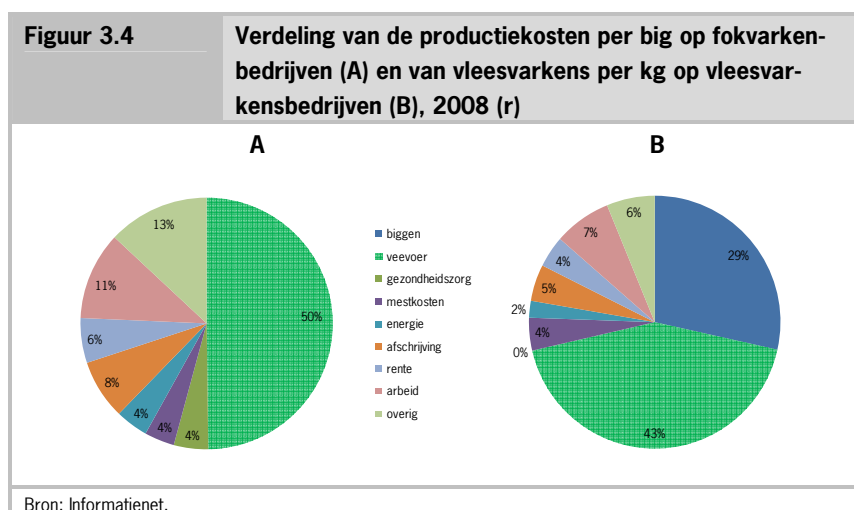
Kostprijs van biggen

In tabel 3.5 wordt de ontwikkeling van gemiddelde kostprijs per grootgebrachte big vergeleken met de gerealiseerde opbrengstprijzen. In de kostprijs zijn alle kos-

ten opgenomen die ten behoeve van de biggenproductie zijn gemaakt. De nevenopbrengsten van slachtzeugen en opfokzeugen zijn evenredig in mindering gebracht op de productiekosten. In 2008 zal de marge (verschil tussen opbrengstprijs en kostprijs) iets minder negatief worden.

Tabel 3.5		Kost- en opbrengstprijs en marge per grootgebrachte big op fokvarkensbedrijven			
	2006	2007 (v)	2008 (r)	Mutatie (%)	
Kostprijs a)	48,00	49,60	52,20	+5	
w.v. veevoer	18,70	22,40	26,00	+16	
mestkosten	2,20	2,00	2,00	0	
arbeid	5,90	5,70	5,90	+4	
Opbrengstprijs	46,60	34,60	40,10	+16	
Marge	-1,40	-15,00	-12,10		

a) Bij werkelijke btw-situatie en gecorrigeerd voor overige opbrengsten.
Bron: Informatienet.

Figuur 3.4A laat de procentuele verdeling zien van de verschillende kostenposten per big. Ongeveer de helft van de kosten bestaat uit voerkosten. Dat aandeel is in 2008 toegenomen door de hogere voerprijzen. De betaalde mestkosten zijn wel gedaald tot 4% van de kostprijs.

Kostprijs van varkensvlees

In tabel 3.6 zijn op vergelijkbare wijze de kostprijzen per kg varkensvlees vergeleken met de opbrengstprijzen. De marge is in 2008 duidelijk gunstiger dan vorig jaar omdat de opbrengstprijs meer stijgt dan de kostprijs.

Tabel 3.6	Kost- en opbrengstprijs en marge per kg geslacht gewicht op vleesvarkensbedrijven a)			
	2006	2007 (v)	2008 (r)	Mutatie (%)
Kostprijs	1,29	1,32	1,45	+10
w.v. biggen	0,49	0,36	0,41	+15
veevoer	0,41	0,53	0,62	+18
arbeid	0,10	0,10	0,11	+3
Opbrengstprijs	1,33	1,20	1,42	+18
Marge	0,05	-0,12	-0,03	

a) Bij werkelijke btw-situatie.
Bron: Informatienet.

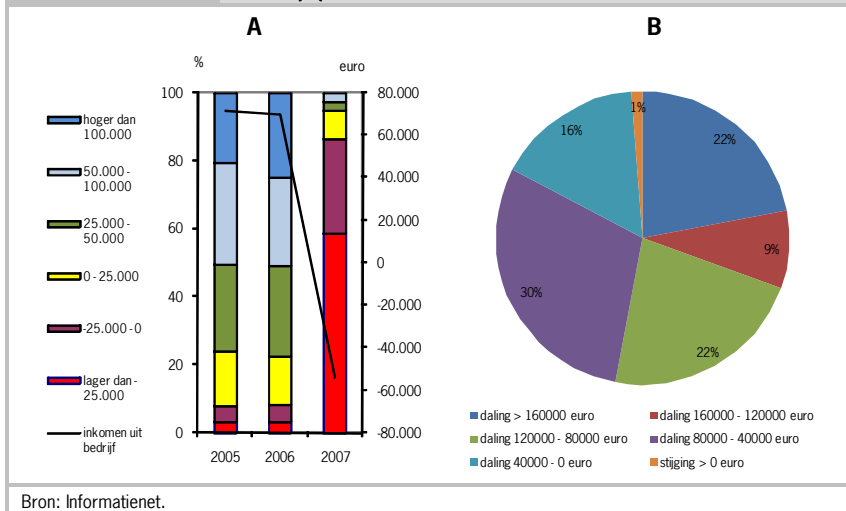
In figuur 3.4B is de procentuele verdeling te zien van de verschillende kostenposten per kg varkensvlees. De voerkosten maken ongeveer 45% uit van de totale kostprijs. Dat aandeel is in 2008 groter geworden door de hogere voerprijzen. Daarnaast zijn de aankoopkosten van biggen erg belangrijk; deze zijn in 2008 aanmerkelijk gestegen. De arbeidskosten hebben bij vleesvarkens een kleiner aandeel (7%) in de kostprijs dan bij de zeugenhouderij (11%).

Inkomensverschillen tussen bedrijven

Het inkomen per onbetaalde arbeidskracht was in 2007 gemiddeld 53.000 euro negatief (figuur 3.5). Rond dat gemiddelde is er een grote spreiding. Circa 5% van de onbetaalde arbeidskrachten behaalde een inkomen van meer dan 100.000 euro, terwijl voor een kwart van de onbetaalde arbeidskrachten het inkomen met minder dan -80.000 euro duidelijk beneden het gemiddelde lag. Dat is een groot verschil met voorgaande twee jaren (2005 en 2006) toen minder dan 10% te maken had met een negatief inkomen. Ongeveer de helft van onbetaalde arbeidskrachten behaalde in die jaren een inkomen van meer dan 50.000 euro.

Figuur 3.5

Verdeling van onbetaalde aje op varkensbedrijven naar inkomen uit bedrijf (A, euro per onbetaalde aje) en naar verandering van het inkomen uit bedrijf tussen 2006 en 2007 (B)

Dergelijke inkomensverschillen zijn niet uniek, maar kunnen vrijwel jaarlijks worden geconstateerd. In figuur 3.6B is te zien in hoeverre het inkomen van bedrijven meer of minder is gedaald ten opzichte van 2006. In 2007 was de gemiddelde daling van het inkomen 123.000 euro per onbetaalde arbeidskracht. Voor bijna 10% van de bedrijven gold een dergelijke daling van het inkomen. Ruim 20% van de bedrijven kreeg een nog grotere inkomensdaling te verwerken (>160.000 euro). Bij een grote groep bedrijven (30%) lag de daling van het inkomen tussen 40.000 en 80.000 euro per onbetaalde arbeidskracht. En voor een zesde deel van de varkensbedrijven bleef de inkomensdaling beperkt tot minder dan 40.000 euro per onbetaalde arbeidskracht. De oorzaken voor genoemde verschillen kunnen zeer uiteenlopend zijn. Te denken valt aan verschillen in bedrijfsstructuur, bedrijfsomvang, ondernemerschap, technische resultaten en prijzen van kosten en opbrengsten.

Balans van bedrijven

Door enkele prijsstijgingen is de totale balanswaarde van het gemiddeld varkensbedrijf tussen 2006 en 2007 iets gestegen. Grond en gebouwen werden iets duurder en immateriële activa (vooral varkensrechten) daalden in prijs. Het

eigen vermogen daalde in 2007 met gemiddeld 50.000 euro per bedrijf vooral door het negatieve inkomen en ontsparingen. Enige compensatie kwam door circa 42.000 euro aan herwaarderingen van activa. Er zijn voor 60.000 euro meer vreemde middelen (vooral langlopende leningen) aangetrokken om te voorzien in de kapitaalbehoefte. Hierdoor daalde de solvabiliteit met 4 procentpunten naar 55% in 2007. Grotere bedrijven zijn kapitaalintensiever en meer gefinancierd met vreemd vermogen. Daardoor zijn de schulden in verhouding tot het balanstotaal groter dan bij de kleinere bedrijven. Door de lagere solvabiliteit zijn die bedrijven financieel kwetsbaarder in slechte tijden.

Tabel 3.7	Balans van varkensbedrijven, per einde boekjaar (x 1.000 euro per bedrijf)			
	2006	2007		
	gemiddeld	gemiddeld	kleinere bedr. a)	grotere bedr. b)
Grond	250	280	220	410
Gebouwen	360	400	130	940
Overige materiële vaste activa	260	260	190	410
Immateriële vaste activa c)	340	320	160	630
Overige activa	350	310	160	570
<i>Balanstotaal</i>	<i>1.560</i>	<i>1.570</i>	<i>860</i>	<i>2.960</i>
Eigen vermogen	870	820	570	1.310
Langlopende leningen	520	560	200	1.220
Ander vreemd vermogen	170	190	90	430
<i>Solvabiliteit (%)</i>	<i>59</i>	<i>55</i>	<i>70</i>	<i>47</i>

a) Bedrijven <70 nge; b) Bedrijven >150 nge; c) Onder andere productierechten.
Bron: Informatienet.

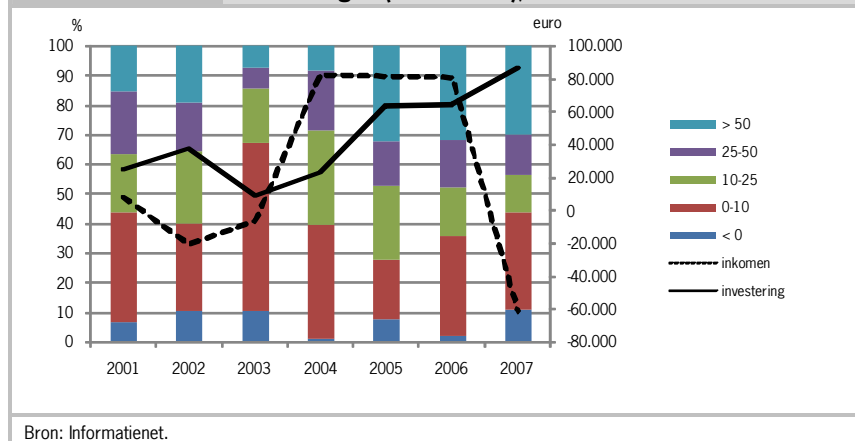
Investerings

Ondanks de lage inkomens is in 2007 door varkensbedrijven gemiddeld meer geïnvesteerd (figuur 3.6). Een belangrijk deel van de investeringen was waarschijnlijk al gepland in de voorgaande jaren met gunstige inkomens. Sinds 2001 bedroegen de investeringen gemiddeld 44.000 euro per bedrijf. In de jaren 2005-2007 waren de investeringen veel hoger (gemiddeld 71.000 euro). Het grootste deel van dat bedrag is geïnvesteerd in gebouwen en inventaris. In de meeste gevallen gaat het om vervangingsinvesteringen omdat weinig varkensrechten zijn aangekocht. Sommige bedrijven kochten in het verleden ook grond

aan, maar er zijn ook varkensbedrijven die grond hebben verkocht. De grotere bedrijven nemen het grootste deel van de investeringen voor hun rekening en ook van de uitbreiding in varkensrechten. De kleinere bedrijven besteden het geld vooral aan groot onderhoud en kleine aanpassingen van de huisvesting. Er zijn wel duidelijke verschillen in investeringsbedragen per bedrijf. Op circa een derde deel van de bedrijven lagen de investeringen in de afgelopen drie jaren onder de 10.000 euro per bedrijf. Ook een derde deel van de bedrijven investeerde meer dan 50.000 euro bedrijf, waarvan een klein percentage meer dan een half miljoen euro per bedrijf.

Uit CBS-cijfers blijkt dat in 2007 vergunningen zijn verstrekt ter waarde van 786 miljoen euro voor de bouw van schuren en stallen. Dat is 140 miljoen euro (+20%) meer dan in 2006. Een deel van deze stijging is te danken aan de varkenshouderij. In 2007 wordt meer geld geleend dan in 2006, hoofdzakelijk door de grotere bedrijven.

Figuur 3.6 Verdeling van varkensbedrijven (%) naar hoogte van de investeringen (1.000 euro), 2001-2007

3.2 Pluimveebedrijven

3.2.1 Actuele ontwikkelingen 2008

Structuur pluimveehouderij

In 2008 is het aantal bedrijven met pluimvee flink afgenomen (tabel 3.8). Het aantal gespecialiseerde pluimveebedrijven is bijna even sterk gedaald ten opzichte van 2007 (-6%), vooral door de daling van het aantal gespecialiseerde leghennenbedrijven. Het aantal stuks pluimvee is met bijna 4% gestegen tot 99 miljoen in 2008, nadat de pluimveestapel een aantal jaren daarvoor rond 95 miljoen stuks schommelde. De toename van de pluimveestapel is voor bijna de helft het gevolg van 1,5 miljoen meer leghennen. Daarnaast zijn er circa 1 miljoen meer vleeskuikens geteld. De pluimveestapel ligt dit jaar nog wel 7% onder het hoogste niveau van 2000. Dat is niet verwonderlijk omdat sindsdien door twee opkoopregelingen pluimveerechten uit de markt zijn gehaald. De helft van de bedrijven met pluimvee kan worden gerekend tot gespecialiseerde bedrijven, die samen 75% van de totale pluimveestapel houden.

Tabel 3.8	Ontwikkeling van het aantal (gespecialiseerde) pluimveebedrijven en aantal dieren				
	2000	2005	2007	2008	mutatie (%)
Aantal bedrijven met pluimvee	4.150	3.060	2.850	2.660	-6,6
Aantal pluimveebedrijven	1.830	1.410	1.440	1.350	-6,2
w.v. leghennenbedrijven	660	570	570	520	-8,0
vleeskuikenbedrijven	540	370	360	340	-5,0
Aantal stuks pluimvee (x 1 miljoen)	106,8	95,5	95,7	99,2	+3,6
w.v. op pluimveebedrijven (%)	74	75	74	75	

a) Vanaf 2005 exclusief ouderdieren voor legrassen (in 2007 circa 0,9 miljoen).
Bron: Landbouwtelling, gegevens 2008 zijn voorlopig.

Structuur van legsector

In 2008 zijn er 1.000 bedrijven (-7%) met leghennen minder geteld dan in 2007. Ook het aantal gespecialiseerde leghennenbedrijven was in 2008 veel lager dan vorig jaar (-8%). De blijvende bedrijven zijn gemiddeld groter geworden; ze hebben circa 5% meer leghennen dan in 2007. Het totaal aantal hennen op gespe-

cialiseerde bedrijven nam met 3% toe tot bijna 25 miljoen stuks; deze bedrijven houden 76% van alle leghennen. Het is aannemelijk dat de toename van het aantal leghennen vooral komt door meer scharrelhennen, maar daarover zijn geen nadere cijfers bekend uit de Landbouwtelling.

Tabel 3.9		Ontwikkeling van het aantal (gespecialiseerde) leghennenbedrijven en aantal dieren				
	2000	2005	2007	2008	Mutatie (%)	
Aantal bedrijven met leghennen	2.060	1.510	1.340	1.240	-7,5	
w.v. leghennenbedrijven	660	570	570	520	-8,0	
Aantal leghennen (x 1 miljoen) a)	32,6	30,5	31,4	32,9	+4,8	
w.v. op leghennenbedrijven (%)	76	77	77	76		
a) Vanaf 2005 exclusief ouderdieren voor legrassen (in 2007 circa 0,9 miljoen). Bron: Landbouwtelling, gegevens 2008 zijn voorlopig.						

De binnenlandse productie van eieren bestond in 2007 voor 48% uit kooieieren, 37% scharreleieren, 13% eieren van hennen met vrije uitloop en 1,6% biologische eieren. Voor 2008 wordt een verdere daling van het marktaandeel van kooieieren verwacht. Veel bedrijven zijn in de afgelopen jaren al omgeschakeld naar alternatieve huisvesting omdat vanaf 2012 kooihuisvesting geheel verboden is. De verrijkte kooihuisvesting is nog wel toegestaan onder aangepaste voorwaarden. Volgens cijfers uit 2007 bestaan de huishoudelijke aankopen van eieren in Nederland nog maar voor 11% uit kooieieren en voor het grootste deel uit scharreleieren.

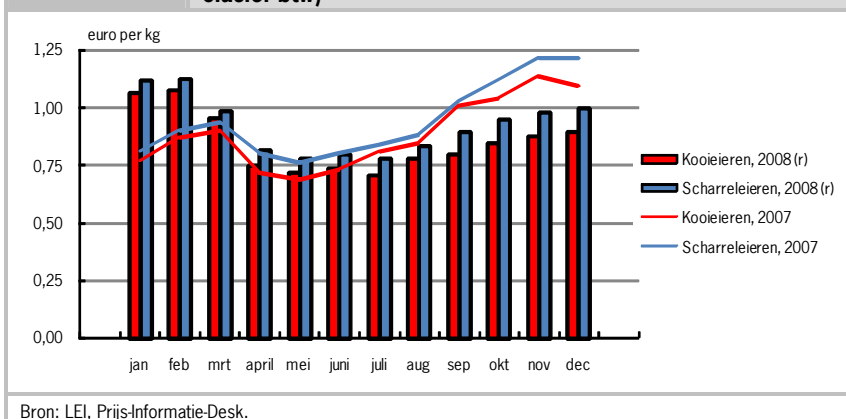
Opbrengsten en kosten leghennen

De productie van eieren in de EU-27 in 2008 wordt iets lager (-0,6%) geraamd dan vorig jaar. Een afname van de productie wordt vooral voorzien voor Spanje, Frankrijk en België, evenals voor enkele Oost-Europese landen. De verwachting is dat de productie in Nederland met 1% zal toenemen tot 9,5 miljard stuks in 2008.

De resultaten van de legsector zijn in 2008 aanzienlijk lager dan vorig jaar. Het saldo wordt 2 euro per hen per jaar lager geraamd dan vorig jaar. Dat wordt veroorzaakt door de sterke stijging van voerkosten. De voerprijzen zijn vooral in de eerste helft van 2008 erg hoog geweest. Dat was nog het gevolg van de tegenvallende oogst van vorig jaar. De oogst van dit jaar is gunstiger uitgevallen waardoor in de tweede helft van het jaar de graanprijzen daalden. De

lagere prijzen van veevoedergrondstoffen leiden met enige vertraging tot lagere prijzen van legmeel. Op jaarbasis zijn de voerprijzen desondanks met 22% gestegen. Dat komt overeen met 2 euro per hen per jaar (tabel 3.10). Ook de aankooprijzen van opfokhennen zijn gestegen omdat die via de opfokcontracten zijn gekoppeld aan de ontwikkeling van de voerprijzen. De kostenstijging per hen per jaar wordt in 2008 niet gecompenseerd door hogere opbrengsten. De gemiddelde eierprijzen zijn in 2008 weliswaar gestegen, maar slechts minimaal (+1%). Begin dit jaar waren de eierprijzen hoger dan vorig jaar (figuur 3.8). Maar vooral in de tweede helft van het jaar kwamen de eierprijzen onder druk te staan en zakten weer onder het prijsniveau van 2007. Dat betekende voor de marktprijzen van kooieieren en scharreleieren op jaarbasis een prijsdaling van 4% respectievelijk 2%. De contractprijzen voor scharreleieren zijn in 2008 daarentegen wel hoger vastgesteld, waardoor de gemiddelde eierprijs iets hoger uitkomt van vorig jaar. Bedrijven die hogere contractprijzen ontvangen zullen daardoor wel enige compensatie krijgen voor de gestegen voerkosten. Het aandeel scharrelbedrijven met contracten is in de afgelopen jaren overigens flink afgenomen.

Figuur 3.7 **Ontwikkeling van de prijs van eieren, naar soort (per kg, inclusief btw)**

Tabel 3.10	Resultaten van bedrijven met leghennen (bedragen in euro inclusief btw)		
	2006	2007 (v)	2008 (r)
<i>Opbrengsten per hen per jaar</i>	11,60	14,75	14,74
w.o. verkoop eieren	14,06	17,04	17,27
omzet en aanwas	-2,49	-2,31	-2,53
<i>Toegerekende kosten/hen/jaar</i>	8,04	9,81	11,83
w.o. voer	7,37	9,11	11,14
gezondheidszorg	0,06	0,05	0,06
verwarming	0,01	0,02	0,02
<i>Saldo per hen per jaar</i>	3,56	4,94	2,90
Aantal eieren per hen per jaar	292	292	293
Gem. prijs eieren (euro/100 st)	4,80	5,80	5,90
w.v. scharreleieren (euro/100 st)	5,30	6,00	6,10
kooieieren (euro/100 st)	4,50	5,60	5,60
Voerprijs (euro/100 kg)	17,40	21,90	26,80
Kg voer per kg eieren	2,34	2,29	2,28
Bron: Informatienet.			

Resultaat en inkomen leghennenbedrijven

Tot de leghennenbedrijven behoren bedrijven die tenminste twee derde van de productie (gemeten in nge) in de legsector hebben. In tabel 3.11 staan de gemiddelden voor alle huisvestingssystemen, met een nadere detaillering in bijlage 10. Vervolgens worden in tabel 3.12 de inkomens van bedrijven met kooihuisvesting vergeleken met bedrijven die alternatieve huisvesting (vooral scharrelhennen) hebben.

De bedrijfsresultaten en inkomens van de leghennenbedrijven zullen in 2008 sterk terugvallen na een mooi herstel in voorgaand jaar. De kostendekking daalt naar verwachting met 9 procentpunten naar 88% in 2008. De totale opbrengsten (vooral consumptie-eieren) zullen met 10% toenemen, maar vooral de kosten zullen sterk stijgen (+23%). Naast de al besproken prijsontwikkelingen van eieren en voer, is daarbij ook rekening gehouden met 10% meer hennen per bedrijf. De post omzet en aanwas bestaat vooral uit de aan- en verkoop van hennen. Daarnaast is daarin ook een bedrag opgenomen van ruim 3.000 euro aanwas pluimvee door verschillen in waardering op de begin- en eindbalans. De prijs van de leghennen op de eindbalans is naar verwachting circa 4% hoger dan op de beginbalans. Bij de overige kosten valt op dat de prijzen voor mestafzet in

de loop van 2008 aanzienlijk zijn gedaald. In het begin van het jaar waren de mestafzetprijzen nog vrij hoog, maar door de ingebruikname van de verbrandingsfabriek voor pluimveemest zijn die prijzen zienderogen gedaald. Circa een derde van geproduceerde pluimveemest wordt aan die fabriek geleverd tegen 18 euro per ton. Op jaarbasis wordt verwacht dat de gemiddelde mestafzetprijzen daardoor circa 30% lager zullen zijn dan in 2007.

Tabel 3.11	Resultaten en inkomens van leghennenbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2006	2007	2008
		(v)	(r)
Aantal bedrijven	763	675	510
Aantal leghennen	42.500	43.400	47.700
Aantal onbetaalde aje	1,4	1,4	1,4
<i>Opbrengsten</i>	498	640	705
Betaalde kosten en afschrijvingen	499	582	716
Inkomen uit bedrijf	-5	57	-15
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	-4	41	-11
Inkomsten buiten bedrijf	13	15	15
<i>Totaal inkomen</i>	8	72	0
Besparingen	-35	15	-60
Opbrengst per 100 € kosten	86	97	88
Bron: Informatienet.			

Als gevolg van de diverse ontwikkelingen zal het inkomen uit bedrijf voor het gemiddelde leghennenbedrijf in 2008 met ruim 70.000 euro dalen naar 15.000 euro negatief per bedrijf. Na bijtelling van het inkomen van buiten bedrijf en verminderd met de belastingbetalingen en gezinsbestedingen, worden de ontsparringen geraamd op gemiddeld 60.000 euro per leghennenbedrijf. Dat is een intoring op het eigen vermogen van ruim 1.000 euro per week. Van de afgelopen vijf jaren is dat het vierde jaar met ontsparringen. Alleen in 2007 was er gemiddeld sprake van positieve besparingen. Voor bedrijven die hoge financiële lasten hebben, door een bedrijfsovername of grote investeringen in scharrelhuisvesting, kan dat betekenen dat ze nieuwe leningen moeten afsluiten met bijbehorende lasten. Voor bedrijven die in de komende jaren nog grote investeringen moeten doen in omschakeling naar stallen met alternatieve huisvesting kan de slechte inkomenssituatie mogelijk opnieuw leiden tot uitstel van investe-

ringen. Er is nog een paar jaar respijt tot 2012 wanneer alle bedrijven moeten voldoen aan de nieuwe welzijnseisen waarbij kooihuisvesting verboden zal zijn.

Verskil in resultaten tussen kooi- en scharrelbedrijven

De resultaten van zowel de kooi- als scharrelbedrijven zijn voor 2008 aanzienlijk lager geraamd (tabel 3.12). De inkomens op kooibedrijven zijn echter meer gedaald dan op scharrelbedrijven. Dat is vooral het gevolg van de hogere kosten voor jonge hennen en de grotere bedrijfsomvang. Ook de eieropbrengsten van kooibedrijven zijn minder gestegen dan op scharrelbedrijven.

	Resultaten en inkomens van kooi- en scharrelbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro) a)					
	Kooibedrijven			Scharrelbedrijven		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
		(v)	(r)		(v)	(r)
Aantal leghennen	67.100	61.900	65.000	23.000	29.600	35.000
Aantal onbetaalde aje	1,5	1,5	1,5	1,3	1,3	1,3
<i>Opbrengsten</i>	751	940	937	291	428	515
w.v. eieren	837	1.003	1.058	329	482	586
omzet en aanwas	-131	-105	-164	-64	-77	-93
overig	45	42	43	26	22	22
Betaalde kosten en afschrijvingen	712	797	940	311	421	554
w.o. veevoer	453	517	662	176	270	389
betaalde mestkosten	27	34	24	12	12	10
Inkomen uit bedrijf	27	147	-3	-24	1	-45
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	18	96	-2	-19	1	-36
Inkomsten buiten bedrijf	36	17	17	10	13	13
<i>Totaal inkomen</i>	63	164	13	-14	14	-32
Besparingen	10	106	-48	-49	-45	-94
Opbrengst per 100 € kosten	93	106	91	76	87	81

a) Bedrijven met zowel kooi- als scharrelhuisvesting zijn niet meegenomen.
Bron: Informatienet.

Het aantal leghennen op scharrelbedrijven zal wel sterker toenemen dan op de kooibedrijven door omschakeling van sommige bedrijven. Het boekverlies op

oude huisvesting komt daardoor wel ten laste van het inkomen en het eigen vermogen. In de laatste drie jaren was het gemiddelde inkomen uit bedrijf op de scharrelbedrijven 23.000 euro negatief. Dat is fors lager dan op kooibedrijven; dat was gemiddeld 57.000 euro per bedrijf. Nog duidelijker is het contrast bij de besparingen per bedrijf. Terwijl bij kooibedrijven in 2005 en 2006 op het gemiddelde bedrijf nog besparingen werden gerealiseerd, was bij scharrelbedrijven in de afgelopen drie jaren alleen sprake van flinke ontsparingen. Het jaar 2008 is voorlopig het dieptepunt met bijna 100.000 euro ontsparingen per bedrijf, ofwel bijna 2.000 euro per week.

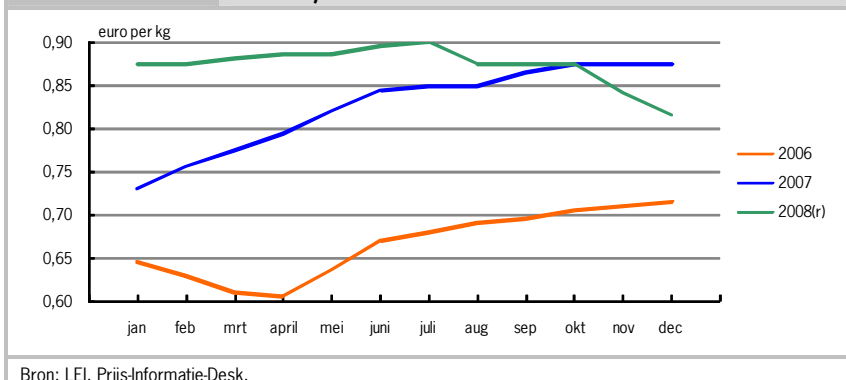
Structuur van vleeskuikensector

In 2008 is het aantal vleeskuikens met ruim 2% gegroeid tot ruim 44 miljoen stuks, maar dat ligt nog duidelijk onder het niveau van 2000. Daarna zijn door twee opkoopregelingen pluimveerechten uit de markt gehaald. Het aantal vleeskuikens op gespecialiseerde vleeskuikenbedrijven nam in 2008 iets sterker toe waardoor 66% van de vleeskuikens wordt gehouden op gespecialiseerde bedrijven. Het aantal bedrijven met vleeskuikens nam met 7% af tot 695 in 2008. Het aantal gespecialiseerde vleeskuikenbedrijven daalde met 5% tot 340 bedrijven iets minder sterk.

Tabel 3.13	Ontwikkeling van het aantal (gespecialiseerde) vleeskuikenbedrijven en aantal dieren				
	2000	2005	2007	2008	Mutatie (%)
Aantal bedrijven met vleeskuikens	1.090	760	750	695	-7,3
w.v. vleeskuikenbedrijven	540	370	360	340	-5,0
Aantal vleeskuikens (x 1 miljoen)	50,9	44,5	43,4	44,4	+2,3
w.v. op vleeskuikenbedrijven (%)	66	67	64	66	

Bron: Landbouwtelling, gegevens 2008 zijn voorlopig.

Figuur 3.8 **Ontwikkeling van de vleeskuikenprijs (euro per kg, inclusief btw)**

Opbrengsten en kosten vleeskuikens

De vleeskuikensector heeft een bijzonder teleurstellend jaar achter de rug. De slechtere resultaten zijn vooral het gevolg van de gestegen mengvoerprijzen, die op jaarbasis 18% hoger zijn dan in 2007. Veel kuikenhouders voeren naast mengvoer ook tarwe. De prijzen van tarwe stegen op jaarbasis nauwelijks, vooral door de daling in het tweede halfjaar na de grotere graanoogst. Daardoor zal de gemiddelde voerprijs 16% stijgen. In de tweede helft van het jaar daalden de voerprijzen wel iets, maar dat ging gepaard met lagere opbrengstprijzen (figuur 3.8). Hierdoor verbeterde de marge nauwelijks. Ook de eendagskuikens werden duurder (+7%). De opbrengstprijzen zijn op jaarbasis wel aangetrokken (+5%), maar dat was lang niet toereikend om de hogere kosten te compenseren. Daardoor zal het saldo naar verwachting in 2008 met 10 cent dalen tot 23 cent per opgezet kuiken (tabel 3.14).

De aanvoer van vleeskuikens bij de Nederlandse slachterijen bedraagt over de eerste 9 maanden bijna 690.000 ton volgens voorlopige PVE-cijfers. Ten opzichte van dezelfde periode van vorig jaar is dat een stijging van 2%. De huishoudelijke aankopen zijn het eerste halfjaar met 2% toegenomen ten opzichte van 2007.

Dankzij de goede afzet waren de contractprijzen voor vleeskuikens in de eerste helft van het jaar vrij gunstig. Dat was een voortzetting van de opgelopen prijzen eind 2007. Maar na aftrek van de hoge voerkosten viel het saldo per kuiken uiteindelijk tegen. Als vervolgens ook de kosten voor huisvesting, mest-

afzet en overige kosten in mindering worden gebracht op de opbrengsten dan wordt het inkomen zelfs negatief.

Tabel 3.14		Resultaten van bedrijven met vleeskuikens (bedragen in euro inclusief btw)		
	2006	2007 (v)	2008 (r)	
<i>Omzet en aanwas per opgezet kuiken</i>	1,16	1,50	1,57	
w.o. verkoop kuikens	1,41	1,78	1,87	
aankoop eendagskuikens	-0,26	-0,29	-0,31	
<i>Toegerekende kosten/opgezet kuiken</i>	0,95	1,17	1,34	
w.o. voer	0,81	1,00	1,16	
gezondheidszorg	0,04	0,04	0,04	
verwarming	0,04	0,04	0,05	
<i>Saldo per opgezet kuiken</i>	0,20	0,33	0,23	
Gewicht per kuiken (gram)	2.170	2.220	2.220	
Uitval kuikens (%)	4,1%	4,5%	4,5%	
Opbrengstprijis (euro/kg levend gew.)	0,68	0,84	0,88	
Voerprijs (euro/100 kg)	22,00	26,80	31,10	
Voederconversie	1,77	1,77	1,77	
Bron: Informatienet en Prijs-Informatie-Desk.				

Resultaat en inkomen van vleeskuikenbedrijven

Tot de vleeskuikenbedrijven behoren bedrijven die tenminste twee derde van de productie (gemeten in nge) in de vleeskuikens hebben. In bijlage 11 is een nadere detaillering gegeven van de cijfers in tabel 3.15.

De resultaten en inkomens van vleeskuikenbedrijven zullen in 2008 flink verslechteren, vooral door hogere voerprijzen. Bijna de gehele kostenstijging wordt veroorzaakt door het voer. Enig lichtpuntje is de daling van de mestafzetkosten. De opbrengsten-kostenverhouding zakt naar verwachting met 6 procentpunten naar 94% in 2008. Het inkomen uit bedrijf gaat met ruim 70.000 euro per bedrijf omlaag en komt uit op gemiddeld 5.000 euro negatief in 2008. Van de laatste jaren waren de inkomens alleen in 2005 en 2007 positief. De besparingen van vorig jaar zijn omgeslagen in forse ontsparingen van 40.000 euro per bedrijf, bijna hetzelfde niveau als in 2006.

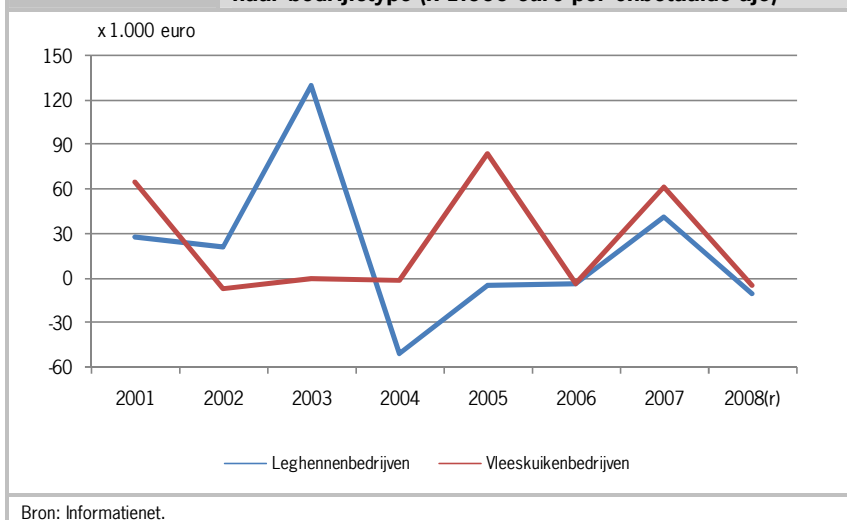
Tabel 3.15		Resultaten en inkomens van vleeskuikenbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2006	2007 (v)	2008 (r)	
Aantal bedrijven	344	366	340	
Aantal vleeskuikens	78.100	71.200	75.000	
Aantal onbetaalde aje	1,2	1,1	1,1	
<i>Opbrengsten</i>	771	923	1.001	
Betaalde kosten en afschrijvingen	776	858	1.007	
Inkomen uit bedrijf	-4	66	-5	
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	-4	61	-5	
Inkomsten buiten bedrijf	14	13	13	
<i>Totaal inkomen</i>	10	79	8	
Besparingen	-41	30	-40	
Opbrengst per 100 € kosten	91	100	94	
Bron: Informatienet.				

Prijsgevoeligheid uitkomsten pluimveebedrijven

Bij genoemde inkomens gaat het om ramingen die grotendeels zijn gebaseerd op externe prijzen. Kleine afwijkingen in de prijzen hebben soms grote gevolgen voor het inkomen (bijlage 3). Als bijvoorbeeld de eierprijs 1% lager wordt dan geraamd, heeft dat een negatieve invloed van bijna 8.000 euro op het gemiddelde inkomen per bedrijf. Een 1% lagere vleeskuikenprijs heeft tot gevolg dat het inkomen per vleeskuikenbedrijf bijna 6.000 euro per bedrijf lager zal zijn. Een afwijking van de voerprijs van 1% zorgt voor 4.000 euro (vleeskuikens) tot 5.000 euro (leghennen) verschil in inkomen per bedrijf.

Figuur 3.9 laat zien dat het inkomen per onbetaalde arbeidskracht op de vleeskuikenbedrijven de laatste jaren iets hoger was dan op de leghennenbedrijven. Maar de verschillen waren duidelijk minder groot dan in de jaren 2004 en 2005. Daarvoor kende de legsector enkele jaren met betere inkomens. Het jaar 2003 springt daarbij erg in het oog. In dat jaar is de legsector getroffen door de vogelgriep. Een aantal bedrijven ondervond daarvan veel schade omdat de pluimveestapel werd geruimd en dus omzetverlies werd geleden. Maar andere bedrijven konden juist profiteren van de hogere eierprijzen door de schaarste aan eieren.

Figuur 3.9 **Ontwikkeling inkomen uit bedrijf van pluimveebedrijven naar bedrijfstype (x 1.000 euro per onbetaalde aje)**

3.2.2 Analyse resultaten 2007

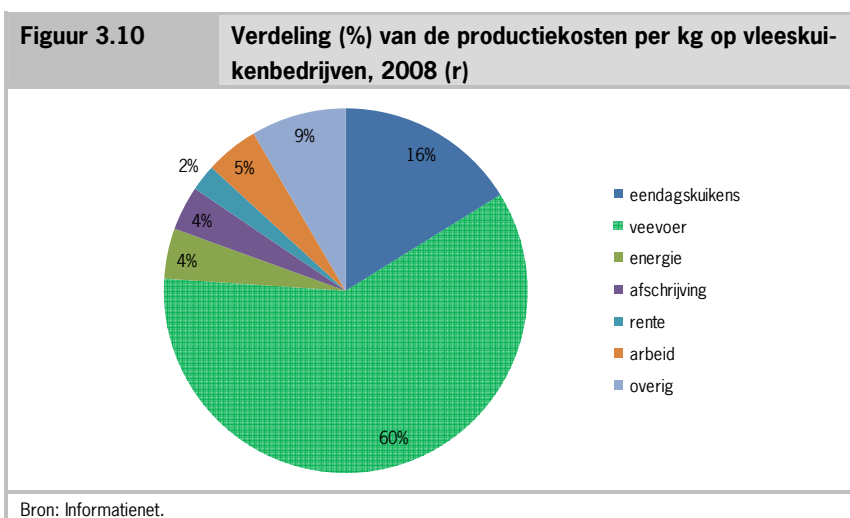
Kostprijs vleeskuikens

In tabel 3.16 wordt de ontwikkeling van gemiddelde kostprijs per kg vleeskuikens vergeleken met de gerealiseerde opbrengstprijis. In de kostprijs zijn alle kosten opgenomen die ten behoeve van de vleeskuikenproductie zijn gemaakt. In 2008 zal de marge (verschil tussen opbrengstprijis en kostprijs) negatief worden, na het positieve resultaat van 2007.

In figuur 3.10 is de procentuele verdeling te zien van de verschillende kostenposten per kg vleeskuikens. De voerkosten bepalen voor ruim 60% de kostprijs. Dat aandeel is in 2008 groter geworden door de hogere voerprijzen. De tweede belangrijke kostenpost is de aankoop van eindagskuikens, met 16% van de productiekosten. De arbeidskosten hebben in de vleeskuikensector een kleiner aandeel (5%) dan in de meeste andere veehouderijsectoren.

Tabel 3.16		Kostprijs en marge van vleeskuikens a)			
	2006	2007 (v)	2008 (r)	Mutatie (%)	
Kostprijs per kg	0,68	0,76	0,86	+13	
w.v. eendagskuiken	0,12	0,13	0,14	+7	
veevoer	0,36	0,44	0,51	+17	
arbeid	0,04	0,04	0,04	+5	
Opbrengstprijs per kg	0,65	0,79	0,84	+7	
Marge per kg	-0,03	0,03	-0,02		

Bron: Informatienet.

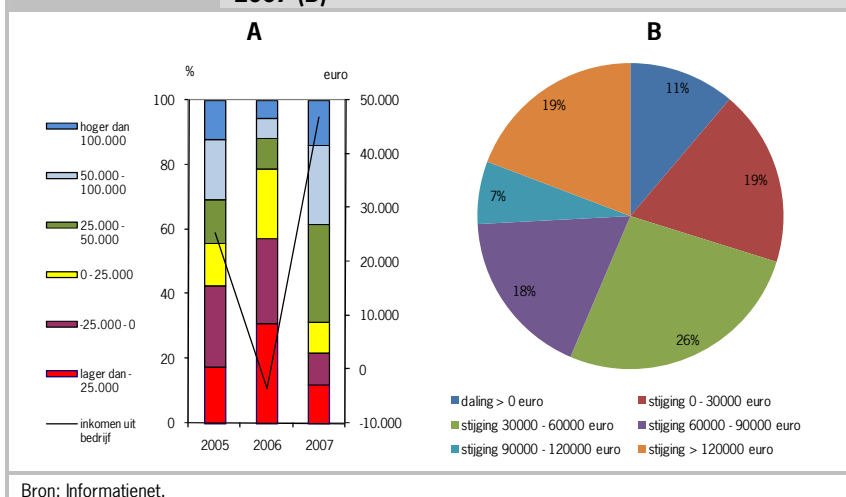
Inkomensverschillen tussen pluimveebedrijven

Voor de twee groepen pluimveebedrijven (leghennen en vleeskuikens) was in 2007 het gemiddelde inkomen 47.000 euro per onbetaalde arbeidskracht (figuur 3.11). Rondom dat gemiddelde is sprake van een grote spreiding door diverse oorzaken. Twee belangrijke oorzaken voor die verschillen zijn de bedrijfsomvang en het bedrijfstype. Ruim de helft van onbetaalde arbeidskrachten behaalde in 2007 een inkomen tussen 25.000 en 100.000 euro. Voor circa 15% van de onbetaalde arbeidskrachten lag het inkomen hoger dan 100.000 euro. Daarentegen had ruim 20% van de bedrijven te maken met een negatief

inkomen. Daaronder bevonden zich vooral bedrijven met scharrelhennen. Binnen de legsector waren in de afgelopen jaren grote verschillen tussen kooibedrijven en scharrelbedrijven (zie tabel 3.17). Dergelijke inkomensverschillen kunnen jaarlijks worden geconstateerd. In figuur 3.12B is te zien in hoeverre het inkomen van bedrijven meer of minder is veranderd ten opzichte van 2006. In 2007 was de gemiddelde stijging van het inkomen 50.000 euro per onbetaalde arbeidskracht. Voor circa 30% van de bedrijven gold een vergelijkbare toename van het inkomen. Op bijna 20% van de bedrijven is het inkomen gestegen met meer dan 120.000 euro per onbetaalde arbeidskracht. Voor ongeveer 20% van de bedrijven bleef de inkomensstijging beperkt tot minder dan 30.000 euro. Circa 10% van bedrijven kreeg in 2007 zelfs te maken met een lager inkomen dan in 2006. Die groep bestaat vooral uit scharrelbedrijven. Andere oorzaken voor genoemde verschillen kunnen zeer uiteenlopend zijn. Daarbij moet worden gedacht aan verschillen in bedrijfsstructuur, bedrijfsomvang, ondernemerschap, technische resultaten en prijzen van producten en productiemiddelen.

Figuur 3.11

Verdeling van onbetaalde aje op pluimveebedrijven naar inkomen uit bedrijf (A, euro per onbetaalde aje) en naar verandering van het inkomen uit bedrijf tussen 2006 en 2007 (B)

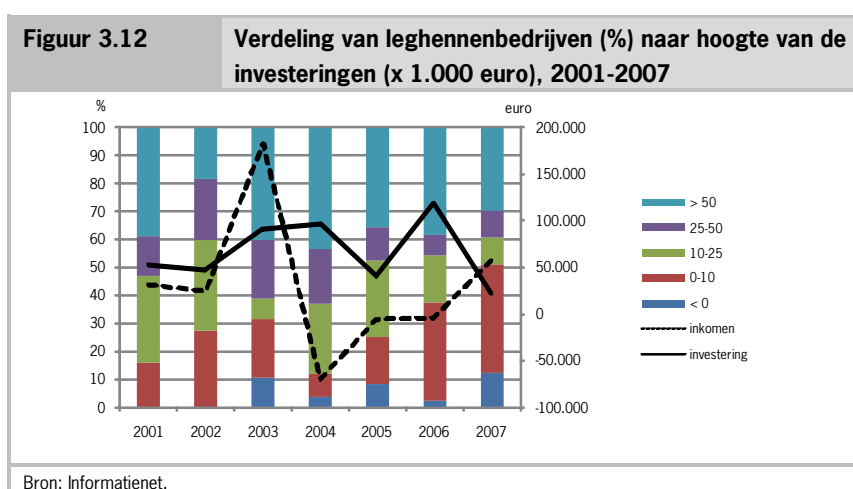
Balans van pluimveebedrijven

Zowel bij de leghennenbedrijven als vleeskuikenbedrijven bestaat het balans-totaal voor ongeveer de helft uit gebouwen en inventaris (tabel 3.17). De immateriële activa (vooral pluimveerechten) vertegenwoordigen een kwart van de eindbalanswaarde. Door enkele prijsstijgingen is de totale balanswaarde op de pluimveebedrijven tussen 2006 en 2007 per saldo gestegen. Bijvoorbeeld de gebouwen en inventaris stegen in prijs. Immateriële activa werden goedkoper, maar door investeringen in nieuwe productierechten nam de balanswaarde daarvan wel toe. Overigens zijn de ontwikkelingen mogelijk iets vertekend door een klein aantal bedrijven en wisselingen in de steekproef. Het eigen vermogen was bij beide groepen eind 2007 duidelijk hoger dan eind 2006, vooral door herwaarderingen. Ook de besparingen droegen bij aan de versterking van het vermogen. Daardoor is de solvabiliteit 2 tot 3 procentpunten gestegen. Het percentage eigen vermogen is op de vleeskuikenbedrijven iets hoger dan op het gemiddelde leghennenbedrijf. Bedrijven met een lage solvabiliteit zijn financieel kwetsbaarder in slechte tijden. In de legsector moeten sommige bedrijven voor 2012 overschakelen van kooihuisvesting naar alternatieve huisvesting. Dat betekent een boekverlies op een groot deel van de oude huisvesting, waardoor het eigen vermogen en de solvabiliteit lager zal worden.

Tabel 3.17	Balans van leghennen- en vleeskuikenbedrijven, per einde boekjaar (x 1.000 euro per bedrijf)			
	Leghennenbedrijven		Vleeskuikenbedrijven	
	2006	2007	2006	2007
Grond	180	160	220	240
Gebouwen	550	560	390	380
Overige materiële vaste activa	320	320	290	340
Immateriële vaste activa a)	360	430	310	350
Overige activa	160	170	200	210
<i>Balans-totaal</i>	<i>1.570</i>	<i>1.640</i>	<i>1.410</i>	<i>1.520</i>
Eigen vermogen	650	700	690	770
Langlopende leningen	660	660	500	550
Ander vreemd vermogen	260	280	220	200
<i>Solvabiliteit (%)</i>	<i>44</i>	<i>47</i>	<i>52</i>	<i>54</i>
a) Onder andere productierechten. Bron: Informatienet.				

Investerings op leghennenbedrijven

De investeringen door leghennenbedrijven fluctueren sterk door de jaren heen (figuur 3.12). Sinds 2001 bedroegen de investeringen gemiddeld 66.000 euro per bedrijf. Het topjaar was 2006, met meer dan een ton investeringen. Maar in 2007 zijn de investeringen teruggevallen tot gemiddeld 21.000 euro per bedrijf. Enkele bedrijven hebben in 2007 grond verkocht dat vervolgens is aangewend voor investeringen in huisvesting of aflossingen van leningen. Het hoge investeringsniveau van 2003 en 2004 kan worden verklaard doordat een aantal bedrijven de situatie rondom de uitbraak van vogelgriep hebben aangegrepen om te investeren in alternatieve huisvesting. Er zijn wel grote verschillen in investeringsbedragen per bedrijf. Circa 20 tot 30% van de bedrijven investeert niet meer dan 10.000 euro. De grootste groep bedrijven (30-40%) investeert meer dan 50.000 euro per bedrijf. Bij omschakeling gaat het natuurlijk om veel hogere bedragen.

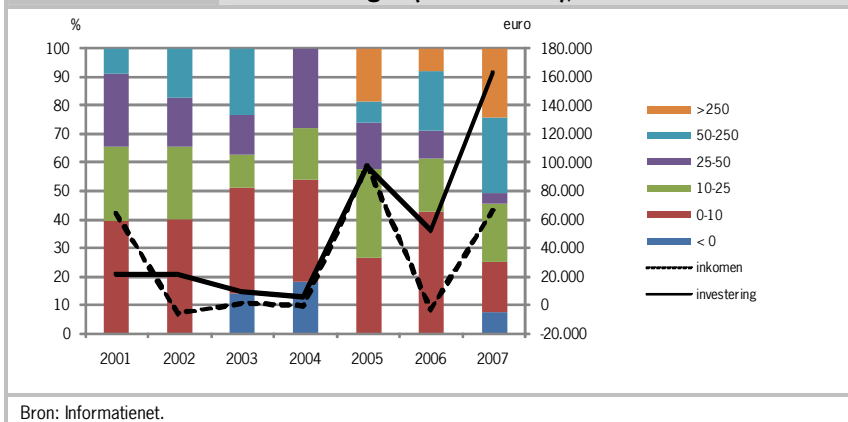

Investerings op vleeskuikenbedrijven

De investeringen in de vleeskuikensector zijn de in de laatste drie jaren fors toegenomen (figuur 3.13). In de periode 2001-2004 bleven de investeringen per bedrijf beperkt tot iets boven 20.000 euro per bedrijf. Maar in 2007 is de gemiddelde investering gestegen naar ruim 160.000 euro. Een kwart van de bedrijven investeerde meer dan 250.000 euro, vooral in gebouwen en installaties. Ook immateriële activa (vooral pluimveerechten) werden aangekocht waardoor

meer kuikens kunnen worden gehouden. Een groot deel van de investeringen in 2007 werd gefinancierd met vreemd vermogen.

Figuur 3.13 Verdeling van vleeskuikenbedrijven (%) naar hoogte van de investeringen (x 1.000 euro), 2001-2007

Bron: Informatienet.

4 Akkerbouw

Kernpunten

- Sterkere afname areaal akkerbouwgewassen dan aantal bedrijven.
- Areaal suikerbieten daalt fors, grote stijging areaal granen.
- Graanprijzen onderuit door sterke productiestijging.
- Rentabiliteit en inkomen lager dan in 2007.
- Gemiddeld ruim 20.000 euro aan Europese premies per bedrijf.
- Premies voor veel bedrijven groot deel van inkomen.
- Forse toename investeringen in 2007.

4.1 Actuele ontwikkelingen 2008

Structuur

Volgens de voorlopige uitkomsten van de CBS-Landbouwtelling is het aantal akkerbouwbedrijven in 2008 gedaald met een kleine 2% tot 11.180 (tabel 4.1). Het areaal akkerbouwgewassen nam in dezelfde periode sterker af. Met name het areaal suikerbieten is sterk gedaald. Dit heeft te maken met het inleveren van suikerquotum door Nederland, waardoor minder bieten nodig zijn om het quotum vol te produceren. Bieten die niet binnen het quotum vallen, worden normaliter tegen de (lagere) wereldmarktprijs afgerekend. Vooral bedrijven met een klein areaal suikerbieten hebben de teelt gestaakt. Ook het aardappelareaal is enigszins afgenomen. Reden hiervoor kan het matige resultaat van 2007 zijn. De hoge graanprijzen van 2007 hebben tot een sterke toename van het areaal tarwe en gerst geleid. De areaalgroei is mede versterkt doordat de braakverplichting is komen te vervallen. Vaak zal ervoor gekozen zijn om de vrijgekomen percelen met granen in te zaaien. De gespecialiseerde akkerbouwbedrijven hebben een aandeel van 72% in het totale areaal akkerbouwgewassen.

Tabel 4.1		Ontwikkeling areaal akkerbouwgewassen (x 1.000 ha) en aantal akkerbouwbedrijven				
	2000	2005	2007	2008	Mutatie (%)	
Aantal bedrijven met akkerbouw, w.v.	30.680	25.930	25.940	24.750	-4,6	
- akkerbouwbedrijven	13.750	12.360	11.370	11.180	-1,7	
Areaal akkerbouwgewassen, w.v.	609	598	574	554	-3,5	
- wintertarwe	121	116	124	141	+13	
- zomergerst	44	48	42	46	+9,2	
- pootaardappelen	42	39	37	37	-0,5	
- consumptieaardappelen	87	66	72	69	-4,4	
- zetmeelaardappelen	51	51	48	46	-4,1	
- suikerbieten	111	91	82	72	-11,9	
- zaaiuien	14	17	20	20	+0,8	
- andere groenten	34	33	34	33	-3,1	
Areaal gewassen op akkerbouwbedrijven	430	430	410	400	-3,2	
Idem in % van totaal	70	71	72	72		

Bron: CBS-Landbouwtelling, gegevens 2008 zijn voorlopig.

Opbrengsten

De start van het teeltjaar 2008 was moeizaam. Vooral in het noorden van Nederland was het voorjaar extreem droog. Daarna volgde er een periode met lokaal veel neerslag. Ondanks de moeilijke start, was de fysieke productie van de grote akkerbouwgewassen hoger dan vorig jaar (tabel 4.2). Hieronder wordt verder ingegaan op de belangrijkste akkerbouwgewassen.

Aardappelen

De productie van de pootaardappelen was in 2008 ongeveer gelijk aan die van 2007, bijna 34 ton per hectare. De kwaliteit was over het algemeen goed gezien het feit dat er minder areaal is afgekeurd dan vorig jaar. Een groot deel van de afkeuring was het gevolg van virusziek. De prijzen van pootaardappelen zullen naar verwachting boven het meerjarig gemiddelde uitkomen, maar wel lager zijn dan in 2007. De consumptieaardappelen zijn goed uit de grond gekomen.

De kwaliteit is meestal goed. De productie is gemiddeld iets hoger dan vorig jaar; rond de 50 ton per hectare. In het noorden van het land is de productie per hectare lager dan in andere delen van Nederland. Voornaamste oorzaak hiervan: de droogte in het voorjaar die hier langer standhield dan in de rest van Nederland. Uit cijfers van de NAO blijkt dat van de oogst 2008 er tot en met oktober bijna 230 duizend ton is geëxporteerd. Bijna driekwart hiervan blijft binnen de EU. De geëxporteerde hoeveelheid binnen de EU is dit jaar 20% groter dan vorig jaar. De prijsverwachting is ongeveer gelijk aan die van 2007/08. Bureau Aardappelmarkt Informatie heeft een onderzoek uitgevoerd naar de Nederlandse aardappelvoorraad. Half november lag ongeveer 60% van de productie nog in bewaring. Ongeveer de helft hiervan is al verkocht, de andere helft is nog vrij, hiervan liggen prijs en afnemer dus nog niet vast.

De verwachting voor de productie van zetmeelaardappelen ligt onder die van 2007. De productie wordt geschat op ongeveer 40 ton per hectare bij een onderwatergewicht van ongeveer 475 gram. Het onderwatergewicht is ook lager dan in 2007. De verwachting is dat het prijsniveau lager is dan in 2007, maar AVEBE heeft nog geen prijsindicatie openbaar gemaakt.

Suikerbieten

De suikerproductie per hectare zal in 2008 hoger zijn dan in 2007, ongeveer 12 ton per hectare. Het suikergehalte van 17,1% is lager dan vorig jaar, maar een hogere fysieke productie per hectare compenseert dit. De minimumprijs voor suikerbieten wordt stapsgewijs afgebouwd, vanwege Europese regelgeving. Een deel van de prijsdaling wordt gecompenseerd via een verhoging van de toeslagen. Eerste schattingen van de uitbetaalprijs voor suikerbieten op basis van het werkelijke suikergehalte komen op een lager niveau uit dan in 2007.

Granen

Bij een groter areaal graan was ook de opbrengst van wintertarwe in 2008 hoger dan vorig jaar (9 respectievelijk 7,5 ton per hectare). De prijzen zijn ten opzichte van 2007 fors afgenomen, mede als gevolg van een groot Europees aanbod. De productie in de EU was maar liefst 20% hoger dan in 2007.

Zaaiuien

De uienproductie was in 2008 bovengemiddeld, maar er zijn flinke verschillen tussen de diverse gebieden. Ondanks dat het gewas laat oogstrijp was, is een productie gehaald die zo'n 5% hoger was dan in 2007. Omdat ook het areaal

uien toenam, is de Nederlandse productie fors. Door de hoge productie staan de prijzen onder druk.

Tabel 4.2		Ontwikkeling van prijzen (inclusief btw) en hoeveelheden in de akkerbouw, gemiddeld per jaar			
	2006	2007	2008 (r)	Mutatie (%)	
<i>Prijzen (euro per 100 kg)</i>					
Tarwe	14,47	22,62	15,00	-34	
Gerst	15,46	24,55	15,90	-35	
Consumptieaardappelen	17,40	10,52	10,50	0	
Pootaardappelen	30,68	30,03	25,40	-15	
Zetmeelaardappelen	4,20	6,10	5,40	-11	
Suikerbieten	4,75	4,20	3,80	-10	
Zaaiuien	19,33	10,02	6,20	-38	
<i>Hoeveelheden (ton/ha)</i>					
Tarwe	9,4	7,9	9,0	+14	
Gerst	6,2	5,9	6,6	+12	
Consumptieaardappelen	43,7	46,4	48,7	+5	
Pootaardappelen	34,3	33,7	33,7	0	
Zetmeelaardappelen	38,2	40,4	40,0	-1	
Suikerbieten	72,3	66,2	70,0	+6	
Zaaiuien	46,2	50,5	53,0	+5	
Bron: Informatienet en Prijs-Informatie-Desk.					

Kosten

Naar verwachting zullen de kosten in 2008 hoger zijn dan in 2007. Vooral de prijs van meststoffen en brandstof is fors gestegen. Ook de uurlonen zijn toegenomen ten opzichte van 2007. De betaalde kosten en afschrijvingen zullen in 2008 met 10% stijgen ten opzichte van 2007.

In de bijlagen 12 en 13 zijn nadere specificaties van de opbrengsten en kosten weergegeven. Daarnaast zijn deze cijfers ook te vinden op de website van het LEI.

Resultaat en inkomen

Door de hogere kosten en de lagere opbrengsten zal de rentabiliteit lager zijn dan vorig jaar. Geraamd wordt een rentabiliteit van 85% (tabel 4.3). De raming

is gebaseerd op zeer voorlopige inschattingen van het prijsniveau van de gewassen. Het afzetseizoen kwam laat op gang en de invloed van de kredietcrisis op de export is ook nog onduidelijk, waardoor de marktpartijen aangeven moeite te hebben met het geven van een indicatie van het verwachte prijsniveau van het huidige afzetseizoen.

Door de ontwikkelingen neemt ook het inkomen uit bedrijf in 2008 af. Het totaal inkomen voor 2008 wordt geraamd op ongeveer 40.000 euro, waarvan ruim de helft uit bedrijf komt. Omgerekend naar inkomen per onbetaalde arbeidskracht bedraagt het inkomen ruim 20.000 euro. Na drie achtereenvolgende jaren met positieve besparingen wordt er voor 2008 een lichte ontsparring geraamd.

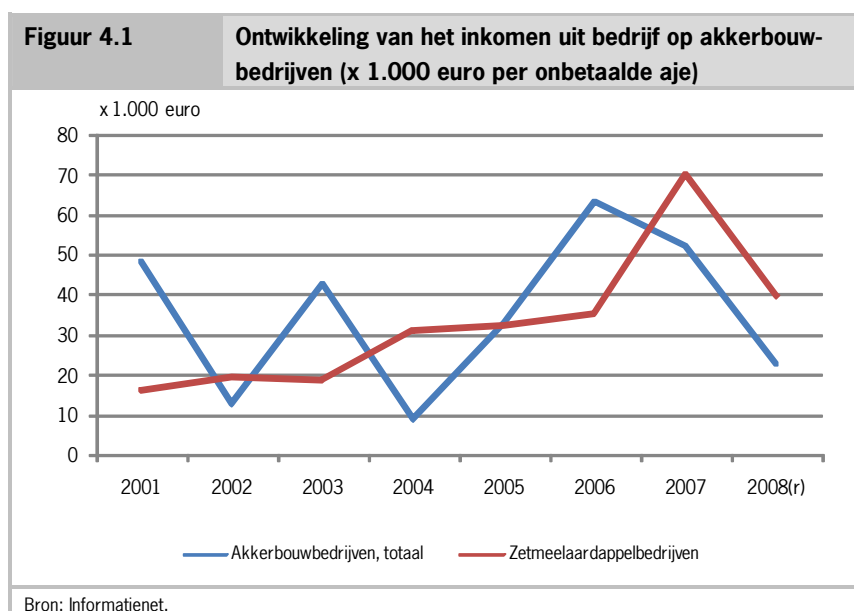
Tabel 4.3	Resultaten en inkomens van akkerbouwbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2006	2007	2008 (r)
Aantal bedrijven	8.050	7.770	7.530
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	58	63	64
Aantal onbetaalde aje	1,1	1,1	1,1
<i>Opbrengsten</i>	216	231	218
Betaalde kosten en afschrijvingen	151	177	195
Inkomen uit bedrijf	66	55	24
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>63</i>	<i>52</i>	<i>23</i>
Inkomsten buiten bedrijf	21	19	19
<i>Totaal inkomen</i>	<i>87</i>	<i>74</i>	<i>43</i>
Besparingen	39	27	-2
<i>Opbrengst per 100 € kosten</i>	<i>97</i>	<i>91</i>	<i>85</i>
Bron: Informatienet.			

De zetmeelbedrijven kenden in 2007 een erg goed jaar. De prijzen van granen en zetmeelaardappelen waren hoog, bij goede producties. De rentabiliteit liep daardoor op tot 97%. Dit is beduidend hoger dan de rentabiliteit in de jaren ervoor. In de periode 2001-2007 lag de rentabiliteit altijd tussen 80 en 88%. Het jaar 2006 was beduidend minder dan 2007 en naar verwachting zal 2008 ook niet het niveau bereiken van 2007 (tabel 4.4). De rentabiliteit wordt geraamd op 92% met een verwacht inkomen uit bedrijf van ongeveer 45.000 euro. De raming kent een zeer voorlopig karakter, vooral de prijsvorming van zetmeelaardappelen is onzeker. Bij de biologische akkerbouw-/groentebe-

drijven lag de rentabiliteit zowel in 2006 als in 2007 ruim boven de 100%. Er werden in die jaren inkomens gerealiseerd van respectievelijk bijna 100.000 en 75.000 euro.

Tabel 4.4	Rentabiliteit (%) en inkomen (euro) van zetmeelaardappel- en biologische akkerbouw-/groentebedrijven				
	Zetmeelaardappelbedrijven			Biologische akkerbouw-/groentebedrijven	
	2006	2007	2008 (r)	2006	2007
Inkomen uit bedrijf	40.100	80.000	45.500	96.300	74.300
Idem, per onbetaalde aje	35.500	70.100	40.000	80.200	67.600
Opbrengst per 100 € kosten	82	97	92	106	104

Bron: Informatienet.

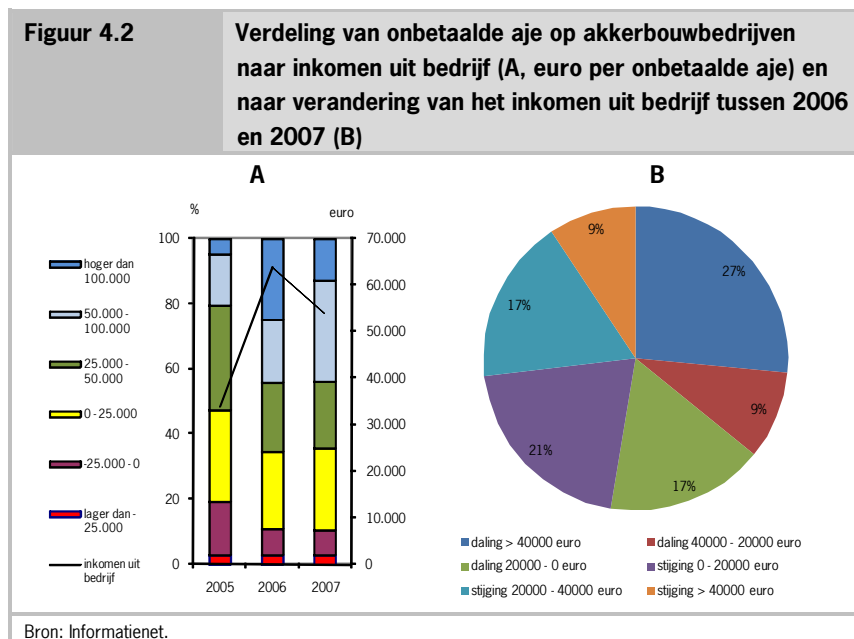
Figuur 4.1 geeft de langetermijnontwikkeling van het inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje weer. De figuur laat zien dat op akkerbouwbedrijven de inkomens sterk fluctueren. Vooral 2006 was een bijzonder goed jaar voor de inko-

mens. Bij de zetmeelbedrijven valt vooral de piek in 2007 met een gemiddeld inkomen van 70.000 euro op. In 2008 is er een terugval. Een goede tweede helft van het afzetseizoen met meevallende prijzen kan de daling nog verkleinen.

4.2 Analyse resultaten 2007

Inkomensverschillen tussen bedrijven

Tussen 2006 en 2007 daalde het gemiddelde inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje met ruim 10.000 euro (figuur 4.2A). Dit is vooral ten koste gegaan van de groep bedrijven met een inkomen van meer dan 100.000 euro. De aandelen van de vier groepen met inkomens onder de 50.000 euro is nauwelijks veranderd. Uit figuur 4.2B blijkt dat ondanks een daling van het gemiddelde inkomen in de akkerbouwsector ten opzichte van 2006, 47% van de bedrijven in staat was een inkomen te behalen dat hoger was dan in 2006. Anderzijds is er een forse groep bedrijven (27%) die er meer dan euro 40.000 euro in inkomen op achteruitging in 2007.

Balans van bedrijven

De akkerbouwbedrijven hadden in 2007 gemiddeld ruim twee miljoen euro op de balans staan (tabel 4.5). Ruim de helft hiervan had betrekking op grond. In 2007 was de solvabiliteit met 76% hoog en gelijk aan het niveau in 2006. De grotere bedrijven hebben een solvabiliteit van 69%, voor de kleinere bedrijven is dat beduidend hoger: 84%. De grote bedrijven hebben in 2007 ruim 100.000 euro aan het eigen vermogen toegevoegd door de gerealiseerde besparingen. Daarnaast is het eigen vermogen met 250.000 euro gestegen als gevolg van herwaarderingen van voornamelijk grond. De kleine bedrijven hebben de stijging van het eigen vermogen vrijwel geheel te danken aan de hogere grondprijs, die in 2008 nog verder toenam.

Tabel 4.5	Balans van akkerbouwbedrijven, per einde boekjaar (x 1.000 euro per bedrijf)			
	2006	2007		
		gemiddeld	kleinere bedr. a)	grotere bedr. b)
Grond	1.050	1.220	800	2.780
Gebouwen en glasopstanden	100	120	70	300
Overige materiële vaste activa	290	310	260	680
Immateriële vaste activa c)	80	80	50	190
Overige activa	280	320	220	800
<i>Balanstotaal</i>	<i>1.800</i>	<i>2.050</i>	<i>1.400</i>	<i>4.750</i>
Eigen vermogen	1.370	1.530	1.160	3.170
Langlopende leningen	380	460	200	1.410
Ander vreemd vermogen	50	60	40	170
<i>Solvabiliteit (%)</i>	<i>77</i>	<i>76</i>	<i>84</i>	<i>68</i>

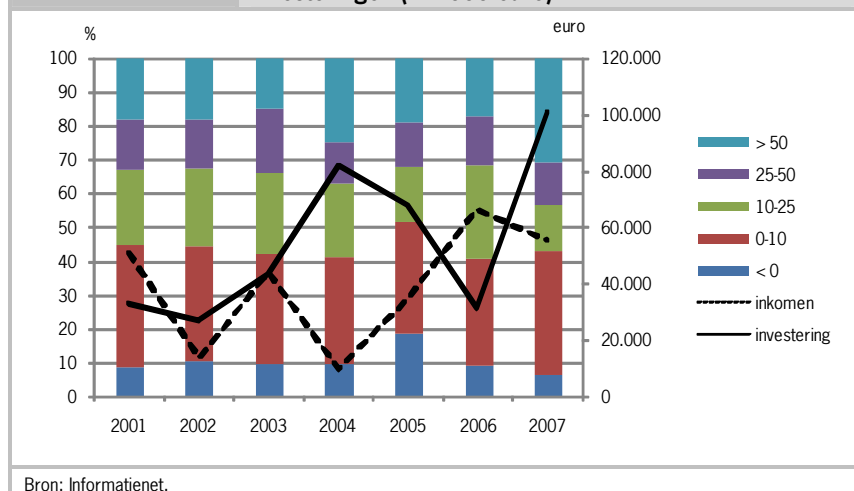
a) Bedrijven <70 nge; b) Bedrijven >150 nge; c) Onder andere productierechten.
Bron: Informatienet.

Investeringen

De investeringen zijn in 2007 fors gestegen ten opzichte van 2006 (respectievelijk 100 en 30 duizend euro) als gevolg van de goede resultaten van de akkerbouwbedrijven in 2005 en 2006 en een positieve stemming voor de jaren erna. De akkerbouwbedrijven investeerden gemiddeld het meest in grond. Er is een grote spreiding in investeringen (figuur 4.2). Minder dan 10% van de bedrijven desinvesteert, terwijl ruim 30% meer dan 50.000 euro heeft geïnvesteerd in

2007. In 2002 werd er gemiddeld relatief weinig geïnvesteerd, maar zelfs dan is er nog een groep bedrijven die meer dan 50.000 euro investeert (bijna 20%).

Figuur 4.2 Verdeling van akkerbouwbedrijven naar hoogte van de investeringen (x 1.000 euro)

Inkomen en premies

Vrijwel alle akkerbouwbedrijven die door het Informatienet worden gerepresenteerd ontvangen in 2007 bedrijfstoelagen en EU subsidies (zoals zetmeelpremie). Gemiddeld gaat het om bijna 22.000 euro. Dit komt overeen met 9% van de totale opbrengsten (tabel 4.7). Als de ontvangen premies worden afgezet tegen het inkomen uit bedrijf, blijkt dat gemiddeld 39% van het inkomen in 2007 bestaat uit toeslagen en EU-subsidies. De spreiding over de bedrijven is behoorlijk. Zo ontvangt ongeveer een derde van de bedrijven minder dan 10.000 euro en 27% meer dan 25.000 euro. Opvallend is dat een kleine groep bedrijven (8%) meer dan 50.000 euro per bedrijf ontvangt en daarmee 30% van de totale subsidiepot benut. Van deze bedrijven behaalt 96% een inkomen van meer dan 50.000 euro. De bedrijven die weinig premie ontvangen (<10.000 euro), behalen over het algemeen ook een laag inkomen uit bedrijf. Van deze bedrijven heeft 79% een inkomen van minder dan 25.000 euro, en 14% tussen de 25 en 50.000 euro. Er bestaat een relatie tussen de bedrijfsomvang en de uitbetaalde premies. De bedrijven met minder dan 10.000 euro premie zijn gemiddeld 29 hectare groot, de bedrijven met meer dan 50.000 euro premie zijn gemiddeld

166 ha groot. Dat dit verband bestaat is niet verwonderlijk omdat de bedrijfs-
toeslagen zijn gebaseerd op uitbetaalde premies in de periode 2000-2002, die
gekoppeld waren aan het areaal van bepaalde gewassen. De gekoppelde zet-
meelpremie is nu nog afhankelijk van de oppervlakte zetmeelaardappelen. De
gespecialiseerde zetmeelaardappelbedrijven ontvangen gemiddeld ruim 47.000
euro premie. Dit komt overeen met 21% van de opbrengsten en 66% van het in-
komen in 2007.

**Tabel 4.7 Bedrijfstoeslagen en EU-subsidies op akkerbouwbedrijven, naar
hoogte van de ontvangen bedragen, gemiddeld per bedrijf, 2007**

	Ontvangen toeslagen en subsidies				Totaal
	< 10.000	10-25.000	25-50.000	>50.000	
Verdeling (%) bedrijven	32	41	19	8	100
Verdeling (%) toeslagen	10	30	30	30	100
Totaal opbrengsten	108.200	217.200	335.200	548.200	231.100
w.v. toeslagen	6.700	15.800	33.600	83.500	21.600
Inkomen uit bedrijf	19.000	42.700	91.500	179.800	55.200
<i>Aandeel (%) van toeslagen en subsidies</i>					
- in totale opbrengsten	6	7	10	15	9
- in inkomen uit bedrijf	35	37	37	46	39
<i>Aandeel bedrijven (%) per inkomensklasse</i>					
<25.000 euro	79	45	14	4	27
25.000-50.000 euro	13	18	16	-	11
>50.000 euro	8	37	70	96	62
Bron: Informatienet.					

Premies die nu nog gekoppeld zijn aan de productie, zoals de zetmeelpre-
mie en premies voor de vlasteelt, worden de komende jaren ontkoppeld. De
ontkoppeling zou uiterlijk in 2012 gerealiseerd moeten zijn, volgens de besluiten
over de Health check van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. In de *Houts-
koolschets Europees Landbouwbeleid 2020* (LNV, 2008) worden voorstellen
gedaan voor verdere wijzigingen van het beleid op langere termijn (2013-2020).
Betalingen zullen gericht worden verstrekt ter stimulering van de concurrentie-
kracht, duurzaamheid en maatschappelijk gewenste prestaties. Een mogelijk-
heid is om de huidige steun om te zetten in regionale steun, waarbij gelijke
premiebedragen per hectare worden uitbetaald in een bepaald gebied. Vooral
bedrijven die in de huidige situatie omgerekend veel premie per hectare ontvan-

gen zullen er hierdoor op achteruit gaan. De zetmeelaardappelbedrijven ontvangen in 2007 bijna 600 euro per hectare. Dit is 270 euro meer dan gemiddeld wordt ontvangen op de akkerbouwbedrijven respectievelijk ruim 150 euro meer dan op alle bedrijven. Een regionalisering zal de zetmeelbedrijven dus harder treffen dan de overige akkerbouwbedrijven, tenzij er voor de zetmeelbedrijven een extra compensatie wordt overeengekomen.

5 Glastuinbouw

Kernpunten

- Aantal glastuinbouwbedrijven sterk gedaald, areaal licht afgenomen.
- Lagere opbrengstprijzen en hogere kosten.
- Lagere bedrijfsresultaten en inkomens leiden tot ontsparringen.
- Grote inkomensverschillen tussen bedrijven.
- Investeringsniveau komt na hoge investeringen in 2007 op lager peil.
- Opbrengsten elektriciteitverkoop afgelopen twee jaar sterk gestegen.

5.1 Glasgroentebedrijven

Structuur

In 2008 ligt het aantal glasgroentebedrijven ruim 7% lager dan in 2007 (tabel 5.1). Het areaal glasgroenten daalde slechts 1%, aldus voorlopige cijfers van het CBS. Het areaal paprika is nagenoeg gelijk aan vorig jaar, het areaal komkommer nam licht toe. Geluiden uit de sector geven aan dat het areaal tomaat gestegen is en het areaal aubergine stabiel is gebleven, maar de cijfers van het CBS geven een afname aan.

Tabel 5.1	Ontwikkeling aantal glasgroentebedrijven en areaal glasgroente (ha)				
	2000	2005	2007	2008	Mutatie (%)
Aantal glasgroentebedrijven	2.640	1.960	1.710	1.580	-7,5
Areaal glasgroenten	4.200	4.440	4.570	4.520	-1,1
w.v. tomaat	1.130	1.400	1.550	1.480	-3,9
komkommer	660	630	620	620	+0,8
paprika	1.150	1.240	1.190	1.180	-0,3
aubergine	76	90	96	84	-12,3

Bron: CBS-Landbouwtelling, gegevens 2008 zijn voorlopig.

Fysieke productie

Voor de productie van vruchtgroenten is de hoeveelheid licht (instraling) een belangrijke factor. De totale lichtsom was de eerste negen maanden van dit jaar circa 4% hoger dan het langjarig gemiddelde, maar min of meer gelijk aan vorig jaar. De eerste twee kwartalen waren iets lichtrijker dan vorig jaar, terwijl het derde kwartaal iets donkerder was. De productie per m² tot en met halverwege oktober laat voor de verschillende vruchtgroenten een wisselend beeld zien. Bij tomaat is de productie ongeveer gelijk aan vorig jaar; circa 0,5 kg per m² hoger. Bij paprika is de productie van rood ongeveer 1 kg/m² hoger, bij groen is het aantal kilo's per m² ongeveer gelijk, en bij geel circa 0,5 tot 1 kg/m² lager. De productie bij komkommer was circa 1,5 kg/m² lager. Ook bij aubergine bleef de productie achter. Samenvattend loopt tot halverwege oktober de productie per m² voor de belangrijkste vruchtgroenten uiteen van circa -2% tot +1,5%. Uiteindelijk zal op jaarbasis vooral bepalend zijn of de laatste kilo's rendabel geoogst kunnen worden of niet.

Opbrengstprijzen

De prijsvorming voor de meeste vruchtgroenten startte dit jaar matig; hoge primeurprijzen bleven uit. Zo waren bij komkommer de prijzen vanaf het begin van het seizoen lager dan vorig jaar. Ook gedurende de tweede teeltronde was dit het geval. Deze slechte prijsvorming was voor een groter aantal komkommertelers dan vorig jaar reden om te kiezen voor een herfstteelt tomaat, in plaats van een derde teelt komkommer. Mede door het lagere aanbod trokken de komkommerprijzen dit najaar weer iets aan. Per saldo is de middenprijs voor komkommer dit jaar 3 à 4 cent lager dan vorig jaar.

De opbrengstprijzen van zowel fijne als grove tomaten van Nederlandse bodem lagen op de Duitse groothandelsmarkten tot en met begin mei onder het niveau van vorig jaar. Gedurende de zomermaanden, toen vorig jaar de prijsvorming ronduit slecht was, waren de tomatenprijzen doorgaans hoger, maar in de periode daarna dikwijls weer lager dan vorig jaar. De prijsvorming voor losse tomaat is relatief gezien nog het beste, die van fijnere trostomaat het slechtst. Gemiddeld ligt de middenprijs zo'n 5 à 10% lager dan in 2007.

Paprika kende een redelijke goede start van het seizoen. Eind april en begin mei waren de opbrengstprijzen voor alle kleuren relatief goed. Daarna gingen de prijzen onderuit en vooral in de zomer was de prijsvorming slecht. Begin september herstelden de prijzen zich weer enigszins. Desondanks ligt de middenprijs onder het niveau van vorig jaar; 5 tot 15% afhankelijk van de kleur.

De opbrengstprijzen voor aubergines worden door telers als dramatisch bestempeld. Gemiddeld daalden de prijzen met zo'n 25%. Hierbij moet opgemerkt worden dat 2007 een goed jaar was. De middenprijs in 2008 is echter ook lager dan in 2006.

Een eenduidige oorzaak voor de over het algemeen slechte tot matige prijsvorming is er niet, maar moet gezocht worden in een combinatie van factoren: areaaluitbreiding in het buitenland, een grillig aanvoerpatroon plus een matige (export)vraag. Telerse noemen ook de verdeeldheid in de handel en het ontbreken van een sterke marktpositie, waardoor er ruimte is voor speculatie, als belangrijke oorzaak voor de prijsdruk. Hierbij wijzen zij erop dat de telersprijs en de consumentenprijs steeds verder uit elkaar gaan lopen. Op verzoek van LNV wordt momenteel de structuur in het aanbod en de vraag naar groenten en de samenhang tussen telersprijzen en winkelprijzen onderzocht.

Export

De eerste negen maanden van dit jaar is ruim 2 miljoen ton verse groenten inclusief uien uitgevoerd (tabel 5.2). Dit is ruim 10% meer dan in 2007. Deze stijging komt vooral op conto van uien. De uitvoer van verse groenten exclusief uien steeg met bijna 5%. De exportcijfers van glasgroenten lopen wat uiteen. Van tomaat, paprika en aubergine werd meer uitgevoerd, van komkommer minder. Bij paprika werd van alle kleuren meer geëxporteerd. De export van rood (8%) nam het sterkst toe, geel (1,5%) het minst. Bij tomaat nam de export van los met 9% toe en tros met bijna 3%.

Tabel 5.2	Ontwikkeling in de export van verse groenten t/m september (x miljoen kg)			
	2006	2007	2008	Mutatie (%)
<i>Totaal verse groenten a)</i>	2.181	2.013	2.225	+10,5
w.v. aubergine	29	29	31	+5,6
komkommer	323	320	317	-0,8
paprika	243	244	253	+3,6
tomaat	515	509	538	+5,6

a) glas- en opengrondsgroenten inclusief uien.
Bron: KCB/Productschap Tuinbouw.

De uitvoer van verse groenten en fruit (exclusief uien) nam naar landen buiten de EU (12%) harder toe dan naar landen binnen de EU (3%). De export naar Duitsland, het belangrijkste afzetland, bleef de eerste drie kwartalen zelfs achter bij vorig jaar (-3%). Zo werden er minder komkommers en paprika's naar Duitsland uitgevoerd, maar wel meer tomaten en aubergines. De totale export naar het Verenigd Koninkrijk nam met 6% toe. Dit is wel opvallend gezien het zwakke Britse pond.

Opbrengsten en kosten

De rode draad in de hierboven beschreven ontwikkelingen is dat de opbrengstprijzen voor vruchtgroenten dit jaar lager zijn dan vorig jaar. De productie per m² zal min of meer gelijk zijn aan vorig jaar; bij sommige gewassen iets lager, bij andere iets hoger. Hierdoor zal naar verwachting de teeltopbrengsten per bedrijf dalen. Daar tegenover staat dat de opbrengsten uit de verkoop van elektriciteit gemiddeld hoger zullen zijn. Per saldo wordt uitgegaan van een daling van de financiële opbrengsten per m² met circa 3,5%.

Aan de kostenkant laten de meeste posten een stijging zien. Bij arbeid zijn met name hogere cao-uurlonen hier debet aan; gemiddeld nam het uurloon met 4% toe. De arbeidsinzet zal min of meer gelijk zijn aan vorig jaar, en op bedrijven die minder kilo's oogstten iets lager. Ook zal dit jaar, net als voorgaande jaren, op de meeste bedrijven de inzet van flexibele arbeidskrachten zijn toegenomen ten opzichte van vaste arbeidskrachten. Gemiddeld wordt uitgegaan van een stijging van de betaalde arbeidskosten met 3% per m². De energiekosten nemen dit jaar opnieuw toe door zowel een stijging van de gasprijs (kader 1) als een hoger gasverbruik. Dit hogere verbruik hangt grotendeels samen met een toename van de productie van elektriciteit voor de verkoop en eigen gebruik. Hierdoor is naar verwachting minder elektriciteit ingekocht, maar wel gemiddeld tegen een iets hogere prijs. De totale energiekosten per m² zullen gemiddeld stijgen. Belangrijke uitzondering vormt de post rentekosten. Hoewel de laatste jaren flink geïnvesteerd is (paragraaf 5.6), leidt een lagere rentestand tot een aanzienlijke van de daling van de (berekende) rentekosten per m². In totaliteit zullen de kosten per m² dit jaar naar verwachting gemiddeld met circa 2% stijgen. In bijlage 14 is een nadere specificatie van de opbrengsten en kosten weergegeven. Daarnaast zijn deze cijfers ook te vinden op de website van het LEI.

Door de vele verschillende typen gascontracten is het moeilijk om een eenduidig beeld te schetsen van de gasprijsontwikkeling in de glastuinbouw. Wel is duidelijk dat de afgelopen jaren de gemiddelde gasprijs voor de tuinbouw flink is gestegen; van gemiddeld 11,5 ct/m³ in de periode 2002-2004 naar zo'n 24 ct/m³ in 2007 (Van der Velden, 2008). De prijs voor aardgas wordt in belangrijke mate bepaald door de olieprijs. Net als vorig jaar fluctueerde dit jaar de olieprijs sterk. Begin 2008 werd de 100-dollargrens voor een vat ruwe olie doorbroken en werd een sterke koersstijging ingezet. Dit resulteerde in juli in de historisch hoge prijs van 147 dollar per vat. Vervolgens daalde de olieprijs pijlsnel richting de 50 dollar halverwege november. Los van het dollar/euro-effect geeft de ontwikkeling van de ruwe olieprijs vooral een indicatie van het verloop van de gasprijs voor niet gecontracteerd gas. Ofwel voor die groep bedrijven die met hun energieleverancier contractueel een variabele gasprijs is overeengekomen. Voor deze bedrijven lag de gasprijs in de eerste kwartalen op een aanzienlijk hoger niveau dan vorig jaar. Hiertegenover staat een groep bedrijven die vorig jaar of het jaar daarvoor al (een deel) van hun gasverbruik hebben gecontracteerd tegen een vaste prijs. Dit zijn vooral bedrijven die ook elektriciteit produceren voor de verkoop op de vrije energiemarkt. Ervan uitgaande dat de groep bedrijven die al in een vroeg stadium gas gecontracteerd heeft groter is dan de groep bedrijven die een variabele prijs heeft, is uitgegaan van een gemiddelde stijging van de commodityprijs met 5% ten opzichte van vorig jaar. Voor komend jaar geldt vooral dat het moment waarop men heeft gecontracteerd bepalend is: afgelopen zomer tegen een prijs van circa 40 ct/m³ of dit najaar tegen een prijs van rond de 25 ct/m³. In paragraaf 5.6 is dieper ingegaan op de ontwikkeling van de energiekosten en de opbrengsten uit de verkoop van elektriciteit in de afgelopen drie jaar.

Resultaat en inkomen

Voor het gemiddelde glasgroentebedrijf zal dit jaar door een combinatie van lagere opbrengsten en hogere kosten de rentabiliteit met gemiddeld 6% procentpunt dalen en uitkomen op 90% (tabel 5.3). Dit is qua niveau gelijk aan het jaar 2004. Het inkomen uit bedrijf is naar verwachting negatief, wat jarenlang niet is voorgekomen. Het inkomen per onbetaalde aje bedraagt naar schatting -15.000 euro. Het inkomen van buiten bedrijf is zeker in vergelijking met andere agrari-

sche sectoren beperkt. Hierdoor zal er gemiddeld flink ontspaard worden. Dit in tegenstelling tot voorgaande twee jaar.

Tabel 5.3		Resultaten en inkomens van glasgroentebedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2006	2007	2008	
Aantal bedrijven	1.750	1.660	1.470	
Oppervlakte glas per bedrijf	2,08	2,19	2,41	
Aantal onbetaalde aje	1,65	1,69	1,73	
<i>Opbrengsten</i>	867	1.030	1.091	
Betaalde kosten en afschrijvingen	793	967	1.113	
Inkomen uit bedrijf	65	56	-25	
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	40	33	-15	
Inkomsten buiten bedrijf	10	4	4	
<i>Totaal inkomen</i>	75	60	-21	
Besparingen	29	9	-72	
Opbrengst per 100 € kosten	96	96	90	
Bron: Informatienet.				

5.2 Snijbloemenbedrijven

Structuur snijbloemenbedrijven

Het aantal snijbloemenbedrijven is in 2008, net als in voorgaande jaren, afgenomen (tabel 5.4). Voorlopige cijfers geven een daling van 11% aan. Het areaal snijbloemen neemt ook af, maar minder snel (-7%). Dit geeft aan dat de gemiddelde bedrijfsgrootte is toegenomen. De areaaldaling wordt onder ander veroorzaakt door een afname bij rozen. Het blijkt steeds lastiger de grotere buitenlandse concurrentie het hoofd te bieden, omdat het assortiment steeds meer naar elkaar toe groeit. Ook zijn er in 2008 naar verwachting minder hectaren chrysanten. Het areaal gerbera is met 210 ha al jaren min of meer stabiel.

Tabel 5.4		Ontwikkeling aantal snijbloemenbedrijven en areaal snijbloemen (ha)				
	2000	2005	2007	2008	Mutatie (%)	
Aantal snijbloemenbedrijven	3.610	2760	2.400	2.130	-11,0	
Areaal snijbloemen	3.920	3.430	3.180	2.970	-6,5	
w.v. roos	930	780	650	580	-10,5	
chrysan	770	600	570	520	-7,6	
gerbera	250	210	210	210	+1,0	

Bron: CBS-Landbouwteiling, gegevens 2008 zijn voorlopig.

Veilingomzet en prijzen snijbloemen

Via de Nederlandse bloemenveilingen is tot en met oktober 2008 1,6 miljard euro aan snijbloemen van Nederlandse bodem omgezet (tabel 5.5). Dit is een daling van 5,5% ten opzichte van dezelfde periode vorig jaar. Vooral de lagere opbrengstprijzen hebben hiertoe geleid. Het aantal verkochte producten daalde met 0,2%.

De snijbloemenomzet noteerde in het eerste kwartaal nog een kleine plus (0,7%). Dit was met name te danken aan een omzetpiek in februari. De vraag naar snijbloemen was deze maand relatief hoog vanwege diverse 'bloemenfeestdagen', zoals Valentijn en Engelse Moederdag. Daarnaast had het zachte winterweer een gunstige uitwerking op de verkopen. De gemiddelde prijzen lagen in deze maand op een iets hoger niveau dan in 2007.

Het tweede kwartaal noteerde een omzetsdaling van ruim 6% ten opzichte van 2007. In april was de omzet circa 2% lager, omdat de inkoop voor Pasen dit jaar al in maart was gedaan en ook het slechtere weer ten opzichte van de extreem milde 2007 was een oorzaak van deze daling. In zowel mei als juni daalde de bloemenomzet met circa 8%. Moederdag viel dit jaar samen met Pinksteren en hierdoor trokken consumenten eropuit. Hierdoor bleven in combinatie met het warme weer, wat van invloed was op zowel de productie als de verkopen, omzetrecords uit.

De start van het derde kwartaal was desastreus: de omzet nam in juli met bijna een kwart af. Deze normaal al moeilijke maand voor de bloemenverkoop kreeg het in 2008 extra te voorduren. Juli begon nat en kil en eindigde met tropische temperaturen, wat allebei slecht was voor de verkopen. In augustus bleef de omzet 15% achter bij vorig jaar. In september was er een klein lichtpuntje. Na vele maanden van krimp, steeg de omzet licht (0,8%) doordat meer bloemen

werden verkocht. De prijzen lagen wel onder het niveau van vorig jaar. Al met al daalde de omzet in dit derde kwartaal met ruim 12%. De eerste maand van het laatste kwartaal begon eveneens in mineur (-8%). Een lagere aanvoer zorgde ervoor dat de gemiddelde prijzen voor het eerst in zeven maanden weer eens toenamen.

Door deze omzetontwikkelingen is de stemming op de bloemenveilingen niet erg positief. FloraHolland, de grootste bloemenveiling, ging aan het begin van dit jaar uit van een omzetgroei van 3%, maar heeft de omzetprognoses naar beneden bijgesteld; eerst naar 1% in juni en in september naar 0%. Sombere economische vooruitzichten blijven een schaduw werpen over de verkopen. Ook voor de laatste twee maanden 2008 zal dit naar verwachting de realiteit zijn.

	Tabel 5.5 Ontwikkeling opbrengsten en verkochte hoeveelheden (2008) en gemiddelde opbrengstprijzen van belangrijkste snijbloemen qua veilingomzet a) t/m oktober					
	Opbrengsten		Aantal verkocht		Prijs (€/st)	
	miljoen €	mutatie (%)	miljoen stuks	mutatie (%)	2008	2007
<i>Totaal snijbloemen</i>	1.601	-5,5	6.825	-0,2	0,23	0,25
Rosa	394	-6,7	1.106	-8,3	0,36	0,35
Troschryasant	228	-11,1	1.112	-0,9	0,21	0,23
Tulp	204	+10,6	1.380	+3,8	0,15	0,14
Lelie	131	-9,0	317	+1,8	0,41	0,46
Gerbera	94	-9,1	751	+5,4	0,13	0,15

a) Afzet via klok en bemiddelingsbureau, exclusief import.
Bron: VBN.

De omzet van roos, de belangrijkste snijbloem van Nederlandse bodem, daalde tot en met oktober met bijna 7% tot 394 miljoen euro. Deze daling was nog groter geweest, ware het niet dat de gemiddelde prijs die voor Nederlandse rozen werd betaald, 1 cent steeg (tabel 5.5). Er werden 1,1 miljard stelen verkocht, ruim 8% minder dan vorig jaar.

Troschryasanten kenden een slecht jaar. Weliswaar daalde de aanvoer met bijna 1% en nam het aandeel santini in de totale aanvoer opnieuw toe, een gunstig effect op de prijsvorming had het niet. Vooral de export naar Engeland verliep stroef. De export naar Oost-Europese landen steeg, maar daar konden de chrysanthen onvoldoende van profiteren. Bovendien ondervond de troschryasant gedu-

rende het jaar veel concurrentie van andere bloemen, zoals tulpen, zomerbloemen en geplozen chrysanten. Lichtpuntje in de top 5 zijn de cijfers van tulpen. Door gezamenlijke inspanningen van ketenpartijen liep de verkoop van tulpen in dit korte seizoen voorspoedig. Het tulpenseizoen duurt traditioneel tot aan Pasen en die viel dit jaar twee weken eerder dan in 2007. Zelfs bij een aanvoersterijging van bijna 4% werd een omzetverbetering van ruim 10% gerealiseerd. De gemiddelde prijs steeg 1 cent tot 15 cent.

Voor zowel lelies als gerbera's daalde de omzet met ongeveer 9%. Beide productgroepen kenden een uitbreiding in de aanvoer die de markt niet goed kon verwerken. Lelies kreeg door de tegenvallende exporten naar Engeland de zwaarste klap qua opbrengstprijzen. Voor gerbera's gold dat het aandeel mini's sterk toenam. Maar ook deze verschuiving verlichte de druk op de opbrengstprijzen niet.

Export

De exportwaarde van snijbloemen is in de eerste tien maanden van 2008 uitgekomen op 2,7 miljard euro (tabel 5.6). Dit is 3,6% lager dan in 2007. Alleen in februari en mei nam de export toe. De exportdaling is vooral toe te schrijven aan de economische situatie en daarmee samenhangend consumentenvertrouwen in belangrijke exportlanden. Bovendien stond de dure euro ten opzichte van andere valuta een gezonde exportgroei in de weg. Met name de export naar het Verenigd Koninkrijk verliep moeilijk (-16%). De top drie exportlanden, Duitsland, Verenigd Koninkrijk en Frankrijk noteerde gezamenlijk een daling van 7,5%. Deze daling kon niet worden goed gemaakt door de zich snel ontwikkelende Oost-Europese markten, zoals onder andere Rusland en Polen. De vraag is wel of de afzet naar Oost-Europese landen op den duur de gevolgen van de financiële crisis zal gaan merken.

Tabel 5.6		Ontwikkeling in de exportwaarde van sierteelproducten t/m oktober (x miljoen euro)			
	2006	2007	2008	Mutatie (%)	
<i>Totaal sierteelt a)</i>	4.233	4.422	4.322	-2,2	
w.v. snijbloemen	2.710	2.833	2.732	-3,6	
pot- en tuinplanten	1.523	1.588	1.590	+0,1	

a) Exclusief uitgangsmateriaal.
Bron: HBAG.

Opbrengsten en kosten

Over de hele linie zal op jaarbasis de gemiddelde opbrengstprijs van snijbloemen lager zijn en de fysieke productie per vierkante meter min of meer gelijk. De overige opbrengsten, waaronder de verkoop van elektriciteit, zullen toenemen. Per saldo zal dit leiden tot een afname van de geldelijke opbrengst per m² met ongeveer 3% (tabel B14).

De grootste kostenposten op een Nederlands snijbloemenbedrijf zijn arbeid en energie. Een kwart van de kosten bestaat uit arbeid en de kosten van energie ligt hier net enkele procenten onder. De kosten voor afschrijvingen vormen ruim 12% van de totale kosten, rentekosten tellen voor 5 à 6% mee. De opgetelde post 'overige kosten', wat ongeveer een derde van de totale kosten uitmaakt, maakt de 100% compleet. De meeste kostenposten nemen met enkele procenten toe, uitgezonderd de rentekosten. Deze post laat een daling zien. Belangrijkste factoren voor de kostenstijgingen dit jaar zijn een toename van de cao-lonen en een stijging van de gasprijs. Een lager elektriciteitsverbruik drukt de energiekosten enigszins. In mindere mate speelt een bovengemiddelde stijging van de kosten voor meststoffen en materialen mee. Voor het gemiddelde snijbloemenbedrijf stijgen de kosten naar verwachting dit jaar met bijna 2% per m². In bijlage 14 is een nadere specificatie van de opbrengsten en kosten weergegeven. Daarnaast zijn deze cijfers ook te vinden op de website van het LEI.

Resultaat en inkomen

Door een lichte stijging van de kosten in combinatie met dalende opbrengsten zal het netto bedrijfsresultaat verslechteren. Het bedrijfsresultaat daalt naar verwachting met ongeveer 5 procentpunten. Gemiddeld komt de rentabiliteit uit op 91% (tabel 5.7). Het inkomen uit bedrijf daalt sterk en bedraagt zo'n 11.500 euro. Dit is 50.000 euro lager dan een jaar eerder. Het inkomen per onbetaalde aje is geraamd op 6.000 euro. Aangevuld met 5.000 euro inkomen van buiten bedrijf zal dit ruim onvoldoende zijn om in het levensonderhoud te voorzien en te voldoen aan betalingsverplichtingen, zoals premies en belastingen. Hierdoor zal er gemiddeld ontspaard worden, terwijl een gemiddeld snijbloemenbedrijf in 2006 nog lichte besparingen wist te realiseren.

Tabel 5.7	Resultaten en inkomens van snijbloemenbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2006	2007	2008
Aantal bedrijven	2.410	2.320	2.070
Oppervlakte glas per bedrijf	1,43	1,49	1,55
Aantal onbetaalde aje	1,87	1,88	1,89
<i>Opbrengsten</i>	799	878	888
Betaalde kosten en afschrijvingen	719	801	867
Inkomen uit bedrijf	75	62	12
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	40	33	6
Inkomsten buiten bedrijf	5	7	5
<i>Totaal inkomen</i>	80	68	17
Besparingen	15	-2	-54
Opbrengst per 100 € kosten	96	96	91
Bron: Informatienet.			

5.3 Pot- en perkplantenbedrijven

Structuur

Net als bij glasgroenten en snijbloemen daalt ook het aantal plantenbedrijven (tabel 5.8). De daling is echter wel een stuk minder groot. Het areaal is met circa 10 ha toegenomen naar 1.890 ha. Tussen de verschillende productgroepen zijn er grote verschuivingen waar te nemen. De stijging van het areaal bloeiende planten bedraagt ruim 11%. De daling van het areaal groene planten is procentueel ongeveer even groot. Het aantal hectare perkplanten neemt af met een kleine 6%.

Veilingomzet en prijzen kamerplanten

De veilingomzet van kamerplanten is in de eerste 10 maanden van 2008 gestegen naar ruim 1,1 miljard euro (tabel 5.9). Een toename van 6% ten opzichte van 2007 vooral dankzij een hogere aanvoer en nagenoeg even hoge middenprijs. Deze cijfers lijken op het eerste oog positief. Wanneer echter de omzetontwikkeling per kwartaal in ogenschouw wordt genomen, dan valt op dat de omzetgroei langzaam afneemt. In het eerste kwartaal werd een stijging van bijna 8% gerealiseerd, in het tweede kwartaal was dit 6,5% en in het derde kwartaal 5% en in oktober bleef de groei steken op 3%. Belangrijkste reden voor deze

afname van de groei is de economische situatie, die gaandeweg het jaar verslechterde. Dit resulteerde in een afnemende marktvraag.

Tabel 5.8		Ontwikkeling aantal pot- en perkplantenbedrijven en areaal pot- en perkplanten (ha)				
	2000	2005	2007	2008	Mutatie (%)	
Aantal pot- en perkplantenbedr.	1.650	1.360	1.160	1.130	-2,4	
Areaal pot- en perkplanten	1.760	1.930	1.880	1.890	+0,4	
w.v. bloeiende potplanten	680	790	850	940	+11,4	
groene potplanten	580	590	550	490	-11,3	
perkplanten	500	550	490	460	-5,6	

Bron: CBS-Landbouwtelling, gegevens 2008 zijn voorlopig.

De middenprijs geeft een enigszins vertekend beeld van de situatie op de plantenmarkt. Door de sterke aanvoertoe name van planten uit het duurdere assortiment lijkt het als of de gemiddelde prijzen stijgen. Wanneer echter naar de gemiddelde opbrengstprijs per product gekeken wordt, is een genuanceerder beeld zichtbaar en blijkt dat vooral bloeiende planten een prijsdaling moesten incasseren.

Tabel 5.9		Verkochte hoeveelheden (2008) en gemiddelde opbrengstprijzen van belangrijkste kamerplanten qua veilingomzet a) t/m oktober				
	Opbrengsten		Aantal verkocht		Prijs (cent/st)	
	miljoen €	mutatie (%)	miljoen stuks	mut. (%)	2008	2007
<i>Totaal kamerplanten</i>	1.119	+6,2	717	+5,6	1,56	1,55
Phalaenopsis	235	+31,1	58	+58,2	4,08	4,92
Anthurium	43	+10,1	13	+24,7	3,28	3,71
Kalanchoë	41	-2,5	61	+8,0	0,68	0,75
Dracaena	34	-0,2	19	-0,3	1,76	1,76
Ov. orchideeën	34	-1,2	-0,5	-0,5	4,40	4,43

a) Afzet via klok en bemiddelingsbureau, exclusief import.
Bron: VBN.

De verkochte aantallen van Phalaenopsis steeg in de eerste 10 maanden van dit jaar met bijna 60% (tabel 5.9). Doordat het aanbod al enige jaren sterk toeneemt, is het niet vreemd dat de prijs onder de huidige marktomstandigheden omlaag ging. De middenprijs daalde maar liefst 84 cent. Voor telers die de afgelopen jaren hebben geïnvesteerd in kwaliteitsverbetering van dit artikel en nu voor deze kwalitatief betere planten een lagere prijs ontvangen, blijft dit wrang. Anthurium, eveneens behorend tot het luxer segment, kende dit jaar een soortgelijke ontwikkeling. De verkochte aantallen stegen sterk en werden tegen een behoorlijk lagere prijs (-43 cent) verhandeld. Kalanchoë noteerde bij een toename van de aanvoer met 8% een prijsdaling van 9%. De aanvoeruitbreiding zorgde voor druk op de markt. In de top 5 liet de enige vertegenwoordiger van de groene planten (Dracaena) een stabiele indruk achter. Bij een nagenoeg gelijkblijvende omzet en verkochte stuks bleef de gemiddelde prijs onveranderd. Groene planten deden het over het algemeen niet onaardig. Met name omdat deze producten over het algemeen over een langere afstand goed te vervoeren zijn en een aantrekkelijke prijs hebben voor de zich ontwikkelende Oost-Europese markt. Bij de verzamelgroep overige orchideeën was zowel de aanvoer als de prijs ongeveer gelijk aan vorig jaar.

Veilingomzet en prijzen tuinplanten

De veilingomzet van tuinplanten tot en met oktober bedroeg 263 miljoen euro (tabel 5.10). Dit is een daling van ongeveer 1% ten opzichte van 2007. Het aantal verkochte producten daalde met circa 2%. Gemiddeld werd 1 cent meer af gerekend, maar de prijsontwikkeling per product liep behoorlijk uiteen.

Het weer heeft elk jaar een belangrijke invloed op de afzet en prijs van tuinplanten. De eerste twee maanden van het jaar kenmerkten zich door zacht weer, waardoor de tuinplanten een goede start maakten. Sneeuwval rond Pasen pakte vooral ongunstig uit voor violen die rond die tijd normaal gesproken massaal worden aangeboden. Hierdoor lagen de verkochte aantallen in de maand maart voor violen een derde lager dan een jaar eerder. In april was de temperatuur aan de lage kant, waardoor consumenten minder in de tuin aan de slag gingen. Dit resulteerde in een omzetsdaling van bijna 18%. In mei doken consumenten juist massaal de tuin in vanwege het aangename zomerse weer. Een omzettoename van 17% was het gevolg. Geraniums vonden in deze maand dan ook gemakkelijk een eigenaar. De maanden juni, juli en september lieten over het algemeen een positief beeld zien, augustus en oktober niet.

Tabel 5.10 Verkochte hoeveelheden (2008) en gemiddelde opbrengstprijzen van belangrijkste tuinplanten qua veiling-omzet a) t/m oktober

	Opbrengsten		Aantal verkocht		Prijs (cent/st)	
	miljoen €	mutatie (%)	miljoen stuks	mut. (%)	2008	2007
<i>Totaal tuinplanten</i>	263	-1,2	340	-2,2	0,77	0,76
Geranium	21	-1,4	33	-9,8	0,63	0,58
Ov. perkplanten	20	-3,0	39	+6,2	0,54	0,59
Viol	17	-14,1	57	-2,3	0,30	0,34

a) Afzet via klok en bemiddelingsbureau, exclusief import.
Bron: VBN.

Export

De exportgroei van pot- en tuinplanten was de eerste tien maanden van dit jaar dankzij een moeilijke marktsituatie minimaal (0,1%). De plantenexport had een totale waarde van 1,6 miljard euro (tabel 5.6). De export groeide slechts vier maanden. Januari en februari gaven een plus vanwege het zachte weer. Ook in de belangrijke exportmaand mei werd 5% meer omzet behaald. De vraag naar bloeiende planten rond Franse Moederdag in combinatie met mooi weer, wat de verkoop van tuinplanten stimuleerde, lag hieraan ten grondslag. Verder noteerde september een plus. Na de vakantieperiode werden de voorraden bij eindklanten aangevuld en door een sterke toename van het plantenaanbod kon dat tegen nagenoeg gelijkblijvende inkoopkosten. Volumetoenames zorgden dan ook voor deze positieve omzetontwikkeling in september.

Tot en met oktober laten vooral Verenigd Koninkrijk (-19%), maar ook Duitsland (-6%) dalende exportomzetten zien. Frankrijk, Italië en België kenden een beperkte exportgroei. De export naar Polen steeg explosief (ruim 50%). Ook de export naar andere Oost-Europese landen nam toe.

Opbrengsten en kosten

Over het geheel genomen kan worden geconcludeerd dat de opbrengsten in 2008 onder druk zijn komen te staan. Wel zijn er onderling verschillen te constateren. Zo dalen voor bloeiende planten de opbrengstprijzen over het algemeen vrij sterk, terwijl voor de groene planten een voorzichtige positieve opbrengstontwikkeling kan worden verwacht. Bij de tuinplanten is de verwachting dat de opbrengsten net onder die van vorig jaar zullen dalen. Per saldo be-

tekent dit over alle plantenbedrijven gezien, gemiddeld een opbrengstdaling van 2% per m².

De kosten per m² zullen in 2008 gemiddeld ruim 2% hoger uitkomen. De kostenpost energie zal naar verwachting met circa 5% toenemen en is daarmee de sterkst stijgende kostenpost. De kosten voor betaalde arbeid zullen naar verwachting met 3% per m² toenemen. Binnen de kostenpost 'overig' nemen de kosten met ongeveer 1% toe. Deze post maakt ongeveer de helft uit van de totale kosten. De enige kostenpost waar een meevaller kan worden genoteerd, is rente. In bijlage 14 is een nadere specificatie van de opbrengsten en kosten weergegeven. De cijfers zijn ook te vinden op de website van het LEI.

Resultaat en inkomen

Gezien de te verwachten opbrengstdaling en tegelijkertijd kostenstijging zal het nettobedrijfsresultaat van het gemiddelde pot en perkplanten bedrijf verslechteren. De rentabiliteit zal gemiddeld met 4 procentpunt dalen. De inkomsten uit bedrijf zullen fors dalen en uitkomen op ongeveer 40.000 euro. Het verwachte inkomen per onbetaalde aje bedraagt 23.000 euro. Waar in 2007 nog een bedrag van bijna 40.000 bespaard kon worden, zal er in 2008 door plantenbedrijven ongeveer circa 25.000 euro worden onttrokken aan het eigen vermogen (ontsparingen).

Tabel 5.11	Resultaten en inkomens van pot- en perkplantenbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2006	2007	2008
Aantal bedrijven	1.130	1.060	1.040
Oppervlakte glas per bedrijf	1,29	1,60	1,62
Aantal onbetaalde aje	1,59	1,65	1,71
<i>Opbrengsten</i>	762	1.191	1.179
Betaalde kosten en afschrijvingen	689	1.085	1.137
Inkomen uit bedrijf	70	106	40
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	44	63	23
Inkomsten buiten bedrijf	8	7	7
<i>Totaal inkomen</i>	78	110	47
Besparingen	10	39	-25
Opbrengst per 100 € kosten	97	100	96

Bron: Informatienet.

5.4 Totaal glastuinbouw

Structuur

Het totaal aantal glastuinbouwbedrijven is in 2008, volgens voorlopige cijfers van het CBS, onder de 5.000-grens gedoken (tabel 5.12). In vergelijking met voorgaande jaren is het aantal bedrijven dit jaar (-8%) sterker gedaald. Ook het totale areaal glastuinbouw laat voor het tweede opeenvolgende jaar een lichte daling zien, en komt uit op iets meer dan 10.000 ha.

Tabel 5.12	Ontwikkeling aantal glastuinbouwbedrijven en areaal glastuinbouw (ha)				
	2000	2005	2007	2008	Mutatie (%)
Aantal glastuinbouwbedr.	7.910	6.080	5.260	4.840	-8,0
Areaal glastuinbouw	10.530	10.540	10.370	10.040	-3,2

Bron: CBS-Landbouwtelling, gegevens 2008 zijn voorlopig.

Resultaat en inkomen

De verwachting is dat de bedrijfsresultaten van het merendeel van de glastuinbouwbedrijven in 2008 zal verslechteren. In deze raming wordt uitgegaan van een daling van de rentabiliteit van 97% vorig jaar naar 92% dit jaar (tabel 5.13). Hoewel de verschillen in de praktijk groot zullen zijn, zal het inkomen uit bedrijf gemiddeld met ruim 50.000 euro dalen tot 15.000 euro. Parallel hieraan zal het inkomen per onbetaalde aje eveneens sterk dalen.

Het inkomen van buiten bedrijf in de glastuinbouw schommelt jaarlijks zo tussen de 5.000 en 10.000 euro en zal dit jaar ongeveer ook in die orde van grootte liggen. Hiermee komt het totaal geraamde inkomen uit op 21.000 euro. Een dergelijk inkomen biedt geen ruimte voor besparingen. Dit betekent dat na twee jaar van (lichte) besparingen er dit jaar gemiddeld ontspaard zal worden.

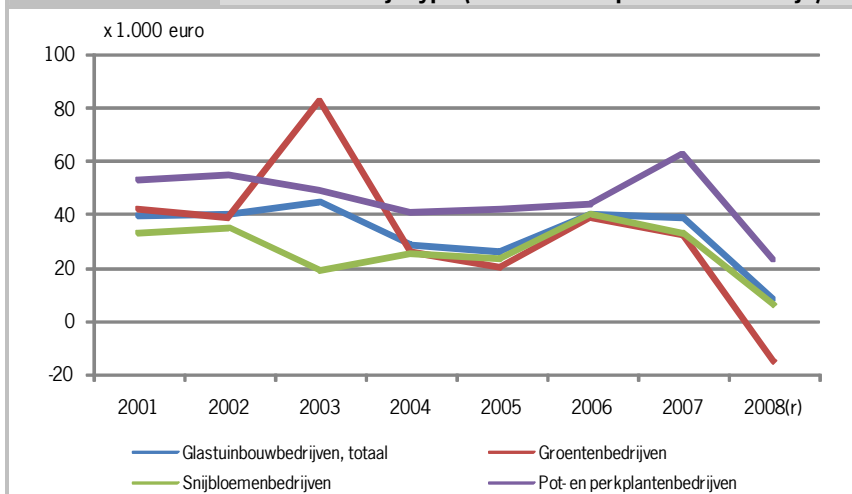
In vergelijking met voorgaande jaren laat het inkomen per onbetaalde aje, na twee min of meer stabiele jaren, in alle drie de subsectoren een daling zien tot het laagste niveau in de periode 2001-2007 (figuur 5.1).

Tabel 5.13 Resultaten en inkomens van glastuinbouwbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)

	2006	2007	2008
Aantal bedrijven	5.290	4.990	4.570
Oppervlakte glas per bedrijf	1,61	1,74	1,80
Aantal onbetaalde aje	1,74	1,77	1,80
<i>Opbrengsten</i>	813	994	1.006
Betaalde kosten en afschrijvingen	737	915	987
Inkomen uit bedrijf	71	69	15
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	41	39	8
Inkomsten buiten bedrijf	7	6	6
<i>Totaal inkomen</i>	78	75	21
Besparingen	19	10	-41
Opbrengst per 100 € kosten	96	97	92

Bron: Informatienet.

Figuur 5.1 Ontwikkeling inkomen uit bedrijf van glastuinbouwbedrijven naar bedrijfstype (x 1.000 euro per onbetaalde aje)

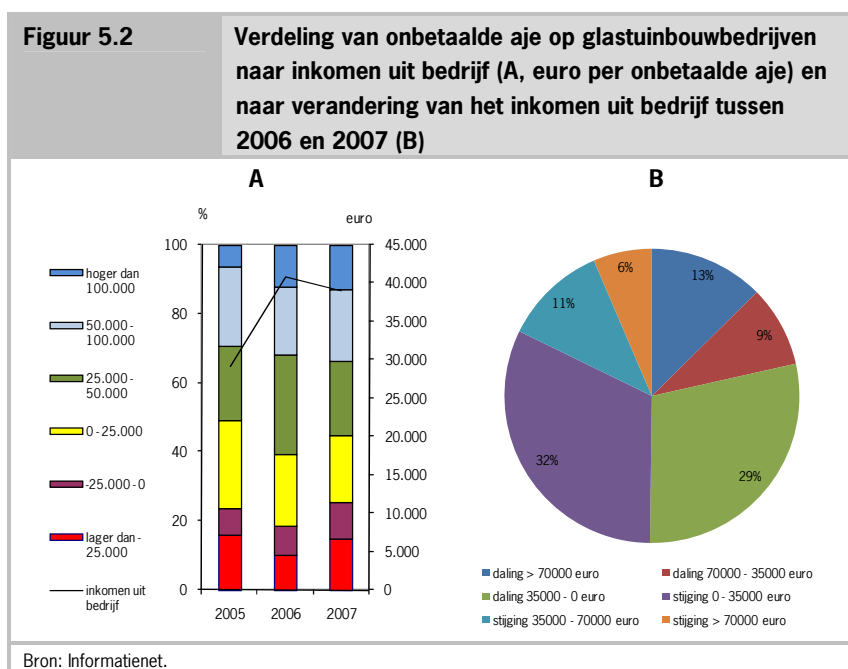

Bron: Informatienet.

5.5 Analyse resultaten 2007

Inkomensverschillen tussen bedrijven

De inkomensverschillen in de glastuinbouw zijn al jaren groot door de grote diversiteit in bedrijven zowel qua omvang, gewas, afzetkanaal, wel/geen elektriciteitsverkoop enzovoort. Deze diversiteit is de laatste jaren alleen maar verder toegenomen. Hierdoor lopen de kostenstructuur en de opbrengstontwikkeling van de verschillende bedrijven jaarlijks sterk uiteen. De cijfers uit figuur 5.2 onderstrepen dit beeld.

Het gemiddelde inkomen per onbetaalde aje bedroeg in 2007 zo'n 39.000 euro, maar op circa een kwart van de bedrijven was dit negatief en op bijna 15% van de bedrijven hoger dan 100.000 euro. Hoewel het gemiddelde inkomen per onbetaalde aje in 2007 op ongeveer hetzelfde niveau lag als in 2006, waren de verandering op bedrijfsniveau groot. Zo nam op 17% van de bedrijven het inkomen per onbetaalde aje met meer dan 35.000 euro toe, terwijl op een iets grotere groep bedrijven (22%) het inkomen met minstens 35.000 euro af nam. De grootste inkomensmutaties (toe-/afname > 70.000 euro) deden zich vooral voor

op de grotere bedrijven. In 2008 zal gezien de verwachte daling van het inkomen per onbetaalde aje in alle drie de subsectoren de aandelen van de hoogste inkomensgroepen dalen en die met een negatief inkomen toenemen.

Balans van bedrijven

De gemiddelde balanswaarde van glastuinbouwbedrijven bedroeg in 2007 ruim 2,7 miljoen euro (tabel 5.14). Grond stond voor bijna 1 miljoen euro op de balans. Ten opzichte van 2006 is de solvabiliteit van de bedrijven verslechterd en kwam uit op gemiddeld 52%. De solvabiliteit van kleine bedrijven is met 70% beduidend hoger dan die van grote bedrijven (46%). In 2007 is het eigen vermogen gemiddeld 13.000 euro toegenomen. Deze toename is bijna volledig toe te schrijven aan herwaarderingen van voornamelijk grond. Bij kleinere bedrijven nam het eigen vermogen sterker toe dan bij grotere bedrijven, omdat deze bedrijven ook besparingen wisten te realiseren, terwijl de grotere bedrijven gemiddeld ontspaarden. In 2008 zal naar verwachting de gemiddelde balanswaarde zijn toegenomen als gevolg van schaalvergroting en hogere grondprijzen.

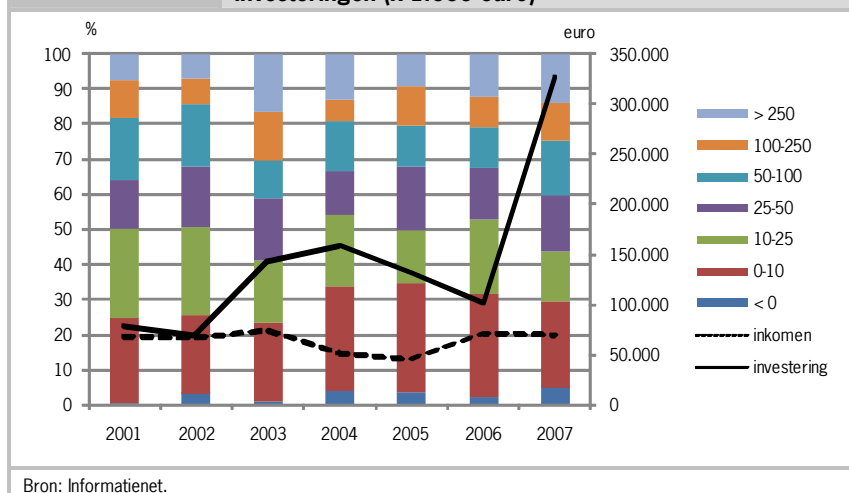
	Balans van glastuinbouwbedrijven, per einde boekjaar (x 1.000 euro per bedrijf)			
	2006	2007		
	gemiddeld	gemiddeld	kleinere bedr. a)	grotere bedr. b)
Grond	780	990	420	1.720
Gebouwen en glasopstanden	270	310	70	630
Overige materiële vaste activa	690	900	400	1.590
Immateriële vaste activa c)	-	-	-	-
Overige activa	420	520	300	850
<i>Balanstotaal</i>	<i>2.160</i>	<i>2.720</i>	<i>1.190</i>	<i>4.790</i>
Eigen vermogen	1.190	1.410	840	2.190
Langlopende leningen	790	1.060	270	2.180
Ander vreemd vermogen	180	250	80	420
<i>Solvabiliteit (%)</i>	<i>55,3</i>	<i>51,9</i>	<i>70,3</i>	<i>45,7</i>

a) Bedrijven <=150 nge; b) Bedrijven >250 nge; c) Onder andere productierechten.
Bron: Informatienet.

Investerings

In 2007 is gemiddeld voor 330.000 euro per glastuinbouwbedrijf geïnvesteerd (figuur 5.3). Dit is ruim drie keer zoveel als in 2006, maar ook aanzienlijk meer dan in voorgaande jaren. Echter, de spreiding in het investeringsbedrag per bedrijf is enorm. Immers, er werd gemiddeld voor 330.000 euro geïnvesteerd; slechts circa 15% van de bedrijven investeerden meer dan 250.000 euro. Gemiddeld werd het meest geïnvesteerd in machines en installaties, zoals w/k-installaties en arbeidsbesparende technieken, gevolgd door investeringen in grond en gebouwen/glasopstanden. De investeringen werden voor het grootste deel met vreemd vermogen (52%) gefinancierd. Het uitstaande bedrag aan leningen van glasgroentelers en glasbloementelers nam in 2007 bij de Rabobank met respectievelijk 25 en 17% toe.

Figuur 5.3 Verdeling van glastuinbouwbedrijven (%) naar hoogte van investeringen (x 1.000 euro)

Bron: Informatienet.

In 2007 is, net als in 2006 en 2005, veel in warmtekrachtinstallaties (w/k) geïnvesteerd. Begin 2008 bedroeg het totaal opgesteld w/k-vermogen in de glastuinbouw zo'n 2.200 tot 2.300 MW. Dit betekent een toename van zo'n 1.600 MWe in 3 jaar tijd. De toename komt grofweg overeen met drie grote elektriciteitscentrales (Van der Velden en Smit, 2008). Echter, door deze sterke toename van opgesteld w/k-vermogen ontstonden in sommige glastuinbouwgebieden capaciteitsproblemen op het elektriciteitsnet. Hierdoor werden nieuwe

aanvragen voor teruglevering afgewezen. Inmiddels wordt er gewerkt aan (nood)oplossingen, zoals het Westlands congestiemanagementsysteem, waardoor (beperkte) teruglevering weer mogelijk wordt. Overigens brengt dit systeem wel extra kosten met zich mee voor de tuinders.

Het algehele beeld is dat in 2008 minder geïnvesteerd is dan in 2007, wat wel getypeerd kan worden als een topjaar qua investeringen. Dit blijkt ook uit cijfers van het CBS omtrent vergunningaanvragen voor nieuwbouw. Tot en met juli 2008 is voor in totaal 190 ha nieuwbouw aangevraagd, in 2007 was dit in dezelfde periode circa 320 ha. De Rabobank verwacht dat de omvang van het aantal uitstaande leningen in 2008 voor de hele land- en tuinbouw met circa 5% zal toenemen ten opzichte van 2007. De verwachting voor komend jaar is dat investeringsplannen die al in een ver gevorderd stadium waren gewoon hun beslag zullen krijgen, ondanks de tegenvallende resultaten van dit jaar en de huidige economisch crisis. Wel is de verwachting dat het accent meer op diepte-investeringen dan uitbreidingsinvesteringen zal komen te liggen.

Opbrengsten elektriciteitverkoop

De afgelopen jaren is het vermogen van w/k-installaties in eigendom van tuinders sterk toegenomen, zowel op belichtende als niet-belichtende bedrijven. Door deze laatste groep bedrijven wordt de geproduceerde elektriciteit grotendeels verkocht. In 2006 is door de totale sector voor het eerst meer elektriciteit verkocht dan ingekocht. Voor 2007 is de nettolevering geraamd op ongeveer één miljard kWh. Dit komt overeen met het elektriciteitsgebruik van ruim 300.000 huishoudens (Van der Velden en Smit, 2008).

De opbrengsten uit de verkoop van elektriciteit zijn de afgelopen twee jaar sterk gestegen, maar lopen op bedrijfsniveau sterk uiteen. Zo behaalden in 2007 meer dan 20% van de elektriciteitverkopende bedrijven meer dan 0,5 miljoen euro binnen met de verkoop van elektriciteit, terwijl op circa 40% van de bedrijven de opbrengsten niet boven de 100.000 euro uit kwamen (tabel 5.15). Deze verschillen hangen samen met de hoeveelheid geproduceerde elektriciteit, de verhouding eigen gebruik/verkoop en uiteraard de opbrengstprijs. Wanneer de opbrengsten uit elektriciteitverkoop worden uitgedrukt als percentage van de totale opbrengsten dan blijkt dat dit percentage voor sierteeltbedrijven tussen de 2 en 12% te schommelen. Voor groentebedrijven ligt dit percentage veelal hoger. Op bijna 40% van de groentebedrijven met elektriciteitverkoop vormen de opbrengsten uit elektriciteit minstens 20% van de totale opbrengsten. Tegenover deze extra opbrengsten staan extra brandstof- en onderhoudskosten plus kosten voor rente en afschrijving.

Tabel 5.15 Spreiding opbrengsten elektriciteitverkoop			
	2005	2006	2007
Aantal bedrijven met elektriciteitverkoop	13	47	60
w.v. glasgroenten	3	13	29
snijbloemen	8	29	25
pot- en perkplanten	2	5	6
Aandeel bedrijven (%) naar opbrengsten elektriciteitverkoop			
1-99.000 euro	77	45	40
100.000-299.000 euro	23	32	18
300.000-499.000 euro	-	13	20
>500.000 euro	-	-	22
Bron: Informatienet.			

6 Champignons en opengrondstuinbouw

Kernpunten

- Geringe afname aantal champignonbedrijven, forse areaaluitbreiding.
- Rentabiliteit champignonbedrijven daalt 5%.
- Prijzen sla, sluitkool, spruitkool en witlof zwaar onder druk.
- Inkomen opengrondsgroentebedrijven daalt fors.
- Productie peren fors lager dan 2007, appel iets lager.
- Inkomen fruitbedrijf stijgt licht.
- Prijzen lelie en hyacint hard onderuit.
- Inkomens bloembollentelers richting nulpunt.
- Areaal boomkwekerij blijft toenemen.
- Inkomen boomkwekerij daalt licht.

6.1 Actuele ontwikkelingen 2008

Deze paragraaf bevat een verkenning van de rentabiliteits- en inkomensontwikkelingen van de champignonteelt en de volgende tuinbouwsectoren: opengrondsgroenteteelt, bloembollenteelt, fruitteelt en boomteelt. Aangezien een groot gedeelte van de afzet en daarmee de prijsvorming van de producten van de opengrondstuinbouw nog moet plaatsvinden, is deze verkenning meer kwalitatief van aard. De uitkomsten zijn hierdoor omgeven met een grote onzekerheidsmarge. Per sector zijn de belangrijkste ontwikkelingen beschreven en de consequenties daarvan voor de opbrengsten-kostenverhouding en het inkomen uit bedrijf bepaald.

6.1.1 Champignonbedrijven

Structuur

Het aantal bedrijven met champignons daalde in 2008 met een kleine 4% tot 234 (tabel 6.1). Hiermee is de afname van het aantal bedrijven met champignons in jaren niet zo klein geweest. Mede door de vraag naar champignons van de verwerkende industrie in 2007 is er in de sector een uitbreiding van het areaal van bestaande en ook van nieuwe bedrijven. De voorlopige cijfers geven aan

dat het areaal met een kleine 10% zal stijgen waarmee de gemiddelde bedrijfs-grootte met bijna 14% toeneemt. Van het totale areaal champignons in 2008 is naar verwachting 52% machinaal geoogst.

Tabel 6.1		Ontwikkelingen in de champignonteelt in Nederland				
	2000	2005	2007	2008	Mutatie (%)	
Aantal champignonbedrijven	516	315	243	234	-3,7	
Oppervlakte champignonteelt (ha)	95,0	77,0	70,4	77,2	+9,6	
Teeltoppervlakte (m ²) per bedrijf	1.842	2.443	2.896	3.297	+13,9	

Bron: CBS-Landbouwteelt, gegevens 2008 zijn voorlopig.

Productie

De grootste bedreigingen voor de producenten van champignons zijn schimmelziekten. In 2008 waren er vooral problemen met groene schimmels. Dit beïnvloedde de productie en de kwaliteit negatief. De productie verminderde tevens door opgelegde aanvoerreductie van verwerkers aan telers. Het werken met een korter teeltschema (van 6 naar 5 weken voor de versmarkt en naar 4 weken voor de machinale oogst) wordt steeds meer gemeengoed. Dit heeft de gemiddelde productie per vierkante meter wel positief beïnvloed. Door de productieuitbreiding in 2008 en de uitbreidingen die gepland staan voor 2009 zijn de verwachtingen voor de prijsvorming somber. De hoop is dat de door de sector gezamenlijk op te zetten reclamecampagne de consumptie in Europa zal doen stijgen. Wellicht hebben nieuwe marketingideeën met vooral gezondheid als invalshoek een positief effect.

Prijzen

De prijzen voor verse champignons waren tot en met oktober van dit jaar iets lager dan in 2007 (-1%). De verwachting is dat de laatste maanden van het jaar de prijzen verder zullen dalen, onder druk van de verwachte productietoename, waardoor de middenprijs vermoedelijk 2% zal afnemen. Voor de verse champignons begon het jaar positief met hogere prijzen dan in 2007, maar gaandeweg het jaar, met uitzondering van enkele maanden in het najaar, zakte de prijs onder het niveau van vorig jaar. De prijzen voor industriechampignons waren aan het begin van het jaar gunstig. In de loop van het jaar bleken de voorraden van de verwerkers toch weer op te lopen. Telers zonder leveringscontract waren

hiervan de dupe. De prijzen bij champignons voor de verwerkende industrie zijn in 2008 gelijk aan vorig jaar.

Export

De export van verse champignons is tot en met september met ongeveer een half procent gestegen ten opzichte van vorig jaar. In totaal werd bijna 53.000 ton champignons geëxporteerd. De koersverschillen op de belangrijkste exportmarkt, het Verenigd Koninkrijk, hielden de gemoederen het afgelopen jaar bezig. Door de lage koers van het Britse pond was het immers voor Engelse bedrijven relatief duur om champignons te importeren. Echter, de sterke koers van de Zloty belemmerde de export vanuit Polen. Hierdoor steeg de export van Nederland licht. Wel geven exporteurs aan dat zij voor de prijsvorming duidelijk last van het koersverschil hebben. Op de voor Nederland belangrijke exportmarkt Duitsland daalde de export 7,5%. Met name Polen is hier de grote concurrent. Deze daling kon worden opgevangen door groei op de Franse markt (ruim 9%). Verder nam de export naar Noorwegen en Denemarken sterk toe, terwijl de afzet naar Zweden met een kwart afnam.

Kosten

De meeste kosten voor telers van champignons laten in 2008 een stijging zien. Met name de prijzen van grondstoffen voor het bereiden van compost zijn hoger dan vorig jaar. Zo moest stro in sommige gevallen van ver weg worden aangevoerd, wat de prijs van het teeltmedium deed toenemen. Ook de kosten van meststoffen, zoals paarden- en pluimveemest, zijn sterk gestegen. Dit heeft in contracten geleid tot iets lagere afzetkosten van de meststof champost richting met name akkerbouwers. De prijzen liggen eind 2008 10 tot 11 euro/ton champost. Verder nemen de kosten voor energie, ondanks beperkende maatregelen, toe. De rentekosten zijn daarentegen lager dan vorig jaar. Voor wat betreft de verkrijgbaarheid van veen voorzien de composteerbedrijven de komende jaren geen probleem. Per saldo stegen de kosten met 3%.

Resultaat en inkomen

De gemiddelde opbrengsten van de champignonbedrijven nemen in 2008 verder toe (tabel 6.2). Deze stijging is veroorzaakt door de toename van de bedrijfs grootte. De lichte daling van de prijzen temperde de opbrengsten enigszins. De productie per m² is licht gedaald. Omdat de kosten sterker toenemen dan de opbrengsten, daalt de rentabiliteit voor het gemiddelde bedrijf met 5 procentpunten tot 95. Plukbedrijven zitten hier enkele procentpunten onder,

terwijl snijbedrijven net iets boven het gemiddelde uitkomen. Dit verschil komt met name door verschil in opbrengstprijzen. Het inkomen uit bedrijf nam gemiddeld met 36.000 euro af tot 59.000 euro. Het geraamde inkomen per onbetaalde aje bedraagt 28.000 euro.

Tabel 6.2	Resultaten en inkomens van champignonbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2006	2007	2008 (r)
Aantal bedrijven	258	224	207
Beteelde oppervlakte	1,77	2,30	2,40
Aantal onbetaalde aje	1,99	2,07	2,10
<i>Opbrengsten</i>	600	770	799
Betaalde kosten en afschrijvingen	537	673	738
Inkomen uit bedrijf	63	95	59
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	32	46	28
Opbrengst per 100 € kosten	94	100	95
Bron: Informatienet.			

6.1.2 Opengrondsgroentebedrijven

Structuur

Volgens de voorlopige cijfers van de CBS-Landbouwtelling daalt het aantal opengrondsgroentebedrijven in 2008 met 1,5% tot 1.040 bedrijven (tabel 6.3). Deze bedrijven produceren hoofdzakelijk voor de Nederlandse versmarkt en telen intensieve gewassen zoals aardbeien, asperges, diverse koolsoorten, prei, sla en witlof. Het areaal opengrondsgroenten is in 2008 licht gestegen met 1,8% tot 24.860 ha. Hiervan is 58% in handen van de gespecialiseerde opengrondsgroentebedrijven. Opmerkelijk is de forse uitbreiding bij broccoli, sla en vooral witlof. Bij sla en witlof heeft dit geleid tot een overaanbod en lagere prijzen.

Opbrengsten en kosten

Het teeltseizoen 2008 werd gekenmerkt door een koude en verlate start in het voorjaar, een regenachtige doch groeizame zomer en een relatief warm najaar. Over het algemeen waren er weinig problemen met ziekten en plagen en kon een hoge en kwalitatief goede productie worden behaald.

Bij *aardbeien* was sprake van een rustige en gelijkmatige groei en een redelijk tot goed prijsniveau. Door het koude voorjaar werden minder kilo's geplukt dan vorig jaar en door het warme en vochtige weer in juni waren er problemen met vruchtrot. De productie per hectare was gemiddeld 5% lager dan in 2007, maar dit werd ruimschoots gecompenseerd door de 10% hogere prijs.

Tabel 6.3		Ontwikkeling areaal (ha) en aantal opengrondsgroentebedrijven				
	2000	2005	2007	2008	Mutatie (%)	
Bedrijven met opengrondsgroenten	5.010	3.380	3.160	3.050	-3,5	
w.v. opengrondsgroentebedrijven	1.460	1.080	1.050	1.040	-1,5	
Idem, in % van totaal	29	32	33	34		
Areaal						
Opengrondsgroenten a)	20.050	19.230	24.420	24.860	+1,8	
w.v. aardbei	1.750	2.300	2.960	2.930	-1,3	
asperge	2.080	2.330	2.380	2.480	+3,9	
bloemkool	2.160	2.390	2.630	2.540	-3,5	
broccoli	850	1.310	1.590	1.730	+9,1	
prei	3.180	2.730	3.060	3.010	-1,6	
sla	1.090	1.300	1.920	2.080	+8,2	
sluitkool	2.540	2.470	2.860	3.060	+7,0	
spruitkool	4.830	3.100	3.350	3.240	-3,3	
witloftrek b)	3.090	2.130	1.680	2.110	+25,8	
Areaal groenten op gesp. bedrijven	9.580	10.610	14.490	14.390	-0,7	
Idem, in % van totaal	48	55	59	58		
a) Met ingang van 2006 worden alle akkerbouwmatige groenten tot de akkerbouw gerekend (zie tabel 4.1); b) De oppervlakte witlofwortelen geteeld in het vorige teeltseizoen, waarvan in het huidige seizoen witlof wordt getrokken. Bron: CBS-Landbouwtelling, gegevens 2007 zijn voorlopig.						

De productie van *asperge* kwam door het koude voorjaar twee tot drie weken later op gang dan normaal. Bovendien was deze aan de lage kant, doordat het gewas in 2007 te weinig reserves heeft kunnen opbouwen. De productie per hectare viel 3% lager uit dan vorig jaar. Daarentegen was de prijsvorming goed met gemiddeld 6% hogere prijzen dan voorgaand seizoen.

Het wisselvallige weer zorgde bij *bloemkool* voor een onregelmatige aanvoer met als gevolg een grillig prijsverloop. De vroege bloemkool leverde een prima

prijs op, maar bij de zomer- en herfstteelten viel de oogst van diverse plantingen samen en zakte de prijs geheel in door het overaanbod op de markt. Telers proberen ondanks het risico op kwaliteitsverlies het product vast te houden in de hoop dat de prijs weer zal stijgen, maar daar ziet het voorlopig niet naar uit. Toch is de gemiddelde prijs in 2008 naar verwachting 7% hoger dan in 2007. De stand van het gewas en de productkwaliteit waren over het algemeen goed. In vergelijking met vorig jaar is de productie per hectare weliswaar 4% lager, maar toen was er ook sprake van een superoogst.

Voor *broccoli* was 2008 een redelijk stabiel jaar. Het gewas groeide goed en ondanks een hoge ziektedruk waren er weinig problemen met ziekten en plagen. De productie per hectare was vergelijkbaar met vorig jaar. Ondanks de wederom forse uitbreiding van het areaal was de prijsvorming goed, met uitzondering van de slechte prijzen in juli en begin augustus.

De vroege plantingen van *ijsbergsla* maakten door het gunstige weer in april een inhaalslag in de groei, resulterend in grote bollen en goede prijzen. Door regenachtig weer was de prijs in de zomermaanden onder de maat, maar herstelde zich aan het eind van het seizoen weer enigszins. Over het gehele seizoen lag de prijs 8% lager dan in 2007. De productie per hectare was goed en slechts 2% lager dan vorig jaar.

De vroege *zomerprei* leverde door het slechte weer niet al te veel kilo's op en was ook van een mindere kwaliteit. De prijs was echter goed, zeker van de aller-vroegste prei. Verder in het seizoen kwam de prei prima op gewicht en leverden ziekten en plagen nauwelijks nog problemen op. De gemiddelde productie per hectare is in 2008 tot nog toe 5% lager dan in 2007. Door het grote areaal en gebruik van hybride rassen met een hoge opbrengst is er nu veel aanbod, terwijl de marktvraag naar prei achterblijft. Hierdoor is de gemiddelde prijs onverminderd laag en ligt op hetzelfde niveau als in 2007.

De voorraad *witlofwortelen* in 2008 was relatief groot door de goede oogst in het voorgaande jaar met als gevolg een forse uitbreiding van de witloftrek met ruim 25%. Ook dit jaar is sprake van een goede groei van de witlofwortels op het veld, waardoor opnieuw veel voorraad dreigt te ontstaan. De productie per hectare witloftrek is prima en 2% hoger dan in 2007. Ook de kwaliteit en houdbaarheid van de witlof is goed. Al met al is het dan ook niet verwonderlijk dat de prijs in 2008 een nieuw dieptepunt heeft bereikt en gemiddeld 26% lager ligt dan in 2007. Er is sprake van een structurele malaise in de prijsvorming.

Het seizoen van de wintergroenten is op het moment van deze raming net op gang gekomen. Een gedegen inschatting is daardoor nog niet mogelijk.

Bij *spruitkool* is de gewasstand goed door het groeizame en regenachtige weer in de zomer. Ziekten en plagen vormden geen probleem en de kwaliteit is prima. De productie per hectare is bovengemiddeld goed en tot nog toe minimaal vergelijkbaar met 2007. De prijsvorming aan het begin van het oogstseizoen was even veelbelovend, maar ging daarna flink onderuit. De prijs tot nu noteert 15% lager dan in vorig jaar.

Ook bij *sluitkool* (onder andere rode en witte kool) zorgt het groeizame weer voor een goede opbrengst van een prima kwaliteit. Bij witte kool blijft de productie per hectare tot nog toe nauwelijks achter bij vorig jaar. Door het grote aanbod van zware kool staat de prijs van de grotere maten onder druk. In tegenstelling tot vorig jaar komt de export, en met name die naar Rusland, nog niet op gang. De prijs tot november is ongeveer 4% lager dan in vorig jaar.

Het algemene beeld van 2008 is dat het een matig jaar is voor de opengrondsgroenten. De productie per hectare was slechts 2% lager dan in 2007. De prijsvorming was echter beduidend slechter dan vorig jaar, naar schatting dalen de prijzen met 6%. Alleen aardbeien, asperges en bloemkool onttrekken zich in positieve zin aan dit algemene beeld met beduidend hogere prijzen dan in 2007.

Het gemiddelde kostenniveau per bedrijf stijgt in 2008 naar verwachting met 4%. Vooral de kosten voor arbeid en meststoffen zijn fors gestegen. Bij kunstmest is dat mede het gevolg van de hogere energieprijzen.

Resultaat en inkomen

Het jaar 2007 was evenals 2006 een goed jaar voor de opengrondsgroentebedrijven. De verwachtingen voor 2008 zijn echter minder rooskleuring (tabel 6.4). De bedrijven worden getroffen door een forse opbrengstdaling door een slechte prijsvorming en een behoorlijke kostenstijging van arbeid en meststoffen. De rentabiliteit voor 2008 wordt daarom geraamd tussen de 83 en 87%. Het inkomen uit bedrijf neemt ook fors af, tot gemiddeld ongeveer 13.000 euro per onbetaalde aje. Het inkomen van buiten het bedrijf ligt op ongeveer 15.000 tot 20.000 euro per bedrijf. Bij dit inkomen kunnen bedrijven geen besparingen realiseren.

Tabel 6.4	Resultaten en inkomens van opengrondsgroentebedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (x 1.000 euro)		
	2006	2007	2008 (r)
Aantal bedrijven	900	850	850
Oppervlakte cultuurgrond	17,97	18,70	18,70
Aantal onbetaalde aje	1,77	1,66	1,66
<i>Opbrengsten</i>	388	384	354
Betaalde kosten en afschrijvingen	317	317	334
Inkomen uit bedrijf	72	67	21
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>41</i>	<i>41</i>	<i>13</i>
<i>Opbrengst per 100 € kosten</i>	<i>96</i>	<i>96</i>	<i>85</i>
Bron: Informatienet.			

6.1.3 Fruitbedrijven

Structuur

In 2008 waren er volgens de voorlopige uitkomsten van de CBS-Landbouwtelling in Nederland 1.740 fruitbedrijven (tabel 6.5). Dit betekent een daling van bijna 3% ten opzichte van 2007. De stijgende lijn van het areaal fruit van de afgelopen jaren heeft zich voortgezet met een groei van meer dan 2% tot ruim

Tabel 6.5	Ontwikkeling areaal (ha) en aantal fruitbedrijven				
	2000	2005	2007	2008	Mutatie (%)
Bedrijven met fruit	3.430	2.720	2.640	2.660	0,8
w.v. fruitbedrijven	2.210	1.810	1.790	1.740	-2,8
Idem, in % van totaal	64	67	68	65	
Areaal					
Fruit	20.610	18.570	18.980	19.390	2,2
w.v. appel	12.840	9.740	9.380	9.300	-0,9
peer	6.020	6.690	7.300	7.480	2,5
Areaal fruit op gespecialiseerde bedrijven	17.300	15.730	16.270	16.260	-0,1
Idem, in % van totaal	84	85	86	84	
Bron: CBS-Landbouwtelling, gegevens 2008 zijn voorlopig.					

19.000 ha. De groei wordt vooral veroorzaakt door een groter areaal peer. Het areaal appel is licht geslonken. Van het totale fruitareaal wordt 84% geteeld op de gespecialiseerde fruitbedrijven.

Opbrengsten en kosten

De perenproductie in de EU-25 is in 2008 veel lager dan de afgelopen jaren, maar de kwaliteit is overwegend goed. Ten opzichte van 2007 nam de productie in de EU met 14% af en in Nederlandse zelfs met 33%. Vorig jaar was er een recordproductie. De daling betreft zowel Conference als Doyenné du Comice. De geraamde perenoogst bedraagt 170.000 ton. Door de lage productie zijn de prijzen beduidend hoger dan vorig jaar. Aan het begin van het afzetseizoen is het prijsniveau van Conference zelfs het dubbele van 2007. De financiële opbrengsten per hectare peer zijn naar verwachting ongeveer gelijk aan vorig jaar. De daling van de productie wordt dus gecompenseerd door hogere prijzen.

De appeloogst in de EU wijkt minder sterk af van voorgaande jaren. In Nederland bedraagt de totale productie van appels in 2008 385.000 ton. Dit is een daling van 3% ten opzichte van vorig jaar. In de Oost-Europese lidstaten nam de productie wel toe, waardoor de productie van de EU-27 14% groter is dan vorig jaar. Voor de meest geteelde appels in Nederland, Elstar en Jonagored, wordt een lagere Europese productie verwacht dan in 2007. Het prijsniveau van Elstar en Jonagored kan daardoor enkele procenten hoger uitkomen dan vorig jaar.

Gunstig voor de prijsvorming van zowel appels als peren is de goede kwaliteit van het fruit. Bovendien waren aan het begin van het seizoen de voorraden vrijwel op. Aan het begin van het afzetseizoen ontvingen de telers voor goede kwaliteit Elstar rond de 60 cent per kg, dit is iets meer dan vorig jaar. Onzeker is nog hoe de export gaat verlopen. Door de kredietcrisis zijn internationale transacties moeilijker te verzekeren, waardoor de kosten van export toenemen.

De teeltkosten komen waarschijnlijk hoger uit dan in 2007. De prijzen van gewasbeschermingsmiddelen, meststoffen en arbeid zijn toegenomen. De lage inzet van arbeid vanwege de kleinere oogst kan dit niet compenseren.

Resultaat en inkomen

Het jaar 2007 kon de boeken in als een goed jaar. De verwachting voor 2008 is dat de opbrengsten per 100 euro kosten ongeveer op een gelijk niveau als in 2007 liggen (tabel 6.6). Hagelschade door de hagel in juni kan een goed resultaat voor de getroffen bedrijven in de weg staan. De bedrijven met overwegend peren zullen gemiddeld een beter jaar kennen dan de appelbedrijven. Voor 2008

wordt een rentabiliteit geraamd van 89% en zal het inkomen uit bedrijf ongeveer 50.000 euro bedragen. De inkomsten van buiten het bedrijf zijn gemiddeld ongeveer 10.000 euro per bedrijf. Voor het derde opeenvolgende jaar kunnen besparingen worden gerealiseerd.

Tabel 6.6	Resultaten en inkomens van fruitbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2006	2007	2008 (r)
Aantal bedrijven	1.370	1.500	1.500
Oppervlakte cultuurgrond	14,47	14,99	14,99
Aantal onbetaalde aje	1,35	1,36	1,36
<i>Opbrengsten</i>	265	280	290
Betaalde kosten en afschrijvingen	212	225	229
Inkomen uit bedrijf	50	49	52
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	37	36	38
Opbrengst per 100 € kosten	88	89	89
Bron: Informatienet.			

6.1.4 Bloembollenbedrijven

Structuur

Voorlopige cijfers van het CBS laten zien dat het aantal bedrijven met bloembollen met bijna 4% is afgenomen (tabel 6.7). Het aantal gespecialiseerde bloembollenbedrijven neemt veel minder sterk af met circa 1%. Het areaal is met bijna 3% toegenomen vooral door uitbreiding van de teelt van tulpen.

Opbrengsten en kosten

Het verkoopseizoen 2007/2008 is in mineur geëindigd, getuige de daling van de export met meer dan 3% over de eerste zes maanden van 2008. In het teeltseizoen 2008 hebben de nachtvorst eind april en langdurige droogte in het voorjaar in de noordelijke helft van Nederland hun sporen nagelaten. Vooral de oogst van tulpen viel tegen. Hierdoor zijn er tekorten ontstaan in de grote maten. Van andere voorjaarsbloeiende gewassen zoals narcis, hyacint en krokus was de oogst normaal. Vanwege de goede oogstomstandigheden zijn er minder kwaliteitsproblemen als gevolg van zuur (onder andere in tulpen) en snot (in hyacint). De prijsvorming van voorjaarsbloeiers liet over het algemeen te wensen over. De prijzen van tulpenbollen zijn in de loop van het seizoen aangetrokken na

Tabel 6.7		Ontwikkeling areaal (ha) en aantal bloembollenbedrijven				
	2000	2005	2007	2008	Mutatie (%)	
Bedrijven met bloembollen	2.710	2.180	2.050	1.970	-3,7	
w.v. bloembollenbedrijven	1.340	1.060	960	950	-1,1	
Idem, in % van totaal	49,4	48,6	46,8	48,2		
Areaal						
Bloembollen	22.540	22.990	23.660	24.330	2,8	
w.v. tulp	9.710	10.550	10.740	11.390	6,1	
lelie	5.070	4.320	5.010	4.970	-0,8	
Areaal bollen op gespecialiseerde bedrijven	17.330	17.230	17.090	17.950	5,0	
Idem, in % van totaal	76,9	74,9	72,2	73,8		

Bron: CBS-Landbouwtelling, gegevens 2008 zijn voorlopig.

de tegenvallende oogst. De prijzen waren redelijk na een iets beter broeiseizoen 2007/2008. De hogere prijzen zijn echter niet voldoende om de omzet op peil te houden. De prijsvorming van de hyacint is slecht met een terugval in de orde van grootte van 20%. Dit gewas kampt met een tegenvallende vraag mede door de kwaliteitsproblemen in het vorige seizoen. Ook bij de kleinere gewassen zijn de prijzen matig. De matige ontwikkelingen in de droogverkoop dragen daaraan bij. De tegenvallende oogst en de matige tot slechte prijsvorming leiden tot een forse omzetsdaling.

De oogst van zomerbloeiërs, zoals lelie en gladiol, is normaal te noemen. Het teeltseizoen is zonder grote incidenten verlopen. De oogst wordt onder normale omstandigheden in december afgerond. De prijzen zijn net als bij voorjaarsbloeiende bollen matig tot slecht. De prijzen van leliebollen zijn dramatisch laag. Na de matige prijzen in het vorige seizoen zijn de prijzen opnieuw met enkele tientallen procenten gedaald. Sommige bloembollentelers geven aan niet eerder zo'n slecht seizoen te hebben gehad en verwachten zelfs dat een deel van de oogst niet gerooid wordt. De malaise geldt voor alle gewasgroepen in de lieweteelt. De lage prijzen voor leliebloemen en de dure euro dragen bij aan de slechte stemming. Zowel de oogst van gladiolen als de prijsvorming lijkt redelijk, maar het rooiseizoen en de afzet is nog niet afgerond.

Over het geheel genomen zullen de opbrengsten per hectare in 2008 met ongeveer 9% dalen. De kosten laten weinig bijzonderheden zien en zullen per hectare vrijwel gelijk uitkomen. Door de matige tot slechte prijsvorming letten

bollentelers scherp op de kosten en bezuinigen waar mogelijk, onder andere op arbeid. De toegenomen prijzen van middelen, zoals kunstmest en energie (voornamelijk elektriciteit) en de stijging van de cao-lonen met 3% hebben wel een kostprijsverhogend effect.

Resultaat en inkomen

De slechte resultaten in vooral de teelt van lelie en hyacint leiden ertoe dat de bloembollenteelt in 2008 een matig tot slecht jaar doormaakt. Door de tegenvallende bedrijfsresultaten zullen de bollentelers in 2008 gemiddeld 15.000 euro aan inkomen uit het bedrijf halen (tabel 6.8). Het inkomen van buiten het bedrijf ligt op ongeveer 15.000 tot 20.000 euro per bedrijf. Veel bloembollenbedrijven zullen te maken hebben met ontsparingen.

Tabel 6.8	Resultaten en inkomens van bloembollenbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2006	2007	2008 (r)
Aantal bedrijven	910	830	870
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	19,59	28,81	30,31
Aantal onbetaalde aje	1,41	1,45	1,45
<i>Opbrengsten</i>	482	615	589
Betaalde kosten en afschrijvingen	418	553	579
Inkomen uit bedrijf	64	74	15
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	45	51	10
Opbrengst per 100 € kosten	95	95	88

Bron: Informatienet.

6.1.5 Boomkwekerijbedrijven

Structuur

Het aantal bedrijven met boomkwekerij is in 2008 met 2,4% afgenomen (tabel 6.9). De ontwikkeling van het aantal gespecialiseerde boomkwekerijbedrijven houdt daarmee ongeveer gelijke tred. Het areaal boomkwekerij is echter met 3,9% verder toegenomen. Gestegen zijn vooral de arealen van coniferen en laan- en parkbomen, productgroepen die in 2007 relatief goede opbrengsten hadden.

Tabel 6.9		Ontwikkeling areaal (ha) en aantal boomkwekerijbedrijven				
	2000	2005	2007	2008	Mutatie (%)	
Bedrijven met boomkwekerij	4.150	3.420	3.430	3.350	-2,4	
w.v. boomkwekerijbedrijven	2.430	2.210	2.250	2.190	-2,6	
Idem, in % van totaal	58,6	64,6	65,6	65,4		
Areaal						
Boomkwekerij	11.430	13.260	14.940	15.520	3,9	
w.v. op gespecialiseerde bedrijven	9.240	11.350	12.980	13.460	3,7	
Idem, in % van totaal	80,8	85,6	86,9	86,7		

Bron: CBS-Landbouwtelling, gegevens 2008 zijn voorlopig.

Opbrengsten en kosten

De boomkwekerij heeft in 2008 niet met buitensporige weersomstandigheden te maken gehad. Wel heeft de natte en koele zomer op diverse plaatsen tot uitval van planten geleid, maar grote problemen zijn hierdoor niet ontstaan.

Het afzetseizoen is in 2008 goed van start gegaan, hoewel de boomkwekerij de opgaande lijn in de afzet in 2007, met een stijging van de export met 11%, in de eerste helft van 2008 niet heeft kunnen vasthouden. De export nam in die periode toe met 1,6% ten opzichte van het eerste halfjaar in 2007.

Goed weer in februari leidde tot een vroege start van de handel. De afzet in het voorjaar is over het algemeen redelijk verlopen. De handel in het najaar is stroever gegaan. Dit geldt vooral de afzet van producten bestemd voor de consumentenmarkt. De afzet van visueel aantrekkelijke planten viel tegen, omdat het weer over het algemeen niet bevorderlijk was om planten te kopen en in de tuin aan de slag te gaan. Daarnaast hebben telers die produceren voor de Engelse markt te kampen met dalende verkopen, vanwege de economische malaise in dit land. Hoveniers doen echter goede zaken, wat goed is voor de vraag naar traditioneel geteelde producten. Telers van coniferen deden eveneens goede zaken, omdat de vraag vanuit Noord- en Oost-Europa goed was. Telers van laan- en parkbomen zagen de positieve lijn die in 2007 ingezet is in 2008 een passend vervolg krijgen. Zij profiteren van de toegenomen aandacht voor openbaar groen en van de aantrekkende vraag in Duitsland. Het beeld bij de afzet van bos- en haagplantsoen is wisselend. Enerzijds is het voorjaar wel goed verlopen, anderzijds is de afzet in het najaar laat op gang gekomen. Ook bij de teelt van rozen is het beeld wisselend. Vruchtboomtelers hebben opnieuw een

redelijk jaar, hoewel de vraag naar nieuwe rassen achterblijft, ondanks de goede fruitprijzen. Wellicht heeft dit te maken met het feit dat er inmiddels een vrij groot areaal nieuwe rassen staat, dat nu volop in productie is, maar nog geen vervangingsvraag met zich meebrengt.

De betaalde kosten in de boomkwekerij zijn wel gestegen. Materialen zoals potten en potgrond, gewasbeschermingsmiddelen en meststoffen zijn fors duurder geworden. Ook de arbeidskosten zijn gestegen. Met name schaarste aan middenkader zorgt voor loonkosten die sterker stijgen dan de cao-lonen (3% in 2008). Ondanks de verbeteringen in het productieproces wordt uitgegaan van een stijging van de betaalde kosten en afschrijvingen van 3%.

Resultaat en inkomen

Tabel 6.10	Resultaten en inkomens van boomkwekerijbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2006	2007 (v)	2008 (r)
Aantal bedrijven	1.800	2.040	2.000
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	9,09	7,61	8,14
Aantal onbetaalde aje	1,61	1,46	1,46
Opbrengsten	324	331	355
Betaalde kosten en afschrijvingen	257	267	295
Inkomen uit bedrijf	67	64	60
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	42	44	41
Opbrengst per 100 € kosten	94	96	95

Bron: Informatienet.

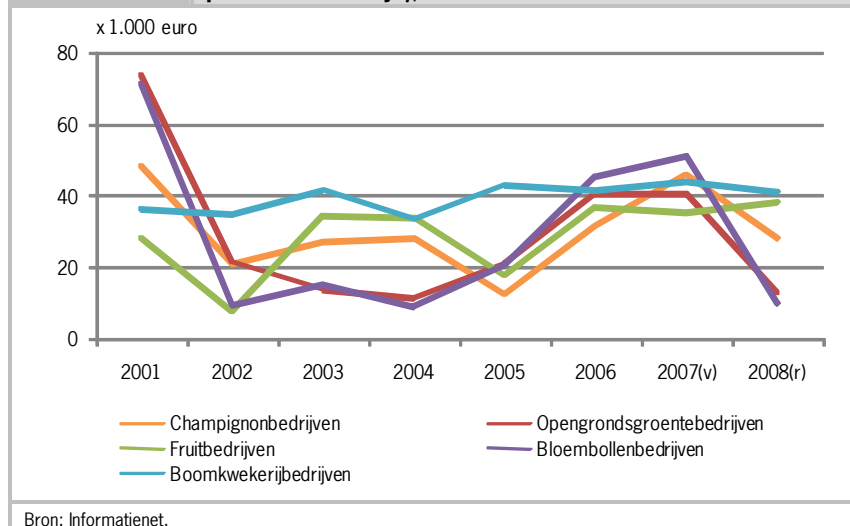
Naar verwachting zullen de opbrengsten op boomkwekerijbedrijven in 2008 vrijwel niet veranderen. De licht tegenvallende afzet op de consumentenmarkt wordt gecompenseerd door een toename van de afzet op de institutionele markt. Het inkomen uit bedrijf per onbetaalde arbeidsjaareenheid zal naar verwachting door de gestegen kosten wel iets dalen en uitkomen ongeveer 41.000 euro. Daar komt nog ongeveer 4.000 euro aan inkomen van buiten het bedrijf bij. Daarmee is 2008 opnieuw een redelijk jaar waarin geringe besparingen mogelijk zijn.

6.2 Analyse resultaten 2007

6.2.1 Inkomensverschillen bedrijven

De langetermijnontwikkeling van het inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje van champignon- en opengrondstuinbouwbedrijven is weergegeven in figuur 6.1. Opvallend is dat de inkomensontwikkelingen op de opengrondsgroentebedrijven en de bloembollenbedrijven vrijwel hetzelfde beeld laten zien. Voor de bloembollenteelt zijn belangrijke factoren de economische groei op de belangrijkste exportbestemmingen en de koers van de euro ten opzichte van de US dollar en het Britse pond. Voor de opengrondsgroentesector is de afzet in buitenland echter minder van invloed. Binnen de sector laat de boomkwekerij gemiddeld het meest stabiele inkomen uit bedrijf zien.

Figuur 6.1 Ontwikkeling inkomen uit bedrijf van champignon- en opengrondstuinbouwbedrijven naar bedrijfstype (x 1.000 euro per onbetaalde aje), 2001-2008

Bron: Informatienet.

Champignonbedrijven

De ontwikkeling van het inkomen per onbetaalde aje laat een wisselend beeld zien (figuur 6.1). Vanaf 2005 is echter een stijgende lijn waarneembaar. Dit wordt veroorzaakt door de flinke afname van het productieareaal en het aantal

bedrijven in de voorgaande jaren. Hierdoor bleef er een productieareal over waarvoor marktvraag was, wat resulteerde in hogere opbrengstprijzen. De verwachting is dat in 2008 het inkomen echter zal afnemen door de toename in teeltoppervlakte.

Het inkomen steeg in 2007 ten opzichte van 2006 met ruim 14.000 euro (tabel 6.2). Met name de prijzen van industriechampignons waren hoger door een lager internationaal aanbod. Belangrijke kostenposten voor champignonbedrijven waren de kosten van compost en arbeid. Samen vormden ze meer dan de helft van de totale kosten in 2007. Dit aandeel lag in 2006 nog hoger. De compost- en arbeidskosten van plukbedrijven en bedrijven die machinaal oogsten wijken sterk van elkaar af. Plukbedrijven hebben lagere grondstofkosten in verband met de langzamere teeltronden. Daarentegen zijn de arbeidskosten een stuk hoger. Wanneer naar de kosten wordt gekeken zonder de groei in bedrijfsomvang en de verschuiving van arealen tussen pluk- en snijbedrijven mee te nemen, stegen de arbeidskosten ten opzichte van 2006. De kosten van compost namen in 2007 met zo'n 9% toe. Ook de kosten van energie stegen sterk, maar deze hebben echter een relatief laag aandeel in de totale kosten, namelijk van ongeveer 6%. Het aantal arbeidskrachten per bedrijf bedroeg 7,7 aje en steeg ten opzichte van 2006 met 0,9 aje.

Opengrondsgroentebedrijven

Het inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje voor de opengrondsgroentebedrijven schommelde in de periode 2002-2008 tussen de 10.000 en 40.000 euro (figuur 6.1). Het jaar 2001 was een positieve uitschieter met een inkomen van ongeveer 70.000 euro per onbetaalde aje. De hoogte van het inkomen wordt hoofdzakelijk bepaald door het productieniveau en de prijsvorming in de afzonderlijke jaren.

In de periode 2004-2007 vormden arbeid en plantgoed de belangrijkste kostenposten met respectievelijk 41 en 13% van de totaal betaalde en berekende kosten. Energie speelt met 3% van de totale kosten een ondergeschikte rol. De variatie in kosten tussen de jaren is overigens zeer gering.

Het aantal arbeidskrachten per bedrijf bedroeg in dezelfde periode 4,6 aje, waarvan ongeveer 35% werd geleverd door eigen (gezins)arbeid en 65% door betaalde werknemers. De arbeidskosten per betaalde kracht lagen rond de 25.500 euro.

Fruitbedrijven

De inkomens in de fruitteelt vertonen een stijgende lijn sinds 2005. Het jaar 2002 was een extreem slecht jaar met een inkomen van rond de 10.000 euro per bedrijf. De reden was dat de vorst zorgde voor een lage productie die niet werd gecompenseerd door een beter prijsniveau. Tussen 2006 en 2007 daalde het gemiddeld inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje op fruitbedrijven slechts met 1.000 euro (tabel 6.7). De hogere opbrengsten gingen gepaard met hogere betaalde kosten en afschrijvingen. Dit wordt veroorzaakt doordat een hogere productie leidt tot hogere arbeidskosten voor het plukken.

De arbeidskosten (inclusief berekende arbeid) op de fruitbedrijven zijn gestaag opgelopen sinds 2005, van bijna 100.000 euro in 2005 tot 116.000 euro in 2007. Dit wordt enerzijds veroorzaakt door stijgende loonkosten en anderzijds doordat de fysieke productie per hectare de afgelopen jaren een stijgende lijn kende. De betaalde arbeidskosten (48.000 euro in 2007) zijn een belangrijke kostenpost voor de fruitteeler, gemiddeld ongeveer 20% van de betaalde kosten. Dit aandeel is vrij stabiel. In 2007 bedroeg het aantal arbeidsjaareenheden op het gemiddelde fruitteeltbedrijven 3,7. Het merendeel hiervan is betaalde arbeid die vooral tijdens de pluk op het bedrijf werkzaam is. Ten opzichte van 2006 stegen de energiekosten met ruim 20% tot 6.700 euro. In de totale kosten hebben de energiekosten een klein aandeel: 2%.

Bloembollenbedrijven

De bloembollenteelt maakt in 2008 een matig tot slecht jaar door en valt hiermee terug naar het niveau van 2004 (figuur 6.1). Het laatste echt goede jaar was 2001. Sindsdien heeft de bollenteelt matige resultaten behaald. Vergelijking van de jaren 2006 en 2007 laat voor de bloembollenbedrijven zowel een behoorlijke toename van de kosten als van de opbrengsten zien, welke deels is veroorzaakt door de bijstelling van de bovengrens van de steekproefpopulatie (bijlage 1). Per hectare is er echter wel een afname van zowel de kosten als de opbrengsten. De verhouding tussen de kosten en de opbrengsten is nagenoeg gelijk gebleven. Belangrijke kostenposten zijn arbeid (23%), loonwerk (11%), afschrijvingen (10%), pacht (7%), rente (7%), zaaizaad en pootgoed (6%), gewasbeschermingsmiddelen (5%) en energie (4%). Ten opzichte van 2006 valt op dat de kosten van gewasbeschermingsmiddelen meer dan evenredig gestegen zijn. Dat geldt voor betaalde arbeid, terwijl de arbeidsinzet minder dan evenredig is toegenomen. Dat wijst enerzijds op een toegenomen mechanisatie, maar anderzijds op hogere arbeidskosten per uur, wat verklaard kan worden door de

krapte op de arbeidsmarkt. Op het gemiddelde bedrijf met 18 ha bollenteelt was in 2007 de arbeidsomvang 5,7 arbeidsjaareenheid.

Boomkwekerijbedrijven

Opvallend is dat het gemiddelde inkomen in de boomkwekerij sinds 2001 nauwelijks is veranderd (zie figuur 6.1). Ontwikkelingen op afzetmarkten, die divers zijn, compenseren elkaar. Wanneer het goed gaat op de consumentenmarkt, zijn er tegenvallers op de institutionele markt of professionele markt en vice versa. Er is geen directe samenhang tussen deze markten. Daarnaast zijn er ieder jaar grote verschillen tussen bedrijven, waarbij de kwaliteit van het ondernemerschap van doorslaggevend belang is voor het niveau van het inkomen. Het gaat daarbij om keuzes voor het assortiment die past bij de keuze voor een afzetkanaal, het proactief benaderen van klanten en het onderhouden van de contacten daarmee, het snel kunnen leveren van grote partijen van een hoge kwaliteit enzovoorts. Het gemiddelde boomkwekerijbedrijf biedt voor ongeveer 4,1 arbeidsjaareenheid aan werk (cijfers 2006).

6.2.2 Balans van bedrijven

De waarde van het gemiddelde land- en tuinbouwbedrijf bedroeg begin 2008 ongeveer 1,6 miljoen euro. Zowel het balanstotaal als de samenstelling ervan verschilt sterk tussen de verschillende tuinbouwsectoren beschreven in dit hoofdstuk (figuur 6.2). Bij bloembollenbedrijven is het balanstotaal met gemiddeld 2,1 miljoen euro het hoogst. Door de gemiddeld grootste bedrijfsomvang van alle bedrijfstypen ligt er veel waarde vast in grond, gebouwen, machines en werktuigen en overige activa zoals aanwezige liquide middelen en uitstaande vorderingen.

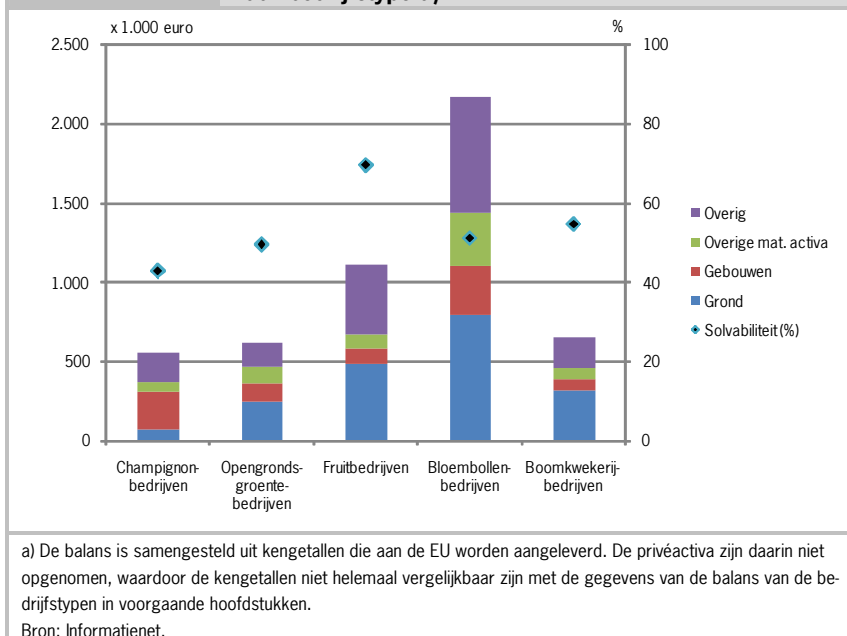
De balanswaarde van fruitteelt komt gemiddeld uit op 1,1 miljoen euro, enerzijds door de hoeveelheid grond, anderzijds door de waarde van de fruitbomen als overige activa.

Zowel boomkwekerijbedrijven als opengrondsgroentebedrijven hebben een balanstotaal van ruim 600.000 euro. Het aandeel grond ligt bij opengrondsgroenten lager doordat er bij het gebruik van de grond in verband met de vruchtwisseling meer gebruik wordt gemaakt van pacht. Champignonbedrijven hebben over het algemeen gezien slechts weinig grond en de waarde ligt dan ook vooral vast in gebouwen (teeltcellen).

Voor alle land- en tuinbouwbedrijven wordt gemiddeld ongeveer 70% van het balanstotaal gefinancierd met eigen vermogen. In de in dit hoofdstuk beschre-

ven tuinbouwsectoren ligt de gemiddelde solvabiliteit met 69% het hoogst in de fruitteelt. Op de champignonbedrijven ligt het percentage het laagst op gemiddeld 43%.

Figuur 6.2 Gemiddelde balanswaarde van champignonbedrijven en bedrijven in de opengrondstuinbouw, per 1 januari 2008, naar bedrijfstype a)

6.2.3 Investerings en financiering

Champignonteelt

Een indicatie voor het investeringsniveau is het totale financieringsvolume. De uitgezette gelden van de grootste financier, de Rabobank, laten vanaf 2004 een dalende lijn zien. De omvang van de sector is echter vanaf dat jaar ook sterk gedaald. Relatief gezien is het uitgezette financieringsvolume per bedrijf tussen 2005 en 2007 licht toegenomen, als gevolg van schaalvergroting. De investeringen zijn in 2007 en 2008 hoger dan voorgaande jaren door uitbreidingen en nieuwbouw. In 2009 wordt nog een verdere groei verwacht.

Opengrondsgroenteteelt

De relatief gunstige bedrijfsresultaten in 2006 en 2007 hebben het mede mogelijk gemaakt om meer vreemd vermogen aan te trekken. Dit heeft geleid tot een toename van de uitgezette financiële middelen van de Rabobank in de opengrondsgroentesector; in 2007 was sprake van een stijging met ruim 10% (Rabobank, 2008). De bedrijven hebben de leningen deels gebruikt voor (achterstallige) vervangingsinvesteringen, maar grotendeels ook om de liquiditeitspositie te verbeteren.

Fruitteelt

De investeringen in de fruitteelt hadden voornamelijk betrekking op grond en koelcellen. De uitgezette financiële middelen van de grootste kredietverstrekker, de Rabobank, laten al jaren een toename zien van circa 5%. Door de afname van het aantal fruitbedrijven neemt de financiering per bedrijf iets meer toe.

Bloembollenteelt

Na enkele matige jaren zijn de investeringen in 2007 toegenomen. Cijfers van de Rabobank wijzen op een toename van het financieringsvolume van 9% ten opzichte van 2006. Er is vooral geïnvesteerd in mechanisatie, om de krapte op de arbeidsmarkt te compenseren en de kostprijs te drukken. In mindere mate is geïnvesteerd in vernieuwing van het assortiment en uitbreiding van bedrijven.

Boomkwekerij

De investeringen in de boomkwekerij zijn ook in 2007 toegenomen. Volgens de Rabobank is het financieringsvolume met ruim 6% toegenomen ten opzichte van 2006. Het accent ligt daarbij voornamelijk op verbeteringen in efficiency zoals mechanisatie en automatisering gericht op schaalvergroting en kostprijsverlaging. Ook krijgen verbeteringen in arbeidsomstandigheden in innovaties aandacht. Vooral de laan- en parkboomtelers hebben de verbetering in het bedrijfsresultaat gebruikt om een inhaalslag in investeringen te maken.

7 Agrarische sector

Kernpunten

- Kleine groei agrarische productie.
- Goede opbrengstprijzen in de veehouderij.
- Kostprijzen stijgen sterker dan opbrengstprijzen.
- Kunstmest en veevoeders fors duurder.
- Resterend inkomen 40% lager.
- Groei afzet en werkgelegenheid in mkb stagneert.
- Ontwikkeling inkomen Nederlandse land- en tuinbouw blijft in 2008 achter bij EU.

7.1 Productiewaarde en kosten

In de akkerbouwsector neemt het volume van de productie in 2008 met ongeveer 6% toe (tabel 7.1). Dit komt vooral door hogere opbrengsten per hectare van graan en een toename van de productie van aardappelen. Ook de grotere productie van voedergewassen draagt bij aan de toename van de productie van de akkerbouw. De prijsvorming is echter erg matig. Gemiddeld dalen de prijzen van akkerbouwgewassen in 2008 met meer dan 20%. De graanprijzen dalen het sterkst, maar ook de aardappelprijzen zijn gedaald (op kalenderjaarbasis). De prijs voor uien halveert naar verwachting in 2008. De prijs is sterk afhankelijk van de vraag uit het buitenland, omdat bijna 90% van de uien bestemd is voor de export. De opbrengsten van suikerbieten zijn in 2008 iets hoger dan vorig jaar en het suikergehalte van de bieten is opnieuw goed. Door een veel lager areaal blijft de totale productie echter achter bij die van vorig jaar en de prijs van suikerbieten (bij 16% suiker) is naar verwachting ongeveer vier procent lager dan in 2007.

De waarde van de tuinbouwproductie daalt in 2008 per saldo licht bij met gemiddeld 2% gedaalde prijzen en een kleine groei van het volume. In de tuinbouw is alleen de fruitteelt een uitzondering met hogere prijzen in 2008. Hier geldt net als in de aardappelsector dat gerekend wordt met de afzet in een kalenderjaar, zodat zowel de oogst van 2006, 2007 en 2008 een rol spelen. Vooral de perenoogst is dit jaar een stuk kleiner dan vorig jaar (-35%). De totale productie van fruit ligt naar schatting 10% onder het niveau van 2007.

Tabel 7.1 Brutoproduktiewaarde agrarische sector						
Productgroep	Waarde in mln. euro			Index 2008 in % van 2007 (r)		
	2006	2007 (v)	2008 (r)	hoe- veelh.	prijs	waarde
Akkerbouwproducten, totaal	2.550	2.663	2.207	106,0	78,5	83,0
w.o. granen	196	267	218	129,0	63,5	82,0
aardappelen	1.305	1.285	976	104,5	72,5	76,0
suikerbieten	237	213	184	90,0	96,0	86,5
uien	131	175	97	110,5	50,0	55,5
voedergewas a)	420	502	483	104,0	92,5	96,0
Tuinbouw, totaal	8.609	9.009	8.948	101,0	98,0	99,0
w.o. verse groenten b)	2.019	1.964	1.909	102,0	95,0	97,0
vers fruit	500	532	561	90,0	117,0	105,5
bloemen	2.293	2.346	2.245	100,0	95,5	95,5
bloembollen	514	522	513	103,0	95,5	98,5
planten en boomkwekerij	2.200	2.420	2.476	103,0	99,5	102,5
Rundveehouderij, totaal c)	4.588	4.822	5.152	102,5	104,0	106,5
w.o. rundvee (exclusief kalveren)	621	643	690	100,5	107,0	107,5
melk	3.650	3.888	4.147	103,0	103,5	106,5
Intensieve veehouderij, totaal	4.099	4.184	4.570	103,0	106,0	109,0
w.o. kalveren	921	998	844	99,5	85,0	85,0
varkens	2.255	2.050	2.504	103,5	118,0	122,0
pluimvee	577	700	794	107,0	106,0	113,5
eieren	329	419	411	100,0	98,0	98,0
Overige landbouw	2.325	2.338	2.485	102,5	103,5	106,0
Totaal generaal	22.170	23.015	23.399	102,5	99,0	101,5
NB: Voor aardappelen, appelen en peren wordt niet met volume en prijzen van de productie gerekend, maar met de afzet gedurende het kalenderjaar. Dit heeft invloed op de totale volumemutaties bij de diverse groepen. a) Inclusief snijmais; b) Inclusief champignons; c) Inclusief schapen- en geitenhouderij enzovoort. Bron: 2006 en 2007, CBS; 2008, raming LEI.						

In de sierteeltsector is omvang van de productie iets grotere, maar de prijzen blijven achter bij die van 2007. De maanden juli en augustus, traditioneel van groot belang voor de sector, waren voor de snijbloemteelt ronduit slecht. Er was zowel vanuit binnen- als buitenland een zeer slechte vraag die leidde tot lage prijzen. In de boomkwekerij- en in de tuinplantensector zijn de prijzen gemiddeld nog wel op het niveau van 2007 gebleven. De hoeveelheid groenten stijgt in 2008. Ook dit jaar wordt de toename van de productie gerealiseerd door de opengrondstuinbouw. De productie van glasgroenten neemt opnieuw af. De prijzen van groenten staan in 2008 onder druk en komen gemiddeld ongeveer 5% onder het niveau van 2007 uit.

Uiteindelijk daalt de productiewaarde van de plantaardige sector met circa 4%. Het volume stijgt met ruim 2%, terwijl de prijzen ruim 6% onder het prijspeil van 2007 liggen.

In de veehouderijsector neemt de productiewaarde juist flink toe. Door een bijna 3% groter volume en 5% hogere prijzen stijgt de productiewaarde met bijna 8% tot ruim 9,7 mld. euro. De melkproductie neemt vooral door de verruiming van het melkquotum met 3% toe bij een iets hoger vetgehalte. De prijs voor melk stijgt met bijna 4%, vooral door de prijsontwikkeling in het eerste halfjaar. De verruiming van de quota leidt tot een geringer aanbod van vrouwelijke dieren. Uiteindelijk blijft de rundvleesproductie vrijwel op hetzelfde niveau. De prijs voor rundvee is in 2008 gemiddeld 7% hoger. Deze positieve prijsontwikkeling moet wel gezien worden tegen het licht van de hogere kosten van onder meer veevoer en energie.

In de intensieve veehouderij is in 2008 ook sprake van hogere prijzen, vooral in de varkenshouderij. Die komen echter van een laag niveau in 2007 af. De productie van varkensvlees in Nederland neemt in 2008 toe. In de Europese Unie wordt een lichte daling van de productie verwacht. Dit zou een positief effect op de prijs kunnen hebben, maar aan de andere kant zorgt de economische situatie vooral in de voormalige Oost-Europese landen voor mogelijke stagnatie in de vraag. De opbrengstprijis voor vleeskuikens neemt ook in 2008 nog toe in vergelijking met het in verhouding hoge niveau van 2007. De laatste maanden van het jaar duikt de prijs echter onder die van vorig jaar. De volumemutatie voor pluimvee geeft een vertekend beeld te zien omdat de ontwikkeling van de veestapel wordt meegewogen in de productiewaarde. Het aanbod van vleeskuikens zal naar verwachting 2% boven dat van 2007 uitkomen. De productie van eieren in Nederland zal ongeveer gelijk blijven. In de totale Europese Unie lijkt de productie een lichte daling te laten zien. De prijs van eieren zal naar verwachting iets lager worden.

Uiteindelijk leidt de ontwikkeling in de diverse sectoren tot een groei van de agrarische productie met ruim 2% bij iets lagere prijzen. De waarde van de totale productie neemt met 1,5% toe tot 23,4 miljard euro. Van deze productie-waarde moeten alle kosten betaald worden en ook moet de agrarische ondernemer hier zijn inkomen uit halen. De waarde van alle aangekochte goederen en diensten neemt in 2008 veel meer toe dan die van de productie. In 2008 is nog sprake van een lichte productiviteitsverbetering in de landbouw. Tegenover een volumegroei van ruim 2% staat een volumegroei van de productiemiddelen die ongeveer een procent kleiner is.

Tabel 7.2 Raming toegevoegde waarde agrarische sector						
Productgroep	Waarde in mln. euro			Index 2008 in % van 2007 (r)		
	2006	2007 (v)	2008 (r)	hoe- veelh.	prijs	waarde
Totale brutoproductie	22.170	23.015	23.399	102,5	99,0	101,5
Aangekochte goederen en diensten	13.130	14.188	15.371	101,5	107,0	108,5
w.o. zaaizaad en pootgoed	1.076	1.221	1.264	101,0	102,5	103,5
veevoeder	3.471	4.304	4.798	101,5	110,0	111,5
energie	2.136	2.105	2.262	100,0	107,5	107,5
kunstmest	323	340	566	101,0	165,0	166,5
goederen en diensten	4.722	4.761	4.975	102,0	102,5	104,5
Bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen	9.040	8.828	8.028	104,5	87,1	91,0
Af: afschrijvingen	2.776	2.805	2.862	101,0	101,0	102,0
Af: niet productgebonden heffingen	426	424	425			100,5
Bij: niet productgebonden subsidies	567	720	748			104,0
Netto toegevoegde waarde	6.405	6.318	5.490			87,0

Bron: 2006 en 2007, CBS; 2008, raming LEI.

Over de gehele linie nemen de prijzen aan de kostenkant toe. Gemiddeld is de stijging van de prijzen 7%. De prijsstijging voor energie blijft ondanks de hoge olieprijs gedurende een lange periode in het jaar nog enigszins beperkt. De gemiddelde prijs voor energie zal naar verwachting ruim 7% hoger zijn. De stijging van de gasprijs die de tuinders gemiddeld betalen blijft nog beperkt omdat een groot deel contractafspraken heeft tegen prijzen uit 2007. Wat de gevolgen van de hoge olieprijs in het midden van 2008 uiteindelijk op termijn zijn is nog moeilijk te overzien. Dat is mede afhankelijk van het moment waarop de ondernemers in de agrarische sector afspraken hebben gemaakt met de energieleveranciers over de te betalen prijs. De hoge olieprijs hebben wel invloed op de prijzen voor kunstmest. Voor sommige kunstmeststoffen moet het dubbele worden betaald in vergelijking met het voorgaande jaar. Gemiddeld ligt het prijsniveau 65% boven dat van 2007.

Ook de prijzen van veevoer stijgen gemiddeld meer dan de opbrengstprijzen in de veehouderij. De toename van de prijzen voor mengvoeders wordt nog enigszins beperkt door een daling van de prijzen voor kalvermelk. Omdat ook de prijzen voor ruwvoer en dan vooral snijmaïs op een lager niveau uitkomen dan vorig jaar, komt de prijsstijging voor veevoeders in zijn totaliteit uit op circa 10%. De prijsstijging voor de verschillende overige uitgaven ligt ongeveer op het niveau van de inflatie, die rond de 2% zal zijn. Voor de agrarische dienstverlening zal de prijsstijging iets hoger zijn.

7.2 Toegevoegde waarde en inkomen

Omdat de kosten met ruim 8% toenemen en de brutoproductiewaarde slechts met 1,5%, daalt de bruto toegevoegde waarde in 2008 met 9% tot 8,0 miljard euro. Het bedrag aan niet-productgebonden subsidies stijgt met 4%, terwijl het bedrag aan heffingen op vrijwel hetzelfde niveau blijft. Bij de subsidies zijn de bedrijfstoelagen circa 24 mln. euro hoger, vanwege de tweede tranche van de suikercompensatie. Het bedrag aan niet-productgebonden heffingen blijft vrijwel gelijk. Dit zijn de algemene heffingen die betaald worden aan onder andere de waterschappen, productschappen en andere (semi-)overheidsinstanties. Als al deze bedragen aan subsidies en heffingen worden verrekend blijft de netto toegevoegde waarde van de sector over. Deze is in 2008 vergeleken met 2007 met 13% afgenomen (tabel 7.2).

Uit deze toegevoegde waarde moeten nog de lonen van werknemers, rente voor geleend vermogen en de pacht worden betaald. In 2008 neemt het gemid-

delde uurloon in de land- en tuinbouw volgens de cao-afspraken met 3,5% toe. Rekening houdende met een stijging van werkgeverslasten is de uiteindelijke toename van het uurloon 4,2%. Op basis van diverse bronnen blijkt de totale hoeveelheid arbeid in de land- en tuinbouw in 2008 met bijna 1% te dalen. De daling vindt vooral plaats in de niet-betaalde arbeid (-2,3%); de hoeveelheid betaalde arbeid neemt, gemeten in arbeidsjaareenheden, met 1,4% toe. Hierdoor stijgt het totale bedrag aan betaald loon met ruim 5,5% tot ruim 2,5 miljard euro.

Van het totale rentebedrag dat door de land- en tuinbouw wordt betaald, is ongeveer 15% vanwege kortlopende rekeningen. Van de langlopende rekeningen wordt jaarlijks ongeveer een vijfde deel vervangen. Om dat de langlopende rente maar beperkt toeneemt tegenover de forse stijging vorig jaar blijft de groei van het rentepercentage ondanks de sterke stijging van de kortlopende rente voor 2008 beperkt tot 2%. Omdat het financieringsvolume in 2008 met 5% toeneemt, stijgt het totale bedrag dat de agrarische sector aan rente betaalt in 2008 met ruim 7% tot 1,5 miljard euro. De oppervlakte pacht daalt in 2008, maar heeft te maken met 10% hogere pachtprizen.

Tabel 7.3		Ontwikkeling netto toegevoegde waarde en resterend inkomen (in miljoenen euro)					
	2002	2003	2004	2005	2006	2007 (v)	2008 (r)
Netto toegevoegde waarde	5.490	5.964	5.344	5.393	6.405	6.318	5.490
Betaalde loonkosten	2.237	2.287	2.263	2.274	2.302	2.372	2.504
Betaalde rente en (netto)pacht	663	940	862	1.190	1.284	1.347	1.450
Resterend inkomen	2.590	2.738	2.220	1.928	2.820	2.600	1.536
Indexcijfers a)							
Netto toegevoegde waarde, reëel	87	92	82	81	94	92	78
Idem, per arbeidskracht	87	94	87	82	103	101	87
Totaal resterend inkomen, reëel	75	78	63	54	77	70	40
Idem, per bedrijf	78	85	69	61	89	84	50
a) 2001=100. Bron: 2001-2007, CBS; 2008, schatting LEI.							

De beschreven ontwikkelingen wat betreft productiewaarde, netto toegevoegde waarde, lonen, rente en pacht zorgen dat het resterend inkomen in 2008 fors keldert, met niet minder dan 40%. In reële termen is de daling nog iets sterker. Rekening houdend met de afname van het aantal bedrijven en het aantal arbeidskrachten in de agrarische sector blijft de daling van de reële inkomens per bedrijf echter toch 40% onder het niveau van 2007.

Vergeleken met voorgaande jaren is het inkomensresultaat van de land- en tuinbouw uiterst mager. De koopkracht van de ondernemers is ten opzichte van het beginjaar van de reeks gehalveerd (tabel 7.3).

7.3 Agrarische sector versus het midden- en kleinbedrijf (mkb)

In deze paragraaf wordt net als in voorgaande jaren een beknopte vergelijking gemaakt met het midden- en kleinbedrijf (mkb). Vergeleken wordt de ontwikkeling van het gemiddelde inkomen van een zelfstandige in het mkb en het inkomen per ondernemer in de land- en tuinbouw. Verder in deze paragraaf zal op basis van gegevens uit het Informatienet en die van het EIM getracht worden inzicht te geven in de verschillende niveaus van de inkomens in de beide sectoren. De ontwikkeling van de inkomens in het mkb blijkt minder gevoelig, omdat de prijsontwikkelingen minder last hebben van invloeden van buitenaf. De totale sector is bijvoorbeeld minder afhankelijk van de export dan de land- en tuinbouw. Het is vooral de loonsom die de ontwikkeling aan de kostenkant en daarmee het inkomen beïnvloedt.

In het mkb neemt de afzetgroei in 2008 geleidelijk af en zal aan het eind van 2008 stabiliseren (EIM, 2008b). De afname van het groeitempo is het gevolg van de sterk gestegen prijzen voor energie en grondstoffen, de internationale kredietcrisis en de daaruit voortvloeiende ongunstige internationale economische ontwikkeling. Voor 2008 wordt een afzetgroei verwacht van 2,5% (2007: 4%) en voor 2009 zal de gemiddelde toename naar verwachting 1,25% zijn. Door de kredietcrisis is het consumentenvertrouwen sterk afgenomen en zijn de consumenten veel voorzichtiger geworden met hun bestedingen. Dit is vooral merkbaar voor de detailhandel en de horeca. Het volume van de afzet in de detailhandel zal vrijwel gelijk zijn aan dat van 2007. In de horeca neemt de afzet af en dit zal zich in 2009 nog versterkt voortzetten. De krimpende internationale vraag heeft wel gevolgen voor een aantal sectoren die voor een belangrijk deel op de export gericht zijn. In de transportsector nemen de groeicijfers sterk af en hetzelfde geldt in iets mindere mate voor de groothandel. Net als in de voor-

gaande jaren maakt de bouw in 2008 nog wel een goed jaar mee met een groei van ruim 6%. Voor 2009 wordt echter met aanzienlijk lagere groeicijfers rekening gehouden.

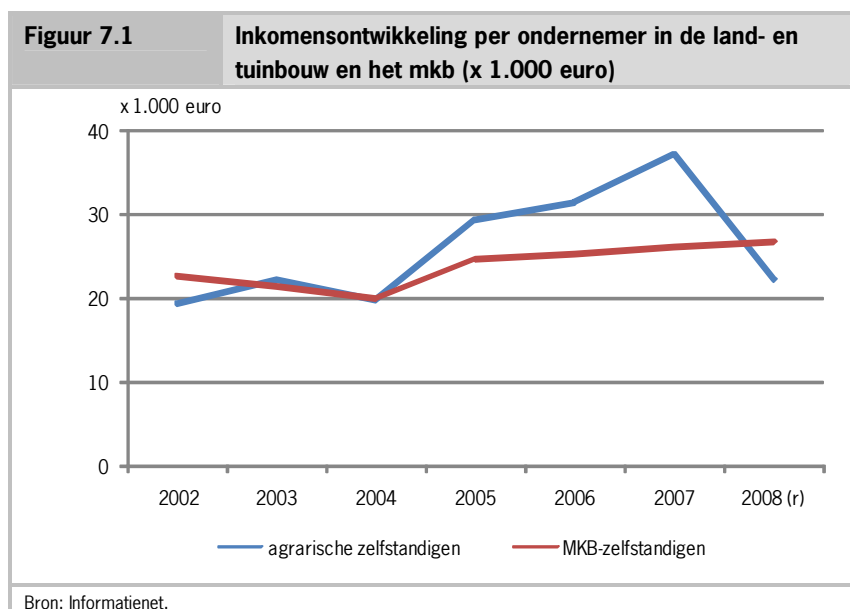
Ondanks de hogere energiekosten en de gestegen loonkosten in het midden- en kleinbedrijf wordt door een goede kostenbeheersing voor 2008 en 2009 een bescheiden winstgroei verwacht (respectievelijk 3,25 en 3,0%). Een stijging van de arbeidsproductiviteit draagt hier ook sterk aan bij. Het gemiddelde winstniveau in de detailhandel is zeer ongunstig. Door de sterke onderlinge concurrentie, met de supermarkten als voorbeeld, zijn de winsten sterk gedaald. Andere methoden van winkelen zoals via internet hebben een prijsdrukkend effect. Het is daardoor moeilijk om het winstniveau omhoog te krijgen door bijvoorbeeld prijsverhogingen. De detailhandel zal na het al slechte jaar 2007 ook in 2008 en 2009 de winst verder zien dalen. Ook de winsten in de industrie, de groothandel, de horeca en de transport en communicatie dalen in 2008. Met uitzondering van de detailhandel zullen deze winsten zich in 2009 enigszins herstellen. In de autosector is de winstgroei in 2008 nog minimaal, terwijl die in 2009 nog verder zal afnemen.

Het aantal ondernemingen in het mkb neemt nog steeds toe. Wel is er sprake van enige afvlakking. In 2007 nam het aantal bedrijven nog toe met 3,75%. Voor 2008 wordt gerekend op een toename met 3%. Sectorspecifieke ontwikkelingen beïnvloeden de ontwikkeling van het aantal ondernemingen.

De sterke groei van de economie zorgde in 2007 voor een flinke toename van de werkgelegenheid. Deze toename is twee jaar hoog geweest, waarbij vooral de vraag naar gekwalificeerd personeel hoog was. In 2008 hadden veel bedrijven moeite om aan dit personeel te komen. De terugval in de productiegroei en de stijging van de reële lonen zorgden voor een kleinere vraag naar arbeidskrachten, zodat de groei van de werkgelegenheid dit jaar beperkt blijft tot 1,5%. In de bouw neemt in 2008 de werkgelegenheid het sterkst toe (5%). In de industrie loopt de werkgelegenheid terug door een teruglopende afzet, verbetering van de arbeidsproductiviteit en verdere technologische ontwikkelingen. In 2009 zal de werkgelegenheid niet verder groeien. Uitzondering hierop is de bouw en de zorgsector waar nog op een afvallende groei gerekend wordt.

In figuur 7.1 zijn de inkomens van zelfstandigen in het mkb en de agrarische sector vergeleken, waarbij alleen ondernemers zijn meegenomen die een persoonlijke onderneming hebben en minimaal 1.225 uur in het bedrijf werken. De inkomens in de agrarische sector waren in 2005-2007 hoger dan die in het mkb. Wel moet worden opgemerkt, dat de inkomsten van buiten het bedrijf in het mkb hoger liggen. Hier zijn veel hybride ondernemers, wat inhoudt dat zij

ook een (parttime) dienstbetrekking hebben die in de regel meer inkomsten genereert dan de extra inkomens in de agrarische sector. Nu in 2008 de kosten in de land- en tuinbouw sterker toenemen dan de opbrengsten komt het gemiddelde inkomen onder dat van de inkomens in het mkb. Dat onderschrijft de al eerder gemelde stelling dat de inkomens in het mkb stabiel zijn en minder gevoelig voor prijsschommelingen.

7.4 Landbouw in de EU

Op basis van de eerste ramingen van Eurostat wordt in deze paragraaf zicht gegeven op de ontwikkeling van het agrarisch inkomen in de EU-lidstaten in 2008. Eurostat gaat hierbij uit van de reële netto toegevoegde waarde per arbeidskracht, waarbij het arbeidsvolume betrekking heeft op alle arbeid, zowel gezinsarbeid als betaald personeel.

In de Europese Unie neemt de reële netto toegevoegde waarde per arbeidskracht in 2008 naar verwachting met ruim 4% af (figuur 8.2). De uitkomsten in de verschillende lidstaten lopen zeer sterk uiteen. In een aantal Oost-Europese

landen neemt deze indicator met bijna een kwart toe, terwijl in het slechtst scorende land (België) dezelfde indicator met een kwart afneemt.

De positieve ontwikkeling in Bulgarije, Roemenie en Hongarije wordt mogelijk mede veroorzaakt doordat deze landen buiten de Eurozone vallen. Door de ontwikkeling van de euro ten opzichte van de munten van deze landen ontvangen zij een hoger bedrag aan subsidies, waaronder bedrijfstoelagen. Hetzelfde geldt voor het Verenigd Koninkrijk (VK). Het zwakke pond zorgt voor een (in ponden gerekend) hoger bedrag aan subsidies. Polen, dat momenteel een sterke munt heeft, ontvangt hierdoor echter minder subsidies.

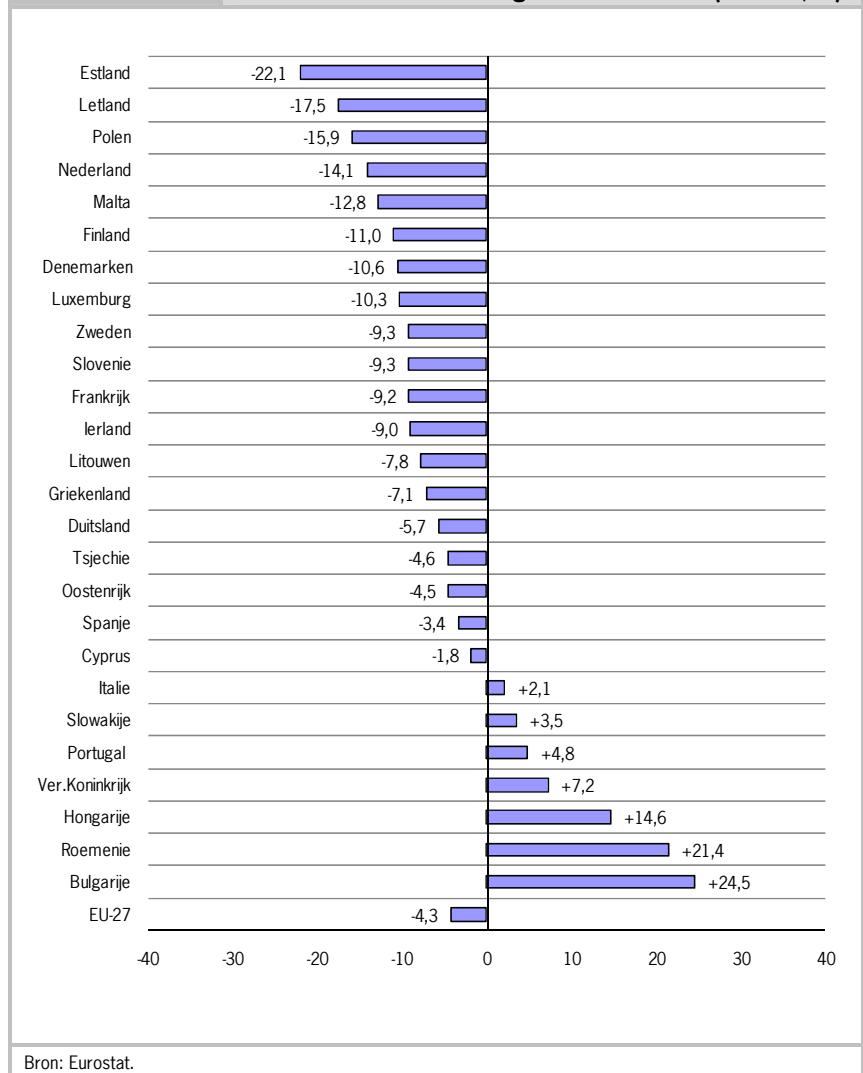
De daling van de toegevoegde waarde van de landbouw in de meeste lidstaten wordt vooral veroorzaakt door de stijging van de productiekosten in de landbouw. De reële ontwikkeling van de kosten laat een toename zien van bijna 11% binnen de EU-27. Net als in Nederland zijn de kosten van vooral kunstmest (53%), veevoer (11%) en energie (14%) aanzienlijk gestegen. De kostenstijging in Nederland is overigens lager dan in een aantal andere belangrijke EU-landen. Tegenover een toename in Nederland van ruim 6% is die in Duitsland 12%, in Spanje 13% en in het Verenigd Koninkrijk zelfs ruim 20%.

Terwijl de waarde van de productie in Nederland dit jaar weinig is gestegen (tabel 7.1), is de stijging hiervan in de meeste lidstaten groter. In reële termen neemt de productiewaarde in de EU-27 met ruim 4% toe. In Duitsland stijgt de productiewaarde met ruim 6% iets sterker dan gemiddeld. De 25% hogere opbrengsten van granen compenseren hier voor een flink deel de lage prijzen, maar ook de waarde van de dierlijke productie neemt in Duitsland met 7% meer dan gemiddeld toe. Opvallend is de situatie in het VK, waar de waarde van de productie met bijna 15% groeit. De toename is vooral het gevolg van de stijging van de prijzen, welke samenhangt met de devaluatie van het Britse pond. Het volume van de productie groeit in het VK met "slechts" 2%. Dat ligt ruim een procentpunt onder de groei van het volume in de Europese Unie. Deze toename wordt voor een belangrijk deel gerealiseerd door een aantal Oost-Europese landen. Het volume van de agrarische productie neemt in deze landen sterker toe dan in de andere lidstaten. Uitzondering hierop vormen de drie Baltische staten. In Litouwen en Letland bleef de productie op hetzelfde niveau. In Estland daalde deze met bijna 10% als gevolg van een dalende plantaardige productie.

Ook van invloed op de ontwikkeling van de gekozen indicator, de reële netto toegevoegde waarde per arbeidskracht, is de hoogte van de inflatie. Deze is in Nederland met 2% een van de laagste binnen de Europese Unie. Het hoogst is de inflatie in de landen, die als laatste zijn toegetreden tot de Europese Unie. In

Letland (+15%), Roemenie (+14,5%), Litouwen (11,5%) en Bulgarije (+10%) is de inflatie zelfs meer dan tien procent.

Figuur 7.2 **Ontwikkeling van de reële netto toegevoegde waarde per arbeidskracht in 2008 vergeleken met 2007 (mutatie, %)**

Het aantal arbeidskrachten, dat een inkomen uit de netto toegevoegde waarde van de agrarische sector moet verdienen nam in de EU-27 met ruim 2% af. In Nederland was de daling met 0,8% kleiner. Vooral in de nieuwe lidstaten is de daling groot, bijvoorbeeld in Litouwen met ruim 17% en in Roemenië met bijna elf procent. Opvallend is wel dat in Polen de werkgelegenheid in de landbouw in 2008 toenam met 2%.

In Nederland daalt de netto toegevoegde waarde per arbeidskracht met ruim 14%, dus met ruim 10%-punt meer dan gemiddeld in de EU-27. De sterke daling van de bedrijfsresultaten in de Nederlandse glastuinbouw (zie hoofdstuk 5) is hiervoor een belangrijke reden. Daar staat tegenover dat de sterke daling van de graanprijzen in een aantal andere Europese landen meer invloed heeft op het resultaat van de gehele agrarische sector dan in Nederland. De netto toegevoegde waarde per arbeidskracht in Nederland in 2008 komt volgens de berekeningen van Eurostat uit op ruim 28 duizend euro. Hiermee staat Nederland na het VK en Denemarken op een derde plaats in de EU. Van de netto toegevoegde waarde moet behalve het loon ook nog rente en pacht betaald worden. Na aftrek van deze posten ontstaat het resterend inkomen. Bij vergelijking van het resterend inkomen per arbeidskracht zakt Nederland echter af, met ruim 8000 euro per arbeidskracht, naar een dertiende plek op de EU-ranglijst. Denemarken zakt zelfs naar de laatste plaats met een negatief resterend inkomen. Hieruit blijkt dat de Nederlandse en Deense landbouw behalve arbeidsintensief (met veel betaalde krachten) ook erg kapitaalintensief zijn. Het betaalde loon in Nederland bedraagt ongeveer tweederde van de som die in grote landen als Duitsland en Spanje wordt betaald. Voor de rente geldt dat het betaalde bedrag bijna net zo groot is als in Spanje en Frankrijk en zelfs groter dan in Duitsland en Italië. In beide laatste landen is de bruto productiewaarde twee maal zo groot als die in Nederland.

Literatuur en websites

Berkhout, P. en C. van Bruchem (red.), *Landbouw-Economisch Bericht 2008*. Rapport 2008-029. LEI, Den Haag, 2008.

Cosun magazine (diverse nummers)

Daatselaar et. al., *Verkenning van grootschalige grondgebonden landbouwbedrijven in 2016, rapport 2.07.03*. LEI Den Haag, maart 2007.

EIM, *Kleinschalig ondernemen 2008*, Zoetermeer, 2008.

EIM, *Prognoses kerngegevens mkb*, Zoetermeer, september 2008.

Everdingen, W.H. van en C.J.A.M. de Bont, 'Aanpassing normen voor bedrijfs-grootte en typologie bedrijven'. In: *Agri-Monitor* (2007).

Eurostat, *Statistics in focus*. Diverse edities. Eurostat, Luxemburg, 2008.

Hemme et al. (2008), IFCN Dairy Report 2008, International Farm Comparison Network, Dairy Research Center, Kiel, Germany.

LNV, *Houtskoolschets Europees Landbouwbeleid 2020*, 2008.

Luijt, J. *Samenhang tussen bedrijfsresultaat en grondprijs*, onderzoekverslag 119, LEI, Den Haag, januari 1994.

Poppe, K.J. (red.), *Het Bedrijven-Informatienet A tot Z*. Rapport 1.03.06. LEI, Den Haag, 2003.

Productschap Tuinbouw. *Uitvoer van verse Nederlandse groenten en fruit in januari t/m september 2008*. Persbericht, 6 november 2008.

Rabobank, *Posities agrarische sector 2001-2007*. Utrecht, 2008.

Velden, van der N. en P. Smit. *Tussenrapportage Energiemonitor Glastuinbouw 2008*. LEI Wageningen UR, 26 mei 2008.

Velden, van der Nico. *Effecten stijgende energieprijzen voor de Nederlandse glastuinbouw*. Rapport VR2008-018. LEI Wageningen UR, juli 2008.

Vrolijk, H.C.J., H.B. van der Veen en J.P.M. van Dijk, *Sample of Dutch FADN 2005; Design principles and quality of the sample of agricultural and horticultural holdings*. Rapport 1.08.01. LEI, Den Haag, 2008

Zijlstra J. et. al., *Cruciale beslissingen in de Nieuwe Realiteit*, rapport 1216, ASG Lelystad, mei 2008, deelrapport 3

www.aardappelinfo.nl

www.avebe.nl

www.cbs.nl

www.floraholland.com

www.hbag.nl

www.irs.nl

www.lei.wur.nl

www.nao.nl

www.tuinbouw.nl

www.vbn.nl

Aanvullend kan naast de in deze publicatie opgenomen informatie over bedrijfsuitkomsten, informatie worden verschaft door de per hoofdstuk genoemde auteurs.

Regelmatig verschijnt er actuele informatie van het LEI over bedrijfsontwikkelingen en prijzen in land- en in tuinbouw in *Agri-Monitor* en op de website van het LEI (www.lei.wur.nl).

De cijfers die in deze publicatie zijn opgenomen, zijn terug te vinden in BINternet op de website van het LEI: www.lei.wur.nl/NL/statistieken/BINternet/

Bijlage 1

Het Bedrijven-Informatienet van het LEI

Bedrijfstypering en waarnemingsveld

Het waarnemingsveld van het Informatienet, de steekproefpopulatie, is de laatste jaren aangepast aan de structuurontwikkelingen in de landbouw. De ondergrens ligt sinds 2001 op 16 ege (Europese grootte-eenheden; dit is gelijk aan circa 14 nge). De bovengrens lag voor alle bedrijfstypen tot en met 2005 op 1.200 ege (ongeveer 1.050 nge, Vrolijk et al., 2007). In 2006 is die bovengrens voor glasgroentebedrijven verhoogd naar 2.000 ege. In 2007 is dat gaan gelden voor alle bedrijfstypen. Op deze wijze worden in 2008 de resultaten van in totaal 57.400 land- en tuinbouwbedrijven gerepresenteerd.

In het rapport zijn gegevens gebruikt uit de CBS-Landbouwtelling, waarbij de gegevens van 2008 voorlopig zijn. In die telling is een ondergrens van 3 nge gehanteerd en er is geen bovengrens. De CBS-Landbouwtelling omvat dan ook meer bedrijven, in 2008 namelijk totaal omstreeks 75.000, dan er worden gerepresenteerd door het Informatienet. Vooral in de akkerbouw komen relatief veel bedrijven voor tussen de genoemde ondergrenzen van 3 en circa 14 nge.

De bedrijven zijn ingedeeld in groepen naar bedrijfstype op basis van de NEG-typering en daarvan afgeleide subgroepen. De NEG-typering is afgeleid van de typering die in de EU in gebruik is en is gebaseerd op het aandeel van de Nederlandse grootte-eenheden (nge) per sector. In de meeste gevallen is een grens van tweederde in gebruik: komt bijvoorbeeld meer dan tweederde van de nge uit de sector akkerbouw, dan is sprake van een akkerbouwbedrijf.

De nge per hectare gewas en per dier, die voor de bedrijfstypering en voor de bepaling van de bedrijfsomvang worden gehanteerd, worden door het LEI vastgesteld en zijn terug te vinden op www.lei.wur.nl.

Berekenen van resultaten van groepen bedrijven

De samenstelling van het Informatienet wordt behalve door het streven naar representativiteit van de Nederlandse land- en tuinbouw, ook bepaald door de doelstelling zo betrouwbaar mogelijke gemiddelde uitkomsten te verkrijgen van groepen bedrijven, die zijn gevormd op basis van bedrijfsomvang en -type. Daarom wordt gewerkt met een gestratificeerde steekproef.

De resultaten naar bedrijfstype worden berekend door de resultaten van de achterliggende bedrijven te middelen, rekening houdend met een verschil in wegingsfactor per bedrijf. Die wegingsfactor per bedrijf is gebaseerd op de trekingskans van het bedrijf.

Verwerking van resultaten

De gegevensverzameling op de bedrijven die opgenomen zijn in het Informatienet, vindt plaats in een dynamisch systeem. Elk bedrijf wordt daarin afzonderlijk vrijgegeven voor gebruik in onderzoek zodra het jaar is afgesloten en alle gegevens correct en volledig zijn verwerkt. Nadat het bedrijf is vrijgegeven kan echter nog nieuwe informatie beschikbaar komen, bijvoorbeeld facturen die later binnenkomen of schadevergoedingen die pas achteraf zijn toegekend. Die nieuwe informatie wordt alsnog verwerkt in het resultaat van het betreffende jaar. Dat betekent dus dat ook na het afronden van een boekjaar en publicatie van gegevens nog wijzigingen op kunnen treden in de resultaten van groepen bedrijven, ook in de 'definitieve jaren'. In BINternet op de LEI-internetsite zijn altijd de meest actuele gegevens opgenomen.

Verschillen in beschikbaarheid van gegevens

Bij een deel van de bedrijven (30%) gaat de gegevensverzameling van het LEI niet verder dan de kengetallen die aan de EU moeten worden geleverd. Dit zijn met name de resultatenrekening, de balans, en de bedrijfsopzet. Die gegevens worden geleverd door accountantskantoren. Echter voor de meeste bedrijven (70%) vindt een zeer uitgebreide gegevensverzameling plaats door medewerkers van het LEI. De definities van de kengetallen van de twee genoemde varianten van gegevensverzameling kunnen enigszins van elkaar afwijken. De resultaten van de bedrijven in de hoofdstukken 2 tot en met 5 zijn gebaseerd op alleen de bedrijven met de uitgebreide vastlegging. In die van hoofdstuk 6 zijn daarnaast ook de bedrijven met een beperkte vastlegging meegenomen.

Bedrijf en privé

In de presentatie van gegevens wordt onderscheid gemaakt in bedrijfs- en privégegevens. De opbrengsten en kosten hebben in principe alleen betrekking op bedrijfsgegevens. Privéontvangsten en -uitgaven, zoals inkomsten uit arbeid buitenshuis en kinderbijslag, worden verwerkt in de inkomsten buiten bedrijf en de privébestedingen. In geval van elektriciteit- en watergebruik worden de kosten indien nodig verdeeld over bedrijf en privé.

Niet alle bedrijven zijn bereid om hun privégegevens beschikbaar te stellen. Daarom zijn de kengetallen waar die gegevens voor nodig zijn, gebaseerd op slechts een deel van de totale groep. In de berekening van het totaalinkomen van groepen bedrijven wordt het inkomen uit bedrijf van de totale groep vermeerderd met de inkomsten van buiten bedrijf van de groep bedrijven waarvan dat gegeven betrouwbaar beschikbaar is. Diezelfde methode wordt toegepast bij het vaststellen van de besparingen.

Btw

De opbrengsten en kosten zijn voor alle groepen op basis van de werkelijke btw-situatie van de achterliggende bedrijven weergegeven. Het is dus veelal een mix van inclusief en exclusief btw en landbouwforfait. In afwijkende gevallen, zoals bij prijzen, die meestal inclusief btw worden gepresenteerd, wordt dat nadrukkelijk vermeld.

Bijlage 2

Toelichting op indicatoren

Deze bijlage geeft een kort overzicht van de in dit rapport gehanteerde indicatoren en kengetallen. Hierbij gaat het (1) om de indicatoren voor het weergeven van de resultaten van de bedrijven, per bedrijfstype en (2) om de indicatoren aangaande de resultaten van de gehele land- en tuinbouw, de sectorrekening.

De indicatoren voor de resultaten per bedrijf zijn vanaf 2001 aangepast bij de introductie van de gewijzigde methoden en begrippen in het Bedrijven-Informatienet van het LEI (het Informatienet). Een uitgebreide toelichting is opgenomen in Poppe, 2003.

(1) Indicatoren per bedrijf

Bedrijfsomvang (nge)

De Nederlandse grootte-eenheid (nge) is een maatstaf voor de economische omvang van agrarische bedrijven. De nge is gebaseerd op de bruto-standaardsaldi (bss) per diersoort en per hectare gewas. Het bss wordt berekend door de opbrengsten te verminderen met bepaalde kosten. De bss en nge worden regelmatig herzien. In de jaren 2007 en 2008 gelden de normen van prijsniveau 2004. Een nge komt daarin overeen met 1.420 euro aan bss. Meer informatie over de nge is opgenomen op de LEI-internetsite.

Onbetaalde arbeidsjaareenheden (aje)

Een belangrijk deel van de arbeid op agrarische bedrijven wordt geleverd door de ondernemers en gezinleden. Veelal ontvangen zij geen salaris. De hoeveelheid arbeid van de onbetaalde krachten wordt uitgedrukt in arbeidsjaareenheden. Een arbeidskracht die 2.000 uur of meer werkt, wordt gezien als 1 aje. De arbeidskrachten die minder dan 2.000 uur werken, krijgen naar rato minder aje. De onbetaalde aje wordt gebruikt als deelfactor voor het inkomen uit bedrijf.

Opbrengsten

De opbrengsten betreffen voornamelijk de verkoop en voorraadverandering van gewassen, producten en dieren. Daarnaast worden ook de inkomsten uit toeslagen (zoals de bedrijfstoelagen en vergoedingen voor natuurbeheer), werk

voor derden en andere opbrengsten van het bedrijf (zoals opbrengsten uit verbreding en energieproductie) meegerekend. Ook de aanwas van plantopstanden en mutatie van de veldinventaris worden tot de opbrengsten gerekend. Intern verkeer, zoals pootgoed voor eigen gebruik of aan kalveren vervoederde melk, wordt niet in de opbrengsten (en ook niet in de kosten) meegenomen. De privé-opbrengsten (zoals arbeid buitenshuis of kinderbijslag) worden niet in de opbrengsten meegenomen, maar komen terug als inkomsten buiten bedrijf.

Omzet en aanwas

De opbrengsten van de dieren worden weergegeven als omzet en aanwas. Deze wordt berekend als een saldo van verkopen en aankopen en van waardeverandering tussen de balansdata (eind- minus beginbalans). Die waardeverandering bestaat uit meerdere componenten: verandering in aantal dieren, leeftijd of gewicht en verandering in prijs. De veestapel en de andere biologische activa worden gewaardeerd tegen de reële waarde, de marktprijs per balansdatum. De waarde op de eindbalans kan dus afwijken van die op de beginbalans. Dit kan leiden tot een stijging of daling van de opbrengsten en inkomen. Er is geen directe geldstroom aan verbonden, waardoor deze mutatie niet in de portemonnee wordt gevoeld.

Betaalde kosten en afschrijvingen

Onder betaalde kosten worden naast de kosten voor de in de productie gebruikte goederen, bijvoorbeeld brandstof en veevoer, en diensten, bijvoorbeeld diergezondheid, ook betaalde lonen, rente en pacht meegenomen.

Voorts worden afschrijvingen in rekening gebracht, maar niet op productierechten, zoals melkquota. Er wordt degressief afgeschreven van de nieuwwaarde, zodanig dat op de helft van de verwachte economische levensduur tweederde is afgeschreven.

Bedrijfswinst uit normale bedrijfsvoering

De bedrijfswinst uit normale bedrijfsvoering wordt berekend door de opbrengsten te verminderen met de betaalde kosten en afschrijvingen. Het geeft een beeld van het inkomen dat vanuit de gewone bedrijfsvoering in het betreffende jaar behaald is.

Buitengewone baten en lasten

Dit betreft onder meer de boekverschillen die gerealiseerd worden bij verkoop van activa, incidentele schade-uitkeringen en verrekening van terugontvangen of

te betalen btw. Deze post heeft per bedrijf per jaar een vrij incidenteel karakter en wordt daarom buiten het inkomen uit normale bedrijfsvoering gehouden.

Inkomen uit bedrijf

Het inkomen uit bedrijf resulteert uit de bedrijfswinst uit normale bedrijfsvoering en de buitengewone baten en lasten. Het geeft weer welk bedrag op jaarbasis als vergoeding voor de onbetaalde arbeid en kapitaal resteert vanuit de bedrijfsactiviteiten. In het inkomen zijn ook opbrengsten verwerkt die niet direct kunnen leiden tot uitgaven voor privéconsumptie.

Berekende kosten arbeid en vermogen

Voor de ingezette arbeid van de ondernemer(s) en andere onbetaalde arbeidskrachten worden kosten op basis van cao-uurlonen Dierhouderij (inclusief werkgeverslasten) in rekening gebracht. Dat uurloon verschilt tussen leeftijdsklassen en functies. Voor 2008 ligt het bedrag voor ondernemers tussen 22 en 65 jaar op 23,29 euro per uur.

Voor het vermogen wordt per bedrijf een vermogenskostenvoet (rentepercentage) berekend. Dit is gebaseerd op de werkelijk betaalde rente over het vreemde vermogen en het rendement van staatsobligaties vermeerderd met een risico-opslag over het eigen vermogen. Deze vermogenskostenvoet wordt rechtstreeks toegepast op de gemiddelde balanswaarde van biologische en monetaire activa. Voor de andere activa (behalve grond) wordt deze vermogenskostenvoet gecorrigeerd met de inflatie. Voor grond wordt bovendien 2 procentpunten extra in mindering gebracht. Dit komt overeen met het langjarige verschil tussen inflatie en grondprijzontwikkeling. Als minimumrentepercentage voor een individueel bedrijf is 0,5% aangehouden.

Totale kosten

De totale kosten van het bedrijf bestaan uit de betaalde kosten (exclusief betaalde rente), afschrijvingen en de berekende kosten voor arbeid en (totaal) vermogen. Voor bedrijfsleiding zijn geen kosten opgenomen.

Opbrengsten-kostenverhouding (rentabiliteit)

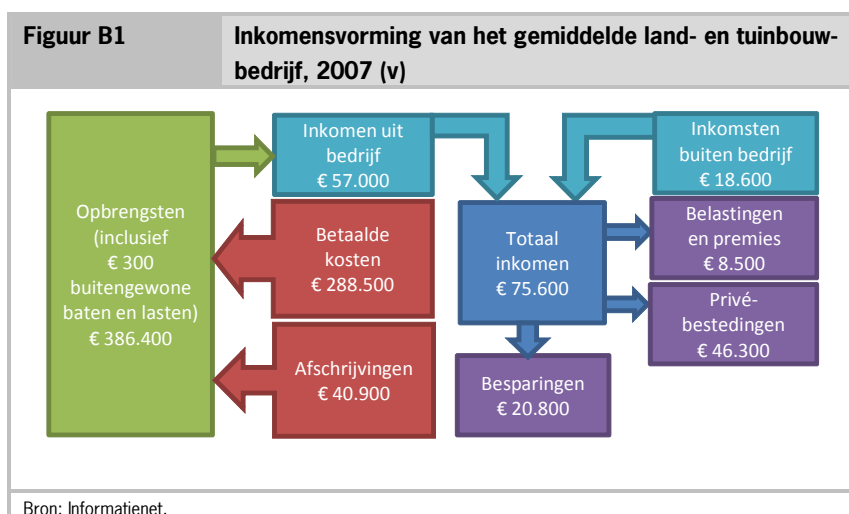
Het totaal van de opbrengsten die per 100 euro kosten wordt gerealiseerd. De kosten zijn inclusief berekende kosten voor de inzet van onbetaalde arbeid en eigen vermogen. Wanneer de totale kosten niet volledig door de opbrengsten worden goed gemaakt resulteert een cijfer beneden 100. Zijn de opbrengsten hoger dan de kosten dan is de rentabiliteit meer dan 100.

Nettobedrijfsresultaat

Het verschil tussen de opbrengsten en de totale kosten van het bedrijf. De kosten zijn inclusief berekende kosten voor arbeid, grond en vermogen van de ondernemer(s). Het nettobedrijfsresultaat is veelal negatief. De berekende kosten zijn dan niet marktconform vergoed.

Totaal inkomen

Het totaal inkomen is een optelling van het inkomen uit bedrijf en de inkomsten van buiten het bedrijf van de ondernemer(s) en hun partner(s) (figuur B1). Tot de inkomsten buiten bedrijf behoren vergoedingen voor arbeid buiten het bedrijf, uitkeringen sociale verzekeringen en opbrengsten van vermogen buiten het bedrijf. De inkomsten van thuiswonende kinderen zijn niet meegenomen, tenzij zij ook als ondernemer in het bedrijf participeren.

Besparingen

Het deel van het inkomen dat niet aan de fiscus is afgedragen en niet in het huishouden is besteed. Dit bedrag wordt aan het eigen vermogen toegevoegd. Een negatieve besparing betekent onttrekking aan het eigen vermogen voor privébestedingen en/of het dekken van tekorten in de bedrijfsexploitatie.

Balanstotaal

De totale waarde op basis van vervangingswaarde van de bezittingen van de ondernemer(sgezinnen). Ook privébezittingen zijn opgenomen. Productierechten worden volledig tegen marktwaarde gewaardeerd en er wordt niet op afgeschreven. Gepachte grond is niet op de balans opgenomen.

Voorzieningen/belastinglatentie

Bij toekomstige verkoop van productierechten moet worden afgerekend met de fiscus. Omdat alle productierechten tegen marktwaarde zijn gewaardeerd, wordt een belastinglatentie in mindering gebracht op het eigen vermogen. Dat bedrag is normatief vastgesteld op 30% van de waarde van de productierechten.

Eigen vermogen

Het vermogen dat door de ondernemer(sgezinnen) beschikbaar is gesteld. Het wordt berekend door het balanstotaal te verminderen met het vreemd vermogen, inclusief de belastinglatentie.

Solvabiliteit

Het aandeel dat het eigen vermogen uitmaakt van het balanstotaal, gecorrigeerd voor belastinglatentie. Het wordt berekend als eigen vermogen / (balanstotaal minus belastinglatentie).

(2) Indicatoren sectorrekening (hoofdstuk 7)

Brutoproductiewaarde

De opbrengstwaarde van de producten, inclusief bijproducten en de aan het product verbonden subsidies, zoals de gekoppelde EU-premies per dier of product. De ontkoppelde bedrijfstoelagen vallen hier niet onder.

Non-factorkosten

Kosten van grondstoffen en diensten betrokken van andere sectoren, die in het productieproces zijn aangewend (inclusief afschrijvingen).

Netto toegevoegde waarde (sectorinkomen)

De opbrengstwaarde van de productie minus de non-factorkosten, de afschrijvingen en het saldo van niet productgebonden heffingen en toeslagen.

Resterend inkomen

Inkomen uit de land- en tuinbouw voor de niet-betalde arbeidskrachten (waaronder de ondernemers), dat bestaat uit de nettotoegevoegde waarde minus de betaalde lonen, rente en pacht.

Bijlage 3

Invloed van prijswijziging op resultaten van akkerbouw- en veehouderijbedrijven

Tabel B3.1		Prijzen (indices) van producten en productiemiddelen in 2008 en de invloed van 1% prijswijziging op inkomen uit bedrijf op melkvee en akkerbouwbedrijven			
	Aangehouden prijs (euro)/index	Eenheid	Invloed van 1% prijswijziging naar bedrijfstype		
			melkvee	akkerbouw	zetmeelaardappelbedrijven
Inkomen uit bedrijf		euro	58.000	23.800	45.500
<i>Producten</i>					
Melk	39,45	100 kg	2.265	4	0
Nuchtere kalveren	117	stuk	43	0	0
Slachtkoeien	2,30	kg	96	0	0
Tarwe	15,00	100 kg	2	229	56
Pootaardappelen	25,40	100 kg	0	429	4
Consumptieaardappelen	10,60	100 kg	9	248	32
Zetmeelaardappelen	5,40	100 kg	5	127	787
Suikerbieten	3,80	100 kg	9	188	298
Zaaiuien	6,20	100 kg	0	70	0
<i>Productiemiddelen</i>					
Arbeid (betaald)	104,5	index	37	60	8
Materiële activa (excl. rente)	104,5	index	665	788	745
Betaalde rente	102,5	index	299	213	272
Elektriciteit	102	index	47	28	16
Krachtvoer rundvee	24,40	100 kg	381	3	0
Krachtvoer overige vee			42	19	3
Zaaizaad en pootgoed	103,9	index	23	162	133
Meststoffen	166,5	index	99	153	162
Gewasbeschermingsmiddelen	102,5	index	22	195	277

Tabel B3.2		Prijzen (indices) van producten en productiemiddelen in 2008 en de invloed van 1% prijswijziging op inkomen uit bedrijf op varkens- en pluimveebedrijven					
	Aangehouden prijs (euro) of index	Eenheid	Invloed van 1% prijswijziging naar bedrijfstype				
			fokvarkens-bedrijven	vleesvarkens-bedrijven	gesloten varkensbedrijven	leghennen bedrijven	vleeskuiken bedrijven
Inkomen uit bedrijf		euro	9.000	22.000	26.000	-15.000	-5.000
<i>Producten</i>							
Biggen	41,50	stuk	3.884	1.551	558		
Vleesvarkens	1,49	kg	803	4.824	6.955		
Eieren	5,90	100 stuk				7.915	
Vleeskuikens	0,88	kg					11.092
<i>Productiemiddelen</i>							
Arbeid (betaald)	104,5	index	308	13	158	157	301
Materiële activa (excl. rente)	104,5	index	740	431	844	915	729
Betaalde rente	102,5	index	285	138	341	341	231
Elektriciteit	102	index	121	64	147	162	116
Krachtvoer varkens	a)	100 kg	3.236	2.473	5.208		
Krachtvoer pluimvee	a)	100 kg				5.044	7.503

a) Zie hoofdstuk 3 voor de specifieke prijzen per diersoort.

Bijlage 4

Betrouwbaarheid van de steekproefresultaten

Het Informatienet van het LEI is een steekproef. Dit betekent dat de kans aanwezig is dat de steekproefresultaten afwijken van de werkelijkheid. Hoe groot de kans op afwijkingen is, hangt af van de spreiding in de resultaten tussen de bedrijven en van het aantal waarnemingen in de steekproef. Tabel B4.1 geeft voor het inkomen uit bedrijf, dat in deze publicatie één van de centrale inkomenskengetallen is, inzicht in de betrouwbaarheid (precisie).

De tabel kan aan de hand van bijvoorbeeld de melkveebedrijven als volgt worden geïnterpreteerd: het inkomen uit bedrijf voor de groep melkveebedrijven wordt voor 2007 berekend op 97.100 euro per bedrijf, met een standaardfout van 3.200 euro. Dit betekent dat het gemiddelde inkomen uit bedrijf voor de melkveebedrijven in de populatie naar schatting met 95% betrouwbaarheid zal liggen tussen plus of min 2 keer de standaardfout, dus tussen 90.700 en 103.500 euro. De standaardfout is het grootst bij de sierteeltbedrijven en de leghennenbedrijven. De gepresenteerde inkomens zijn daar dus het meest onzeker.

Tabel B4**Betrouwbaarheid (standaardfout) van het inkomen uit bedrijf naar bedrijfstype, 2007**

Bedrijfstype	Aantal bedrijven		Inkomen uit bedrijf (x 1.000 euro)	Standaardfout inkomen	
	steekproef- populatie	steekproef		(x 1.000 euro)	(%)
Melkveebedrijven	18.650	269	97,1	3,2	3,3
Varkensbedrijven	3.940	119	-61,7	5,5	-8,9
w.v. fokvarkensbedrijven	1.420	39	-91,5	12,0	-13,1
vleesvarkensbedrijven	1.530	39	-22,3	5,8	-26,0
gesloten varkensbedrijven	1.000	41	-79,8	10,0	-12,5
Leghennenbedrijven	680	25	56,6	20,9	36,9
Vleeskuikenbedrijven	370	24	65,7	11,1	16,9
Akkerbouwbedrijven	7.770	173	55,3	3,7	6,7
Glastuinbouwbedrijven	4.990	264	68,8	12,1	17,6
w.v. glasgroentebedrijven	1.600	117	56,2	17,6	31,3
snijbloemenbedrijven	2.330	101	61,6	20,4	33,1
pot- en perkplantenbedrijven	1.060	46	103,5	22,7	21,9

Bron: Informatienet.

Bijlage 5

Specificatie opbrengsten en kosten melkveebedrijven

Tabel B5	Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op melkveebedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2006	2007	2008	Mutatie
		(v)	(r)	(%)
<i>Aantal bedrijven</i>	19.520	18.760	18.470	-2
Oppervlakte per bedrijf (ha)	45,1	46,0	47,9	+4
Bedrijfsomvang (nge)	99,4	103,1	107,3	+4
Aantal onbetaalde aje	1,5	1,5	1,5	0
Aantal melkkoeien	68,8	71,2	75,1	+6
Melkproductie (ton)	544,3	565,1	600,5	+6
<i>Opbrengsten</i>	230,6	299,7	286,5	-4
w.v. melk	165,5	205,1	226,5	+10
omzet en aanwas rundvee	15,0	35,0	-0,9	-103
w.v. omzet	15,2	11,7	11,4	-2
omzet en aanwas varkens	6,4	5,6	7,3	+30
toeslagen en subsidies	27,2	26,8	26,9	0
overig	16,5	15,5	15,4	0
<i>Totaal betaalde kosten en afschrijving</i>	180,9	203,7	229,7	+13
w.v. toegerekende kosten	66,5	77,1	90,9	+18
w.o. veevoer	37,1	45,0	53,0	+18
kosten immateriële activa a)	2,9	2,8	2,9	+2
kosten materiële activa b)	56,3	60,2	66,5	+10
energiekosten	5,3	5,8	5,7	-2
financieringskosten	23,0	28,3	30,7	+9
betaalde arbeid	2,9	3,3	3,7	+11
werk door derden	12,0	13,4	15,3	+14
algemene kosten	12,1	12,8	13,9	+9
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	49,7	96,0	56,8	-41
Buitengewone baten en lasten	2,0	1,2	1,2	0
Inkomen uit bedrijf	51,8	97,1	58,0	-40
Idem per onbetaalde aje	35,2	65,6	39,2	-40

a) Onder meer huur melkquotum; b) inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten.
Bron: Informatienet.

Bijlage 6

Specificatie opbrengsten en kosten vleesrundveebedrijven

Tabel B6		Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op bedrijven met vleesrunderen, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2006	2007 (v)	2008 (r)	Mutatie (%)	
<i>Aantal bedrijven</i>	3.350	4.360	4.190	-4	
Oppervlakte per bedrijf (ha)	66,5	64,0	66,7	+4	
Bedrijfsomvang (nge)	86,4	85,8	87,5	+2	
Aantal onbetaalde aje	1,2	1,2	1,2	0	
Aantal melkkoeien	1,2	1,2	1,2	0	
Melkproductie (ton)	81,8	79,4	81,6	+3	
<i>Opbrengsten</i>	<i>133,4</i>	<i>151,0</i>	151,6	0	
w.v. melk	25,3	29,3	31,4	+7	
omzet en aanwas rundvee	35,9	36,9	36,1	-2	
w.v. omzet	34,9	32,9	36,2	+10	
varkens	3,5	0,9	0,9	-4	
toeslagen en subsidies	23,3	24,5	24,6	0	
overig	10,5	26,4	22,5	-15	
<i>Totaal betaalde kosten en afschrijving</i>	<i>119,1</i>	<i>127,3</i>	142,1	+12	
w.v. toegerekende kosten	42,7	45,2	51,8	+15	
w.o. veevoer	19,9	21,4	24,4	+14	
kosten immateriële activa a)	0,1	0,4	0,4	+2	
kosten materiële activa b)	47,8	49,3	55,1	+12	
energiekosten	3,4	3,2	3,1	-2	
financieringskosten	8,6	9,9	10,8	+8	
betaalde arbeid	1,5	4,1	4,3	+5	
werk door derden	6,3	6,4	7,1	+11	
algemene kosten	8,7	8,6	9,4	+9	
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	<i>14,3</i>	<i>23,8</i>	9,5	-60	
Buitengewone baten en lasten	1,2	-1,0	-1,0	0	
Inkomen uit bedrijf	15,5	22,8	8,5	-63	
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>13,2</i>	<i>19,3</i>	7,2	-63	

a) Onder meer huur melkquotum; b) inclusief afschrijvingen, eigenaarlasten en brandstofkosten.
Bron: Informatienet.

Bijlage 7

Specificatie opbrengsten en kosten fokvarkensbedrijven

Tabel B7	Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op fokvarkensbedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2006	2007	2008	Mutatie
		(v)	(r)	(%)
<i>Aantal bedrijven</i>	1.450	1.420	1.290	-9
Bedrijfsomvang (nge)	129	135	147	+9
Aantal onbetaalde aje	1,3	1,3	1,3	0
Aantal zeugen	402	409	450	+10
Aantal vleesvarkens	190	174	184	+6
<i>Opbrengsten</i>	<i>561</i>	<i>423</i>	<i>609</i>	<i>+44</i>
w.v. omzet en aanwas varkens	542	401	588	+46
<i>Totaal betaalde kosten en afschrijving</i>	<i>456</i>	<i>511</i>	<i>600</i>	<i>+18</i>
w.v. voor dierlijke en plantaardige activa	289	340	418	+23
w.o. veevoer	206	253	325	+29
gezondheidszorg	31	27	30	+12
betaalde mestkosten	25	35	35	+1
kosten materiële activa a)	67	68	74	+10
energiekosten	24	24	26	+9
financieringskosten	26	29	30	+2
betaalde arbeid	29	29	31	+5
werk door derden	2	2	3	+8
overige kosten	43	42	45	+7
Saldo	272	95	200	.
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	<i>105</i>	<i>-87</i>	<i>9</i>	<i>.</i>
Buitengewone baten en lasten	1	-4	0	.
Inkomen uit bedrijf	106	-91	9	.
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>82</i>	<i>-71</i>	<i>7</i>	<i>.</i>

a) Inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten.
Bron: Informatienet.

Bijlage 8

Specificatie opbrengsten en kosten vleesvarkensbedrijven

Tabel B8	Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op vleesvarkensbedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2006	2007	2008	Mutatie
		(v)	(r)	(%)
<i>Aantal bedrijven</i>	1.440	1.530	1.570	+3
Bedrijfsomvang (nge)	68	71	72	+2
Aantal onbetaalde aje	0,9	0,9	0,9	0
Aantal zeugen	0	3	3	+2
Aantal vleesvarkens	1.520	1.440	1.470	+2
<i>Opbrengsten</i>	305	293	369	+26
w.v. omzet en aanwas varkens	278	268	343	+28
<i>Totaal betaalde kosten en afschrijving</i>	269	312	359	+15
w.v. voor dierlijke en plantaardige activa	187	233	277	+19
w.o. veevoer	161	198	243	+23
gezondheidszorg	6	5	5	+5
betaalde mestkosten	15	25	24	-6
kosten materiële activa a)	39	40	42	+5
energiekosten	11	9	9	-4
financieringskosten	15	14	15	+2
betaalde arbeid	2	1	1	+5
werk door derden	3	2	2	+8
overige kosten	23	21	21	0
Saldo	121	76	107	.
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	35	-19	10	.
Buitengewone baten en lasten	1	-3	-3	.
Inkomen uit bedrijf	37	-22	7	.
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	43	-25	9	.

a) Inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten.
Bron: Informatienet.

Bijlage 9

Specificatie opbrengsten en kosten gesloten varkensbedrijven

Tabel B9		Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op gesloten varkensbedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2006	2007	2008	Mutatie	
		(v)	(r)	(%)	
<i>Aantal bedrijven</i>	1.000	1.000	980	-2	
Bedrijfsomvang (nge)	142	160	170	+6	
Aantal onbetaalde aje	1,5	1,4	1,4	0	
Aantal zeugen	253	263	282	+7	
Aantal vleesvarkens	1.600	1.730	1.850	+7	
<i>Opbrengsten</i>	<i>661</i>	<i>611</i>	<i>841</i>	<i>+38</i>	
w.v. omzet en aanwas varkens	637	575	807	+40	
Totaal betaalde kosten en afschrijving	551	691	815	+18	
w.v. voor dierlijke en plantaardige activa	381	509	623	+22	
w.o. veevoer	310	411	522	+27	
gezondheidszorg	21	21	23	+10	
betaalde mestkosten	28	51	50	-2	
kosten materiële activa a)	81	78	84	+8	
energiekosten	24	26	27	+5	
financieringskosten	25	34	35	+2	
betaalde arbeid	13	15	16	+5	
werk door derden	3	4	5	+8	
overige kosten	48	50	52	+4	
Saldo	284	127	241	.	
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	<i>110</i>	<i>-80</i>	<i>26</i>	<i>.</i>	
Buitengewone baten en lasten	-1	0	0	.	
Inkomen uit bedrijf	109	-80	26	.	
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>75</i>	<i>-57</i>	<i>19</i>	<i>.</i>	

a) Inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten.
Bron: Informatienet.

Bijlage 10

Specificatie opbrengsten en kosten leghennenbedrijven

Tabel B10	Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op leghennenbedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2006	2007	2008	Mutatie
		(v)	(r)	(%)
<i>Aantal bedrijven</i>	763	675	510	-24
Bedrijfsomvang (nge)	124	120	132	+10
Aantal onbetaalde aje	1,4	1,4	1,4	0
Aantal leghennen	42.500	43.400	47.700	+10
<i>Opbrengsten</i>	<i>498</i>	<i>640</i>	<i>705</i>	<i>+10</i>
w.v. eieren	567	708	791	+12
omzet en aanwas	-106	-95	-115	+21
overig	37	27	28	+3
Totaal betaalde kosten en afschrijving	499	582	716	+23
w.v. voor dierlijke en plantaardige activa	336	410	533	+30
w.o. veevoer	304	377	505	+34
betaalde mestkosten	17	21	15	-27
kosten materiële activa a)	83	82	91	+11
energiekosten	16	18	17	-1
financieringskosten	27	34	35	+2
betaalde arbeid	14	15	16	+5
werk door derden	1	1	2	+8
overige kosten	21	21	22	+3
Saldo	162	233	168	.
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	<i>0</i>	<i>59</i>	<i>-12</i>	<i>.</i>
Buitengewone baten en lasten	-5	-2	-3	.
Inkomen uit bedrijf	-5	57	-15	.
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>-4</i>	<i>41</i>	<i>-11</i>	<i>.</i>

a) Inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten.
Bron: Informatienet.

Bijlage 11

Specificatie opbrengsten en kosten vleeskuikenbedrijven

Tabel B11	Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op vleeskuikenbedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2006	2007	2008	Mutatie
		(v)	(r)	(%)
<i>Aantal bedrijven</i>	344	366	340	-7
Bedrijfsomvang (nge)	114	102	107	+5
Aantal onbetaalde aje	1,2	1,1	1,1	0
Aantal vleeskuikens	78.100	71.200	75.000	+5
<i>Opbrengsten</i>	771	923	1.001	+8
w.v. omzet en aanwas	754	903	980	+9
overig	17	20	20	+3
Totaal betaalde kosten en afschrijving	776	858	1.007	+17
w.v. voor dierlijke en plantaardige activa	595	678	812	+20
w.o. veevoer	536	616	753	+22
gezondheidszorg	26	26	28	+8
betaalde mestkosten	18	21	14	-30
kosten materiële activa a)	69	68	73	+8
energiekosten	37	35	42	+21
financieringskosten	22	23	24	+2
betaalde arbeid	29	29	30	+5
werk door derden	2	2	2	+8
overige kosten	22	23	24	+4
Saldo	156	230	160	.
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	-5	65	-6	.
Buitengewone baten en lasten	1	1	1	.
Inkomen uit bedrijf	-4	66	-5	.
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	-4	61	-5	.

a) Inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten.
Bron: Informatienet.

Bijlage 12

Specificatie opbrengsten en kosten akkerbouwbedrijven

Tabel B12		Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op akkerbouw- bedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2006	2007	2008	Mutatie	
		(v)	(r)	(%)	
<i>Aantal bedrijven</i>	<i>8.050</i>	<i>7.770</i>	<i>7.530</i>	<i>-3</i>	
Bedrijfsomvang (nge)	79	84	89	+6	
Aantal onbetaalde aje	1,1	1,1	1,1	0	
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	58	63	64	+3	
<i>Opbrengsten</i>	<i>216</i>	<i>231</i>	<i>218</i>	<i>-6</i>	
w.v. granen	23	33	29	-11	
consumptieaardappelen	41	23	25	+7	
pootaardappelen	40	49	43	-12	
zetmeelaardappelen	8	14	13	-10	
suikerbieten	24	21	19	-10	
subsidies en toeslagen	21	25	24	-2	
Totaal betaalde kosten en afschrijving	<i>151</i>	<i>177</i>	<i>195</i>	<i>+10</i>	
w.v. toegerekende kosten	47	55	61	+11	
w.o. meststoffen	8	10	15	+58	
gewasbescherming	17	21	19	-8	
zaaizaad en pootgoed	12	15	16	+10	
kosten materiële activa a)	63	71	79	+11	
w.o. betaalde pacht	13	14	14	-2	
financieringskosten	15	20	22	+13	
betaalde arbeid	4	6	6	+8	
werk door derden	9	10	11	+11	
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	<i>65</i>	<i>54</i>	<i>23</i>	<i>-58</i>	
Buitengewone baten en lasten	1	1	1	0	
Inkomen uit bedrijf	66	55	24	-56	
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>63</i>	<i>52</i>	<i>23</i>	<i>-56</i>	
a) Inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten. Bron: Informatienet.					

Bijlage 13

Specificatie opbrengsten en kosten zetmeelaardappelbedrijven

Tabel B13		Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op zetmeelaardappelbedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2006	2007 (v)	2008 (r)	Mutatie (%)	
<i>Aantal bedrijven</i>	1.060	1.010	1.010	0	
Bedrijfsomvang (nge)	86,4	87,3	87,0	0	
Aantal onbetaalde aje	1,1	1,1	1,1	0	
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	72	81	82	+1	
<i>Opbrengsten</i>	184	250	230	-8	
w.v. granen	17	25	21	-15	
consumptieaardappelen	2	3	3	+5	
pootaardappelen	0	0	0	-14	
zetmeelaardappelen	51	91	79	-14	
suikerbieten	35	35	30	-15	
subsidies en toeslagen	45	55	54	-1	
Totaal betaalde kosten en afschrijving	146	171	185	+8	
w.v. toegerekende kosten	43	57	62	+10	
w.o. meststoffen	8	10	16	+67	
gewasbescherming	21	30	28	-8	
zaaizaad en pootgoed	10	12	13	+10	
kosten materiële activa a)	63	71	74	+5	
w.o. betaalde pacht	11	13	12	-5	
financieringskosten	19	24	28	+17	
betaalde arbeid	2	1	1	+7	
werk door derden	8	8	9	+10	
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	38	79	44	-44	
Buitengewone baten en lasten	2	1	1	0	
Inkomen uit bedrijf	40	80	46	-43	
Idem per onbetaalde aje	36	70	40	-43	

a) inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten.
Bron: Informatienet.

Bijlage 14

Specificatie van opbrengsten en kosten op glastuinbouwbedrijven, euro per m² kas

Tabel B14	Opbrengsten en kosten in euro per m2 glasoppervlakte van glastuinbouwbedrijven, naar bedrijfstype								
	Glasgroentebedrijven			Snijbloemenbedrijven			Pot- en perkplantenbedrijven		
	2006	2007 (v)	2008 (r)	2006	2007 (v)	2008 (r)	2006	2007 (v)	2008 (r)
<i>Glasoppervlakte (ha)</i>	2,08	2,19	2,41	1,43	1,49	1,55	1,29	1,60	1,62
Totale opbrengsten	41,7	47,0	45,4	55,8	59,0	57,1	59,1	74,2	72,7
Totale kosten	43,3	49,2	50,2	58,3	61,7	62,8	61,3	74,5	76,2
w.v. energie	10,1	12,4	13,2	12,2	13,8	14,4	6,8	9,8	10,3
arbeid	12,8	12,8	13,0	15,1	15,7	16,1	17,5	17,8	18,4
rente (totaal vermogen)	2,7	3,1	2,1	3,3	3,5	2,6	3,6	4,2	3,2
afschrijving	5,7	6,9	7,1	7,0	7,5	7,7	7,5	8,7	9,0
overig	11,9	13,9	14,8	20,8	21,2	22,0	25,9	34,0	35,4
Netto bedrijfsresultaat	-1,57	-2,21	-4,81	-2,5	-2,7	-5,7	-2,1	-0,3	-3,4
Inkomen uit bedrijf (per bedrijf)	65.000	56.000	-25.000	75.000	62.000	12.000	70.000	104.000	40.000
Bron: Informatienet.									